

İNSANİ GELİŞME

RAPORU 2021/2022
ÖZET

**Belirsiz Zamanlar,
Huzursuz Yaşamlar:
Dönüşen Dünyada
Geleceğimizi
Şekillendirmek**

**İNSANI
GELİŞME**
RAPORU 2021/2022
ÖZET

**Belirsiz Zamanlar,
Huzursuz Yaşamlar:
Dönüşen Dünyada
Geleceğimizi
Şekillendirmek**

©Telif Hakkı 2022

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

1 UN Plaza, New York, NY 10017 USA

Tüm hakları saklıdır. Bu yayının hiçbir kısmı önceden izin alınmadan elektronik, mekanik, fotokopi, kayıt veya sair biçimde veya yolla çoğaltılamaz, erişim sisteminde saklanamaz veya iletilemez.

Genel sorumluluk reddi. Bu yayında kullanılan unvanlar ve sunulan materyaller Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) bünyesindeki İnsani Gelişme Raporu Ofisi (İGRO) tarafından herhangi bir ülkenin, bölgenin, şehrin ya da alanın ve buna ait yetkili mercilerin hukuki statüsüne ya da hudutlarının veya sınırlarının kısıtlanmasına ilişkin hiçbir görüşünün ifadesini beraberinde getirmez. Haritalardaki noktali ve çizgili sınırlar, üzerinde henüz tam mutabakata varılmamış yaklaşık sınırları temsil eder.

Bu raporun bulguları, analizi ve önerileri, önceki raporlarda da olduğu gibi, UNDP'nin veya Yönetim Kurulu'nun bir parçası olan herhangi bir BM Üye Devleti'nin resmi tutumunu yansıtmaz. Bunların aynı zamanda teşekkülür kısmında bahsi geçen veya alıntılanan kişiler tarafından onaylandığı anlamı da çıkarılamaz.

Belirli şirketlerden bahsedilmesi bu şirketlerin bahsi geçmeyen diğer benzer özellikteki şirketlere kıyasla UNDP tarafından onaylandığı veya önerildiği anlamına gelmez.

Raporun analitik kısmında kullanılan bazı rakamlar belirtildiği yerlerde İGRO veya raporun diğer katkı sağlayıcıları tarafından hesaplanmıştır ve alternatif yöntemlerin kullanılıyor olabileceği ilgili ülke, alan veya bölge hakkındaki resmi istatistikler değildir. İstatistik Eki'nde yer alan rakamların tamamı resmi kaynaklardan alınmıştır. Bu yayında yer verilen bilgilerin tamamının doğrulanması için İGRO tarafından tüm makul önlemler alınmıştır. Ancak, yayınlanan materyal, herhangi bir ifade edilen veya kastedilen garanti olmaksızın dağıtılmaktadır.

Materyalin yorumlanması ve kullanılmasına ilişkin sorumluluk okuyucuya aittir. Bu materyalin kullanımından doğacak herhangi bir zarardan İGRO veya UNDP sorumlu değildir.

2021/2022 İnsani Gelişme Raporu

2021/2022 İnsani Gelişme Raporu, 1990'dan beri Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayımlanan ve başlıca kalkınma sorunları, eğilimleri ve politikalarına ilişkin bağımsız, analitik ve ampirik temelli tartışmaları içeren küresel İnsani Gelişme Raporları serisinin en yenisidir.

2021/2022 İnsani Gelişme Raporu'na ilişkin ek kaynaklar <http://hdr.undp.org> adresinde bulunmaktadır. İnternet sitesindeki kaynaklar, raporun ve özetinin 10 dilde dijital sürümleri ve çevirileri, raporun etkileşimli internet versiyonları, rapor için hazırlanan arka plan dokümanları ve görüş yazıları, insani gelişme göstergelerine ilişkin görselleştirilmiş etkileşimli veriler ve veritabanları, raporun kompozit endekslerinde kullanılan kaynaklar ve metodolojilerin açıklamaları, ülke notları ve diğer arka plan materyali, önceki küresel, bölgesel ve ulusal İnsani Gelişme Raporlarını içermektedir. Düzelttiler ve eklentiler de çevrimiçinde bulunmaktadır.

Kapak, dünyanın her yerinde yaşamları huzursuz eden belirsizlik duygusunu yansıtmaktadır.

**İNSANİ GELİŞME
RAPORU 2021/2022**

ÖZET

Belirsiz Zamanlar, Huzursuz Yaşamlar

Dönüşen Dünyada Geleceğimizi Şekillendirmek

Ekip

Direktör ve Başyazar

Pedro Conceição

Araştırma ve İstatistikler

Cecilia Calderon, Fernanda Pavez Esbry, Moumita Ghorai, Yu-Chieh Hsu, Ghida Ismail, Christina Lengfelder, Brian Lutz, Tasneem Mirza, Rehana Mohammed, Josefin Pasanen, Som Kumar Shrestha, Heriberto Tapia, Carolina Rivera Vazquez, Yuko Yokoi ve Yanchun Zhange

Üretim, Dijital, İletişim, Operasyonlar

Rezarta Godo, Jon Hall, Seockhwan Bryce Hwang, Admir Jahic, Fe Juarez Shanahan, Sarantuya Mend, Ana Porras, Dharshani Seneviratne, Carolina Given Sjolander ve Marium Soomro

Türkçe editörler

Esra Özçeşmeci, Mustafa Umut Dulun, Bahar Paykoç, Faik Uyanık

Çeviri

Adnan Bıçaksız

Türkçe tasarım

Levent Dikeç, Murat Pala, Cevriye Birlik

Türkçe birinci baskı

Ekim 2022

Belirsiz zamanlarda yaşıyoruz. Üçüncü yılında olan COVID-19 küresel salgını, yeni varyantlar üretmeye devam ediyor. Ukrayna'daki savaşın sarsıntıları tüm dünyada hissediliyor, hayat pahalılığı da dahil olmak üzere büyük insani acılara neden oluyor. İklim ve ekoloji afetleri dünyamızı her gün tehdit ediyor.

Krizlerin her birini tek seferlik, münferit bir olay sayarak pek de önem vermemek çok kolay geliyor insana, normale dönmeyi ummak da oldukça doğal. Dünyanın kökten değiştiğini kabul etmediğimiz sürece, her çıkan yangını söndürmek veya her yeni demagogu kovmak, hiçbir şekilde kazanamayacağımız "baş gösteren köstebeği haklama" oyunu haline gelecek. Artık geri dönüş yok.

Belirsizlik katmanları birbiri üzerine yığılarak ve birbirleriyle etkileşerek yaşamlarımızı eşi benzeri görülmemiş biçimlerde etkiliyor. İnsanlar daha önce de hastalıklar, savaşlar ve çevrenin altüst oluşuyla karşılaşmıştı. Ancak, istikrarsızlaştırıcı gezegensel baskılar ile gittikçe artan eşitsizlikler, bu baskıları hafifletmeye yönelik geniş kapsamlı toplumsal dönüşümler ve yaygın kutuplaşmanın bileşkesi, dünyamızı ve içinde yaşayan herkes için yeni, karmaşık, birbirini etkileyen belirsizlik kaynakları doğuruyor.

İşte yeni normal bu. "Belirsiz Zamanlar, Huzursuz Yaşamlar: Dönüşen Dünyada Geleceğimizi Şekillendirmek" başlıklı 2021/2022 İnsani Gelişme Raporu'nun amacı, bu yeni normal anlamak ve yanıt vermek. 2021/2022 Raporu, eşitsizlikleri ele alan 2019 Raporu ile başlayan ve insanların tehlikeli gezegensel değişime yol açan başlıca faktörlerden biri haline geldiği Antroposen'in risklerini irdeleyen 2020 Raporu ile devam eden raporlar üçlüsünün sonuncusunu teşkil ediyor.

Otuz iki yıl önce yayınlanan ilk İnsani Gelişme Raporu, cesur bir çıkışla "ulusların gerçek zenginliği insanlardır" demişti. İşte bu güçlü slogan, o günden bu yana UNDP'ye ve yayınladığı İnsani Gelişme Raporlarına rehberlik etmiş, mesajları ve anlamları zaman içinde daha zengin tonlar kazanmıştı.

Dünyanın her köşesinde insanlar her zamankinden daha çok güvensiz hissettiklerini söylüyorlar. UNDP tarafından bu yılın başlarında yayınlanan İnsan Güvenliği Özel Raporu'na göre, COVID-19 küresel salgınından önce dahi dünyadaki her 7 kişiden 6'sı yaşamlarının birçok cephesinde güvensiz hissediyordu.

O zaman, birçok ulusun sosyal medya, yapay zeka ve diğer güçlü teknolojilerin aşırı biçimlerde yüklediği kutuplaşma, siyasi aşırıçılık ve demagojinin yarattığı gerilimlerin altında çatırdaması şaşılacak bir şey mi?

Veya, sadece on yıl öncesine göre şaşkınlık verici bir tersine dönüşle, ülkelerde demokrasinin gerilemesinin artık istisna olmayıp norm haline gelmesi?

Veya, herkesi şaşırtan biçimde küresel İnsani Gelişme Endeksi değerinin COVID-19 küresel salgını sonrasında peşe peşe iki yıl düşmesi?

Hükümetlerimizle, doğal çevremizle ve birbirimizle ilişkilerimiz aracılığıyla, ulusların gerçek zenginliği insanlardır. Her kriz bize şunu hatırlatıyor: İnsanların yetenekleri, seçimleri ve geleceğe ilişkin umutları altüst olduğunda, insanların ve gezegenin esenliği de zayıftır bir parçası oluyor.

Bir de aksini hayal edelim: İnsan eylemliliği ve özgürlükleri dahil olmak üzere, insani gelişmeyi yaygınlaştırmış olsak uluslarımız, gezegenimiz nasıl görünürdü? Geleceğimizi yeniden kurgulamak, kurumlarımızı yenilemek ve uyarlamak, kim olduğumuz ve neye değer verdiğimizimize ilişkin yeni anlatılar geliştirmek için yaratıcılığımızın serbest kaldığı bir dünya olurdu. Dünya böylesine sürekli ve kestirilemez değişkenlik içindeyken, sadece olsa iyi olur değil, olmazsa olmaz olurdu.

COVID-19 küresel salgını boyunca, nelerin mümkün olduğunu kısaca gördük. Bazıları devrimsel teknolojilere dayanan yeni aşılarda kümesi sayesinde, bir yılda yaklaşık 20 milyon insan hayatı kurtarıldı. Bunun, insanlık tarihinde olağanüstü bir başarı olduğunu anlamamız gerek. Aynı düzeyde olağandışı olan ise, başta düşük ve orta gelirli ülkelerde olmak üzere, aşırıya erişimdeki büyük eşitsizlik nedeniyle, birçok hayat kaybedildi. Küresel salgın, ülkeler arasında ve içinde güven ve iş birliği çöktüğünde birlikte yapabileceğimiz şeyleri nasıl akılsızca sınırladığımızın acı hatırası olarak kalsın.

Günümüzün belirsizlik öyküsünde kahraman da, kötü adam da tek ve aynıdır: İnsan seçimi. İnsanları şerrin içindeki hayrı görmeye veya bardağın yarısı dolu demeye teşvik etmek artık çok üstünkörü olur, çünkü tüm seçimler aynı değil. Gelecek nesillerde türümüzün kaderini en çok ilgilendirenler de dahil olmak üzere bazı seçimler bizim kurumsal ve kültürel eylemsizliğimizden kaynaklanıyor olacak.

Bu yıllık rapor, bizleri, insan karar mekanizmasına ilişkin kemikleşmiş ve aşırı basite indirgenmiş varsayımlarımızı baştan sona elden geçirmeye davet ediyor. Kurumlar, insanlığın bedel ödemesi pahasına, bireylerin karmaşık ve düzensiz yapıya sahip davranışlarını ve bu davranışların nedeni olan duygularımızı, yanlılıklarımızı ve aidiyet duygusunu yok sayıyor.

Bu rapor da, kendinden öncekiler gibi, insanlığın gelişme uğruna ağır bedeller ödediği geleneksel "ilerleme" fikrini sorguluyor. Öğrenim süresi veya beklenen yaşam süresi gibi bazı alanlardaki kazanımlar, insanların kendi yaşamları üzerindeki kontrol duygusunun kaybedilmesi gibi diğer alanlardaki kayıpları telafi etmez. Ya da, gezegenin sağlığını kaybetmesi pahasına maddi zenginliğin tadını çıkaramayız.

Bu rapor kesin biçimde, insani gelişmeyi bir amaç olarak değil, belirsiz zamanları aşma yolunda bir araç olarak konumlandırıyor; tüm karmaşıklığımız, çeşitliliğimiz, yaratıcılığımızla birlikte, ulusların gerçek zenginliğinin insanlar olduğunu hatırlatıyor.

Achim Steiner

Başkan

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

Teşekkür

Endişelerle dolu bir dünyada yaşıyoruz: COVID-19 küresel salgını, devam eden bölgesel ve yerel çatışmalar, rekor sıcaklıklar, yangınlar ve fırtınalar. Birçok rapor, bu güçlükleri ve girişimleri belgeyor, bunların çözümüne ilişkin öneriler getiriyor. Ancak bu yılki İnsani Gelişme Raporu, şöyle bir geriye çekilip genel durumu inceleme davetidir. Birbirinden ayrı olmayan birçok güçlük, dünyanın her köşesinde yaşamları huzursuz kılan yeni bir belirsizlik bileşkesinin endişe verici tezahürleri olabilir. 2019 İnsani Gelişme Raporu, insani gelişmedeki eşitsizlikleri incelemiş, 2020 İnsani Gelişme Raporu ise, Antroposen'in tehlikeli gezegensel değişimlerinin anılan eşitsizlikleri nasıl artırdığına odaklanmıştı. 2022 İnsan Güvenliği Özel Raporu da yeni belirsizlik biçimlerinin ortaya çıkışını irdelemişti. 2021/2022 İGR, değişimin nasıl yaşandığı, insani gelişme açısından ne anlama geldiği ve bunun karşısında nasıl geliştireceğimize yönelik bu tartışmaları belirsizlik teması altında bir araya getirerek sürdürüyor. Küresel salgının süren etkileri, temel verilerin hazır edilmesini geciktirmek vb. suretiyle raporun hazırlanmasını zorlaştırdı. Bu raporun yayınlanmasını, bu teşekkür metninde ancak eksik ve kısmi biçimde ifade edebildiğimiz birçok insanın teşviki, cömertliği ve katkıları sayesinde başardık.

Michèle Lamont ve Tharman Shanmugaratnam'ın eşbaşkanlığındaki Danışma Kurulu üyeleri, oldukça uzun dört taslak sürüm hakkında kapsamlı tavsiyeler verdiler. Danışma Kurulu'nun diğer üyeleri ise Olu Ajakaiye, Kaushik Basu, Diane Coyle, Oeindrila Dube, Cai Fang, Marc Fleurbaey, Amadou Hott, Ravi Kanbur, Harini Nagendra, Thomas Piketty, Belinda Reyers, Dan Smith, Qixiang Sun, Ilona Szabó de Carvalho, Krushil Watene ve Helga Weisz idi.

Danışma Kurulu tarafından verilen tavsiyeleri tamamlayıcı olarak, raporun İstatistiksel Danışma Paneli, raporun pek çok metodolojik ve verisel kısmı ile ilgili, özellikle de insani gelişme endekslerinin hesaplanması konusunda bize rehberlik sundu. Tüm panel üyelerine minnettarız: Mario Biggeri, Camilo Ceita, Ludgarde Coppens, Koen Decancq, Marie Halderson, Jason Hickel, Steve Macfeely, Mohd Uzir Mahidin, Silvia Montoya, Shantanu Mukherjee, Michaela Saisana, Hany Torky ve Dany Wazen.

Yakın iş birliği yapan ortaklarımıza özellikle minnettarız: CUNY İleri Bilimsel Araştırma Merkezi'nden Anthony D. Cak, Pamela Green ve Charles Vörösmarty; Alman Kalkınma Sürdürülebilirlik Enstitüsü ve Göteborg Üniversitesi V-Dem Enstitüsü ortaklığından Fransasco Burchi, Charlotte Fiedler, Jean Lachapelle, Julia Leininger, Staffan I. Lindberg, Svend-Erik Skanning ve Armin Von Schiller; Kaliforniya Üniversitesi Berkeley Küresel Politika Laboratuvarı'ndan Solomon Hsiang, Jonathan Proctor, Luke Sherman ve Jeanette Tseng; Ekonomi ve Barış Enstitüsü'nden Andrew Etchell, David Hammond, Steven Killelea ve Paulo Pinto; Oslo Barış Araştırma Enstitüsü'nden Siri Aas Rustad, Andrew Arasmith ve Gudrun Østby; Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nden Richard Black, Claire McAllister ve Jürg Staudenmann; Stockholm Dayanıklılık Merkezi'nden David Collste, Beatrice Crona, Victor Galaz ve Louise Hård af Segerstad; Dünya Eşitsizlik Laboratuvarı'ndan Lucas Chancel, Amory Gethin ve Clara Martinez-Toledano.

Sağladıkları tüm veriler, yazılı girdiler ve rapor bölümlerinin taslakları hakkında akran görüşleri için Saleem H. Ali, Elisabeth Anderson, Joseph Bak-Coleman, Sajitha Bashir, Marc Bellis, Reinette Biggs, Carl Bruch, Sarah Burch, Andrew

Crabtree, Dagomar Degroot, Michael Drinkwater, Kendra Dupuy, Erle C. Ellis, Abeer Elshennawy, Benjamin Enke, Ann Florini, Ricardo Fuentes Nieva, Rachel Gisselquist, Nicole Hassoun, Tatiana Karabchuk, Patrick Keys, Erika Kraemer-Mbula, Gordon LaForge, Yong Sook Lee, Laura Lopes, Crick Lund, Juliana Martinez Franzoni, Jennifer McCoy, John-Andrew McNeish, Fransas Mewsigye, Dinsha Mistree, Toby Ord, László Pintér, Tauhidur Rahman, Reagan Redd, Ingrid Robeyns, Michael Roll, Håkon Sælen, Diego Sanchez-Ancochea, Rebecca Sarku, Sunil Sharma, Landry Signé, Raimundo Soto, Casper Sylvest, Julia Thomas, Rens Van Munster ve Stacy VanDeveer'e çok teşekkür ederiz.

Bu yılki rapor hazırlanırken konu ve bölge uzmanları ile birtakım danışmalar ve resmi danışmanlık görevi olmaksızın birçok kişiyle enformel danışmalar gerçekleştirildi. Anılan danışmalar esnasında sağladıkları girdiler nedeniyle Khalid Abu-Ismael, Adeniran Adedeji, Ravi Agarwal, Faten Aggad, Annette Alstadsaeter, Maria Laura Alzua, Reza Anglingkusumo, Ragnheiour Elin Árnadóttir, Jai Asundi, Joseph Atta-Mensah, Vivienne Badaan, Heidi Bade, Faisal Bari, Amie Bishop, Robert Bissio, Bambang P.S. Brodjonegoro, Vural Çakır, Alvaro Calix, Diego Chaves, Hiker Chiu, Afra Chowdhury, Shomy Chowdhury, Zhang Chuanhong, Tanya Cox, Ann-Sophie Crépin, Alexis D'Marco, Cedric de Coning, Andre de Mello, Rafael del Villar Alrich, Ron Dembo, Patrick Develtere, B Diwan, Ibrahim Elbadawi, Nisreen Elsaïm, Harris Eyre, Ryan Figueiredo, Alexandra Fong, Carlos Garcia, Pablo Garron, Sherine Ghoneim, Juan Carlos Gomez, Vasu Gounden, Carol Graham, Thomas Greminger, Renzo R. Guinto, Jannis Gustke, Oli Henman, Bjørn Høyland, William Hynes, İpek İlikkaracan, Zubair Iqbal Ghori, Andrey

Ivanov, Lysa John, Melanie Judge, Nader Kabbani, Sherif Kamel, John Kay, Nadine Khaouli, Alan Kirman, Atif Kubursi, Geert Laporte, Olivia Lazard, Santiago Levy, Yuefen Li, Kwai-Cheung Lo, Hafsa Mahboub Maalim, Keletso Makofane, Heghine Manasyan, Halvor Mehlum, Claire Melamed, Emel Memiş, Juna Miluka, Rumman Mogilevskii, Hårvard Mokleiv Nygård, Wevyn Muganda, Felipe Muñoz, Keisuke Nansai, Njuguna Ndung'u, Kathleen Newland, Helga Nowotny, José Antonio Ocampo, Marina Ponti, Tazeen Qureshi, Krishna Ravi Srinivas, Jose Felix Rodriguez, Michael Roll, Heidy Rombouts, Marcela Romero, Sofiane Sahraoui, Djavad Salehi-Esfahani, Sweta Saxena, Ouedraogo Sayouba, Andrew Seele, Joel Simpson, Prathit Singh, Karima Bounemra Ben Soltane, Eduardo Stein, Stephanie Steinmetz, Riad Sultan, Mitzi Jonelle Tan, Daniele Taurino, Julia Thomas, Laura Thompson, Jo Thori Lind, Anna Tsing, Ingunn Tysse Nakkim, Khalid Umar, Bård Vegard Solhjell, Bianca Vidal Bustos, Tanja Winther, Justin Yifu Lin, Jorge Zequeira, Michel Zhou ve Andrew Zolli'ye minnettarız.

Ayrıca, düzenlediğimiz seminer serisinde sunum yapan Ingvilid Almås, Simon Anholt, Chris Blattman, Carolina Delgado, Alexander Dill, Pamina Firchow, Aleksandr Gevorkyan, Sharath Guntuku, James Jasper, Shreya Jha, Priyadarshani Joshi, Roudabeh Kishi, Anirudh Krishna, Pushpam Kumar, Jane Muthumbi, Brian O'Callaghan ve Sarah White'a teşekkürü borç biliriz.

Burada ismini sayamayacağımız birçok insan da bize destek verdi. Danışma faaliyetleri şu adreste yer almaktadır: <https://>

hdr.undp.org/towards-hdr-2022. BM ailesinden birçok meslektaşımıza katkı, destek ve yardımları için teşekkür ediyoruz: BM Güney-Güney İşbirliği Ofisi'nden Shams Banihani, Naveeda Nazir ve Xiaojun Grace Wang; Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı'ndan Maren Jimenez, Jonathan Perry ve Marta Roig. UNDP'nin tüm merkezi ve bölgesel büroları ve ülke ofislerine minnetlerimizi sunuyoruz.

Tavsiyeleri ve girdileri için UNDP'deki meslektaşlarımıza müteşekkirimiz: Aparna Basnyat, Ludo Bok, Camilla Bruckner, Farah Choucair, Mandeep Dhaliwal, Almudena Fernandez, Arvinn Gadgil, Irene Garcia, Boyan Konstantinov, Aarathi Krishnan, Anjali Kwatra, Jeroen Laporte, Sarah Lister, Luis Felipe Lopez Calva, Dylan Lowthian, Guillermina Martin, Ulrika Moeder, Shivani Nayyar, Mansour Ndiaye, Camila Olate, Anna Ortubia, Alejandro Pacheco, Paola Pagliani, Mihail Peleah, Noella Richard, Isabel Saint Malo, Ben Slay, Mirjana Spoljaric Egger, Maria Stage, Anca Stoica, Ludmila Tiganu, Bishwa Tiwari, Alexandra Wide, Kanni Wignajara ve Lesley Wright.

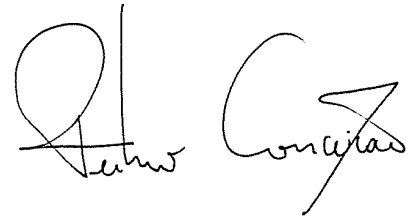
Yetenekli stajyerlerimiz ve doğrulayıcılarımız Dayana Benny, Allison Bostrom, Parth Chawla, Maximillian Feichtner, Benjamin Fields, Jeremy Marand, Patricia Nogueira, Themba Nyasulu, Nazifa Rafa, Stephen Sepaniak, Zahraa Shabana, Chin Shian Lee, Anupama Shroff, Yuqing Wang ve I Younan An'ın desteğini alacak kadar da şanslıydık.

İnsani Gelişme Raporu Ofisi ayrıca mali katkıları için Almanya, Kore Cumhuriyeti, Portekiz ve İsveç'e de en içten

teşekkürlerini sunar. Sürekli destekleri bizim için vazgeçilmez önemdedir ve minnettarız.

Communications Development Incorporated firmasından, Bruce Ross-Larson başkanlığında Joe Caponio, Meta de Coquereumont, Mike Crumplar, Christopher Trott ve Elaine Wilson'dan oluşan ileri derecede profesyonel metin düzeltme ve yerleştirme ekibine de şükranlarımızı sunuyoruz. Özellikle Bruce, bizim için her zaman sağlam tavsiye, esin ve motivasyon kaynağı oldu.

Son olarak, UNDP Başkanı Achim Steiner'a en içten teşekkürlerimizi sunuyoruz. Tarihte görülmemiş bir dönemde, bu örgütü yönetmenin yükünü taşıırken, bize sorgulayıcı tavsiyeler ve cesaret verecek zaman bulmayı hep başardı. Ekibimize sürekli olarak, bilinen yolların ötesine bakma ve adım atma özgürlüğünü tanıdı. Belirsizlikler içinde yönümüzü bulmak için özgürlükleri genişletmenin zorunlu olduğu bir zamanda, her İnsani Gelişme Raporu'nun editoryal bağımsızlığına tanınan inanılmaz güven ve desteği doğru değerlendirebildiğimizi umuyoruz.

Pedro Conceição
Direktör
İnsani Gelişme Raporu Ofisi

2021/2022 İnsani Gelişme Raporu İçindekiler

Önsöz

Teşekkür

Özet: Belirsiz Zamanlar, Huzursuz Yaşamlar

KISIM I

Belirsiz Zamanlar, Huzursuz Yaşamlar

BÖLÜM 1

Yeni belirsizlik bileşkesi

Belirsiz zamanlarda endişe dolu bir dünya

Eşi benzeri görülmemiş maddi refah -bazıları için- ortamında artan güvensizlik

Antroposen'de tehlikeli gezegensel değişimin artırdığı belirsizlik

Belirsizlik, gezegensel baskıları azaltmaya yönelik karmaşık geçişlerden doğuyor

Kutuplaşma belirsizliği körüküyor: Eylemi geciktirmek, çatışmayı büyütme

Artık tamamen farklı bir şey var: Belirsizliğin yeni ve katmanlı faktörleri

BÖLÜM 2

Belirsiz zamanlarda huzursuz zihinler: Ruhsal sıkıntı – insani gelişmenin önünde bir engel

Ruhsal sıkıntı insani gelişmeyi nasıl sınırlıyor

Çok boyutlu belirsizlikler ortamında huzursuz zihinler

Belirsiz zamanlarda insani gelişme

BÖLÜM 3

Belirsiz zamanlarda yön bulmak için insani gelişmeyi kullanmak

Belirsiz zamanlarda insani gelişmeyi iyileştirmek: Belirsizlikte yön bulmak için hem amaç hem de araç

İnsan davranışına bakışı genişletmek

Davranışsal ve kurumsal değişim: Umut verici gelecek için insani gelişmeyi seferber etmek

KISIM II

Dönüşen Dünyada Geleceğimizi Şekillendirmek

BÖLÜM 4

Birlikte hareket etmemizi neler engelliyor?

Belirsiz zamanlar, bölünmüş toplumlar

Kutuplaşma, belirsiz zamanlarda kamu müzakerelerine zarar veriyor

Belirsizliğin toplu eylemi engelleme gücünü kırmak

BÖLÜM 5

Belirsiz zamanlarda insani gelişmeyi sürdürmek

Teknolojik yenilikler yeni olanaklar yaratıyor

COVID-19 küresel salgını: Yeni gerçekliğe açılan pencere

BÖLÜM 6

Dönüşümün rotalarını çizmek:

Belirsizliğin içinde yönümüzü bularak insani gelişmeyi genişletmek

Belirsizlikle yüzleşme çerçevesi

İnsani gelişmeyi sürekli genişletmeye yönelik yatırım, sigorta ve yenilik

Küresel değişimden yararlanmak

Bu noktadan nereye gideceğimiz bize bağlı

Notlar

Kaynakça

KUTULAR

- S1.6.1** Haiti'de sistemsel şok
- 2.2** Tele-sağlığın ruhsal sağlık hizmetlerine erişimi artırma potansiyeli
- 2.3** Mahallede şiddet kötü bir şey, ancak çevresindeki belirsizlik bunu daha da kötü hale getirebilir
- 2.4** Topluluk düzeyinde ruhsal sıkıntılarla mücadele etmek
- 4.1** İnsanlarda Algılanan Güvensizlik Endeksi
- 4.2** Küresel Olumlu Barış Endeksi'ne göre kutuplaşmada artış
- 4.3** Dijital iletişimde ilerlemeler toplumları istikrarsızlaştırma riski yaratıyor
- 5.1** COVID-19 küresel salgını bir fırsat mı? Bağlamsal yaklaşım çağırısı
- 6.1** Sistemsel ve dönüşümsel değişim yönetişi
- 6.2** Sosyal korumayı yaygınlaştırma ve yenileştirmenin artan önemi
- 6.3** Belirsizlikte yön bulmak: İnsan hakları çipası
- 6.4** Uydu görüntüleri ve yapay zeka kullanarak İnsani Gelişme Endeksi'nin çözünürlüğünü artırmak
- S6.7.1** Toplumsal Cinsiyet Normları Endeksi – yanlışlık, önyargı ve inançların ölçülmesi

ŞEKİLLER

- 1** Yeni bir belirsizlik bileşkesi ortaya çıkıyor
- 2** Küresel İnsani Gelişme Endeksi değeri üst üste iki yıl düşerek önceki beş yılın kazanımlarını yok etti
- 3** Ülkelerin COVID-19 aşısına erişiminde eşitsizlik çok büyük
- 4** Dünya genelinde siyasi kutuplaşma artıyor
- 5** Dünyayla ilgili olumsuz görüşler hızla artarak daha önce görülmemiş düzeylere çıktı
- 6** İnsanlarda algılanan güvensizlik -İnsani Gelişme Endeksinde çok yüksek insani gelişme kategorisinde olan ülkelerin bazılarında bile- artıyor

7	Son yıllarda İnsani Gelişme Endeksi (İGE) değerlerinde yaygın düşüşler yaşandı; 2020 veya 2021'de ülkelerin %90'ından fazlasında düşüş oldu
8	COVID-19 küresel salgınının ilk yılında hemen hemen tüm ülkeler insani gelişmede gerileme yaşadı; düşük, orta ve yüksek İGE ülkelerinin çoğunda düşüş ikinci yılda da sürdü
9	Yapay zeka, mevcut görevlerin/işlerin otomatize edilmesine kıyasla, insan faaliyetlerinin genişletilmesi alanında çok daha büyük olanaklar sunuyor
10	Yatırım, sigorta ve yenilik yoluyla insanları daha güvenli kılmak
11	Küresel İnsani Gelişme Endeksi değeri tarihte ilk kez peş peşe iki yıl düştü
1.2	COVID-19 küresel salgını esnasında İnsani Gelişme Endeksi (İGE) değerlerinde yaygın düşüşler yaşandı; 2020 veya 2021'de ülkelerin %90'ından fazlasında düşüş oldu
1.3	Çok yüksek İnsani Gelişme Endeksi (İGE) ülkelerinin çoğu 2021'de düşüş yaşamadı; düşük, orta ve yüksek İGE ülkelerinin çoğunluğunda düşüş oldu.
1.4	Dünya ve gelecekle ilgili olumsuz görüşler hızla artarak daha önce görülmemiş düzeylere çıktı
1.5	Algılanan güvensizlik, İnsani Gelişme Endeksinde çok yüksek insani gelişme kategorisinde olan ülkelerin bazılarında bile, artıyor
1.6	Gruplar arasında eşitsizlikler sürerken, olumsuz duygular herkeste artıyor
1.7	Eğitimden bağımsız olarak stres yüksek ve yükseliyor
1.8	Gelecekte olası ısınmanın boyutu bizim seçimlerimize bağlı
1.9	Bir yanda gezegensel baskıları azaltırken, diğer yanda insani gelişmeyi sürdürmek için dünyamızı dönüştürmek
1.10	Yenilenebilir enerjiye geçiş, farklı sektörlerde farklı biçimlerde gerçekleşebilir
1.11	Enerji geçişi gezegensel baskıları artıracak maden ve maddeleri gerektirir
1.12	Antropojenik kütle, artık dünyada toplam yaşayan biyokütleyi aştı
1.13	Dünya genelinde siyasi kutuplaşma artıyor
S1.1.1	Dayanıklılığa giden beş yol
S1.3.1	İnsanlığın sağkalmı eğrisi risk dönemlerinde düşebilir ve bir daha hiç yükselmeyebilir
2.1	Ruhsal sıkıntı, insanların başarma özgürlüğü, seçimleri ve başarılarını sınırlayabilir
2.2	Ruhsal ve bedensel sağlığı ilişkilendirmek
2.3	Birleşik Krallık'ta ruhsal sıkıntı, en çok kadın azınlık gruplarında yaygın; COVID-19 küresel salgını esnasında erkek azınlık gruplarında en çok artış gösterdi.
2.4	Ekonomik güvensizlik ile ruhsal sıkıntı arasındaki döngüsel ve nesiller arası ilişki, ekonomik eşitsizliği nesiller boyunca sürdürebilir
2.5	Dijitalleşme, ruhsal esenlik bakımından iki tarafı keskin kılıç gibidir
2.6	Yakın partner şiddeti, ekonomik bağımlılığa paralel olarak artıyor
2.7	Siyasi şiddetin artması birçok insan için daha çok belirsizlik anlamına geliyor
2.8	Kendilerini lezbiyen, eşcinsel, biseksüel, transseksüel, interseks ve kalıpdışı veya diğer cinsel azınlık (LGBTQ+) olarak tanımlayan gençlerde ruhsal sıkıntı düzeyi yüksek
2.9	Çok boyutlu belirsizlikler ortamında insani gelişme
S2.1.1	Bazı seçili ruhsal bozuklukların küresel yaygınlığı, 2019
3.1	Davranışsal değişim ve kurumsal reform karşılıklı bağımlıdır

3.2	İnsanlar daha fazla üzüntü yaşıyor
3.3	Olgu temelli tartışmada rasyonellikten duygulara Büyük Yönelme
3.4	Yeni nesiller yaşamları boyunca sıcaklık dalgalarına eski nesillere göre dört ila yedi kat daha fazla maruz kalacaklar
3.5	Belirsizliğe karşı bireysel ve toplu yanıtlar belirsizlik döngülerini arttırabilir
S3.6.1	İnsanlar, karar verirken tüm olasılıkları bir dereceye kadar benzer kabul ettikleri izlenimi veren, belirgin eğitim sergiliyor
S3.6.2	Yüksek bilişsel belirsizlik ile kararların daha çok merkeze itilmesi güçlü biçimde ilişkilidir
S3.6.3	İnsanların değerler hakkında kararları, farklı zaman aralıklarını bir dereceye kadar benzer kabul ettiklerini gösteriyor
S3.6.4	Bilişsel belirsizlik, insanların zamanda farklı noktalardaki kararlarını verirken tüm zaman aralıklarını benzer kabul etme derecesinin en güçlü yordayıcısıdır
4.1	Daha yüksek güvensizlik ile daha düşük kişisel eylemlilik ilişkilidir
4.2	Daha düşük gelir ve daha yüksek güvensizlik durumlarında, güven, sosyal mesafe ile daha büyük hızla azalıyor
4.3	Daha yüksek güvensizlik ile siyasi aşırıcılık ilişkilidir
4.4	Güvensizlik, devlet ile birey sorumluluğu hakkında tercihler bakımından kutuplaşma ile ilişkilidir
4.5	On yıl önce, demokratik yönetişimin kritik öğelerinin güçlenmekte olduğu ülke sayısı gerilemekte olduğu ülke sayısından fazla idi; bugün durum tersine döndü
S4.1.1	Avustralya, Avrupa ve Kuzey Amerika'da çok elitli parti sistemlerinin doğuşu
S4.2.1	Varlıklı kesimlerde demokrasiye destek güvensizlik ile birlikte düşmektedir
5.1	Yenilenebilir enerji maliyetinde büyük düşüş oldu
5.2	2010 ile 2020 arasında tahmin edilen yüzde 2,6 ortalama yıllık maliyet azalışından farklı olarak, aynı dönemde güneş enerjisi panellerinin maliyeti yılda yüzde 15 azaldı
5.3	Mevcut görevlerin otomatize edilmesine kıyasla, insan faaliyetlerinin genişletilmesi alanında çok daha büyük olanaklar var
5.4	COVID-19 küresel salgını, eşi benzeri görülmemiş eş zamanlı ve çok boyutlu bir krize yol açtı
5.5	COVID-19'a uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi (İGE) değerinde yaygın ancak eşitsiz düşüşler: Bölgesel ve grupsal toplulaştırma
5.6	COVID-19 küresel salgını esnasında çoğu ülke parasal destek ve sağlık önlemleri uyguladı
6.1	Dönüşüm için iki kademeli çerçeve
6.2	Yatırım, sigorta ve yenilik yoluyla insanları daha güvenli kılmak
6.3	Kültürel değişim ile eğitim, tanıma ve temsili bir arada gitmesini sağlamak
S6.5.1	Dünyada kullanıcıların önemli bir kısmı, haberlerini sosyal medya platformlarından alıyor
S6.6.1	Sosyal hareketler toplu eylem ile kurumları bir araya getiriyor
S6.7.1	Feminist eylemciliğin, her İGE grubunda özerklik ve gücü arttı
S6.7.2	Daha az feminist harekete sahip ülkelerde, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadının güçlenmesi aleyhinde güçlü yanlılıklar var
S6.7.3	Dünyada tüm insanların yalnız yüzde 10,3'ünde toplumsal cinsiyet norm yanlılıkları yok; kadınlarda oran yüzde 11,5 ve erkeklerde yüzde 8,9
S6.7.4	Çoğu ülkede toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadının güçlenmesi aleyhindeki yanlılıklar 2010-2014 ve 2017-2022 döneminde azaldı, ancak birkaç ülkede artış gösterdi

VURGULU METİNLER

- 1.1 Kriz ve çöküşün ötesinde: İnsanlık tarihinde iklim değişikliği
- 1.2 Antroposen'de nükleer-çevre ilişkisi ve insani gelişme
- 1.3 Varoluşsal güvenlik için ne türden kurumlara ihtiyaç var?
- 1.4 Belirsiz, huzursuz bir dünyada insan-gezegen ilişkileri
- 1.5 Ekonomik güvensizliğimiz hakkında
- 1.6 Yeni risk çağında barış ortamı oluşturmak
- 1.7 Düşük karbon dönüşümleri: Yeşil kaynaklar bir lanet mi?
- 1.8 Yeni belirsizlik bileşkesi ve nesiller arası adalet
- 2.1 Ruhsal esenliği ölçmek: Sürekli bir çaba
- 2.2 Travma sonrası stres bozukluğu: Sadece savaştan kaynaklanmıyor
- 3.1 Eylemlilik ile esenliğin farkı
- 3.2 Eylemlilik, fikirler ve düzenleyici sosyal devletin kökenleri
- 3.3 Rasyonel insan ve rasyonel seçim teorisi
- 3.4 Toplumsal belirsiz zamanlarda nasıl ilerleme kaydedebilir? Yeni biçimlere bürünen, bu nedenle de yeni analitik araçlar isteyen bir soru
- 3.5 Çok kutuplu dünyada normlar ve iş birliği: Ekonominin ötesinde
- 3.6 Bilişsel belirsizlik
- 3.7 İnsan eylemliliği biyoçeşitliliğin geri getirilmesine yardım edebilir: Orman geçişleri örneği
- 4.1 Demokrasilerde eşitsizlik ve siyasi çatışmanın yapısı: Küresel ve tarihsel perspektif
- 4.2 Demokrasiye destek azalıyor: Çok yüksek İGE ülkelerinden kanıtlar
- 6.1 Belirsizliğin içinde yön bulmak için ilkelerin aşılması gerekiyor
- 6.2 Yerel toplumlar hızlı çevresel değişikliklerle nasıl karşı karşıya geliyor?
- 6.3 Gönüllülük, kapsayıcılık ve müzakere nasıl sigorta gibi işleyebilir?
- 6.4 Ruhsal sıkıntıyı ele almak: İnsanlar ve politika belirleyiciler için yetkinlikler
- 6.5 Sosyal medyada yanlış bilgi yayma ve ifade özgürlüğü
- 6.6 Toplu eylem ve sosyal hareketlerin kültürü biçimlendirmesi ve belirsizlikle başa çıkma
- 6.7 Feminist eylemcilik toplumsal cinsiyet sosyal normlarına kafa tutuyor

TABLolar

- 1.1 Fiziksel faktörler ve sosyal bağlamın bileşkesi iklim tehlikelerini artırıyor
- 3.1 Davranışsal varsayımlar: Seçimleri biçimlendirme müdahalelerinin belirleyicileri ve kapsamı
- S2.2.1 Yetişkinler ve çocuklarda travma sonrası stres bozukluğu semptomları
- S6.7.1 Toplumsal cinsiyet eşitliği aleyhinde en az bir yanlılığı olan insan oranı, 2010–2014 ve 2017–2022
- AS6.7.1 Ek Tablo: Verilerin mevcut olduğu en yakın dönem için Toplumsal Cinsiyet Normları Endeksi değerleri (76 ülke ve bölge için 6. veya 7. turdan gelen veriler; 12 ülke veya bölge için 5. turdan)

İSTATİSTİK EKİ

Okuyucu Rehberi

İNSANI GELİŞME KOMPOZİT ENDEKSLERİ

- 1 İnsani Gelişme Endeksi ve bileşenleri
- 2 İnsani Gelişme Endeksi eğilimleri, 1990–2021
- 3 Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi
- 4 Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi
- 5 Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi
- 6 Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi: Gelişmekte Olan Ülkeler
- 7 Gezegenel Baskılara Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi

GELİŞMEKTE OLAN BÖLGELER

İSTATİSTİK KAYNAKÇASI

ÖZET

Belirsiz Zamanlar, Huzursuz Yaşamlar

Belirsiz Zamanlar, Huzursuz Yaşamlar

Endişelerle dolu bir dünyada yaşıyoruz. Devam eden COVID-19 küresel salgını neredeyse tüm ülkelerde insani gelişmenin tersine çevrilmesine neden oldu ve hala öngörülemeyen biçimde varyantlar üretmeye devam ediyor. Ukrayna ve başka yerlerdeki savaş, değişen jeopolitik düzen ve gergin çok taraflı sistemin içinde daha fazla insan acı çekiyor. Her biri giderek çığırından çıkan gezegensel sistemlerin çaldığı bir tehlike çanı gibi, rekor sıcaklıklar, yangınlar ve seller meydana geliyor. Akut krizler küresel ölçekte kronik, katmanlı, karşılıklı etkileşen belirsizliklere yol açarak belirsiz zamanlar ve huzursuz yaşam tabloları oluşturuyor.

Belirsizlik yeni bir şey değil. İnsanlar uzun yıllardır veba ve bulaşıcı hastalıklar, şiddet ve savaşlar, seller ve kuraklık hakkında endişelendi. Bunlar bazı toplumları dize getirdi. En az bir o kadar toplum ise yeni ortaya çıkan, rahatsızlık verici gerçeklikleri göğüsleyerek gelişmenin akıllıca yollarını buldu. Kaçınılmazlık diye bir şey yoktur; yalnızca, verebilecek en iyi cevabı, özünde son derece insani olan yaratıcı ve işbirlikçi kapasitelerin kullanılabilmesi için insani gelişme konusunda daha inatçı ve kararlı olmak olan, zorlu bilinmezler vardır.

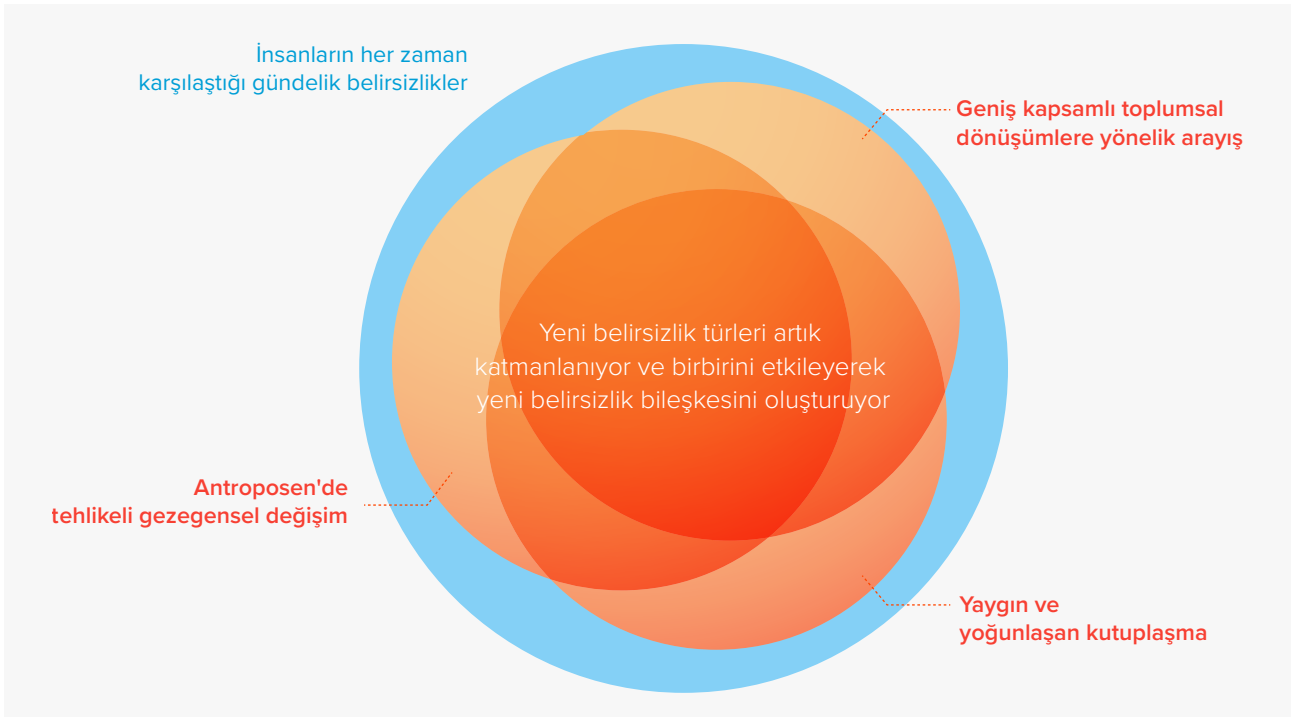
Yepyeni belirsizlik katmanları birbirini etkileyerek, insanlık tarihinde daha önce hiç görülmemiş yeni

belirsizlik türleri ve yeni bir belirsizlik bileşkesi oluşturuyor (Şekil 1). İnsanların çok eskiden beri göğüs gerdiği gündelik belirsizliklere ek olarak, artık üç değişken ters akıntıya kapılmış biçimde, tehlikeli sularda seyrediyoruz:

- Antroposen'de tehlikeli gezegensel değişim.
- Sanayi Devrimi kadar geniş kapsamlı toplumsal dönüşümlere yönelik arayış.
- Kutuplaşmış toplumların aşırılıkları ve bocalamaları.

Bu yeni belirsizlik bileşkesinde, insani gelişmede süregelen yoksunluklar ve eşitsizlikler insanın yönünü bulmasını engelliyor. Son on yılda nihayet eşitsizlik ilgi odağı oldu, ancak eşitsizlikler ve belirsizliğin güvensizliğe, güvensizliğin ise eşitsizlikler ve belirsizliğe nasıl katkı sağladığına fazla ışık tutulmadı. Ulusların hem aralarında hem de kendi içlerinde fırsatlar ve sonuçlar açısından farklılaşma (varyasyon), insanların yaşamlarında deneyimlediği iniş-çıkışları yansıtıyor ve bununla etkileşimde bulunuyor. Sorunları daha karmaşık hale getiren diğer bir öge ise, 2000 yılı sonrası için değil, savaş [II. Dünya Savaşı] sonrası zorluklar için tasarlanmış çok taraflı bir sistemi aksatan ve çıplak ulusal çıkarların ağırlığı altında çaptırdayan, sürekli değişen jeopolitik düzendir.

Şekil 1 Yeni bir belirsizlik bileşkesi ortaya çıkıyor

Kaynak: İnsani Gelişme Raporu Ofisi (İGRO).

COVID-19 küresel salgını ve Ukrayna'daki savaş günümüzün belirsizlik bileşkesinin yıkıcı dışavurumlarıdır. Her ikisi de mevcut küresel yönetişimin sınırlarını ve buradaki çatlakları açığa çıkarıyor. Her ikisi de enerji, gıda, gübre, emtia ve diğer mallarda fiyat oynaklığını artırarak küresel tedarik zincirlerini yıpratmış. Ancak bu raporun kaleme alındığı zamanda, bu şokları yaklaşan bir küresel felakete dönüştüren şey bu ikisinin birbiriyle etkileşimidir. BM Genel Sekreteri António Guterres savaş, küresel salgın ve artan sıcaklıkların birleşimi nedeniyle uzun sürecek küresel gıda krizi hakkında defalarca uyarıda bulunmuştur.² Milyarlarca insan, bir nesilde görülen en büyük hayat pahalılığı kriziyle karşı karşıyadır.³ Büyük ölçüde, gıda ayrıcalıklarını belirleyen servet ve güç eşitsizliği nedeniyle, milyarlarca insan halihazırda gıda güvensizliğiyle pençeleşiyor.⁴ Küresel gıda krizi ise en çok bu kişileri etkileyecektir.

Küresel krizler üst üste yığıldı: Küresel finans krizi, devam eden küresel iklim krizi, COVID-19 küresel salgını, ve ufukta beliren küresel gıda krizi. Yaşamlarımızın üzerinde sahip olduğumuz kontrolün elimizden kayıp gittiğine, eskiden istikrar ve refah için bel bağladığımız normlar ve kurumların günümüzün belirsizlik bileşkesinin gerektirdiği görevlere uygun olmadığına yönelik rahatsız edici bir his hakim. Neredeyse dünyanın her yerinde artan güvensizlik

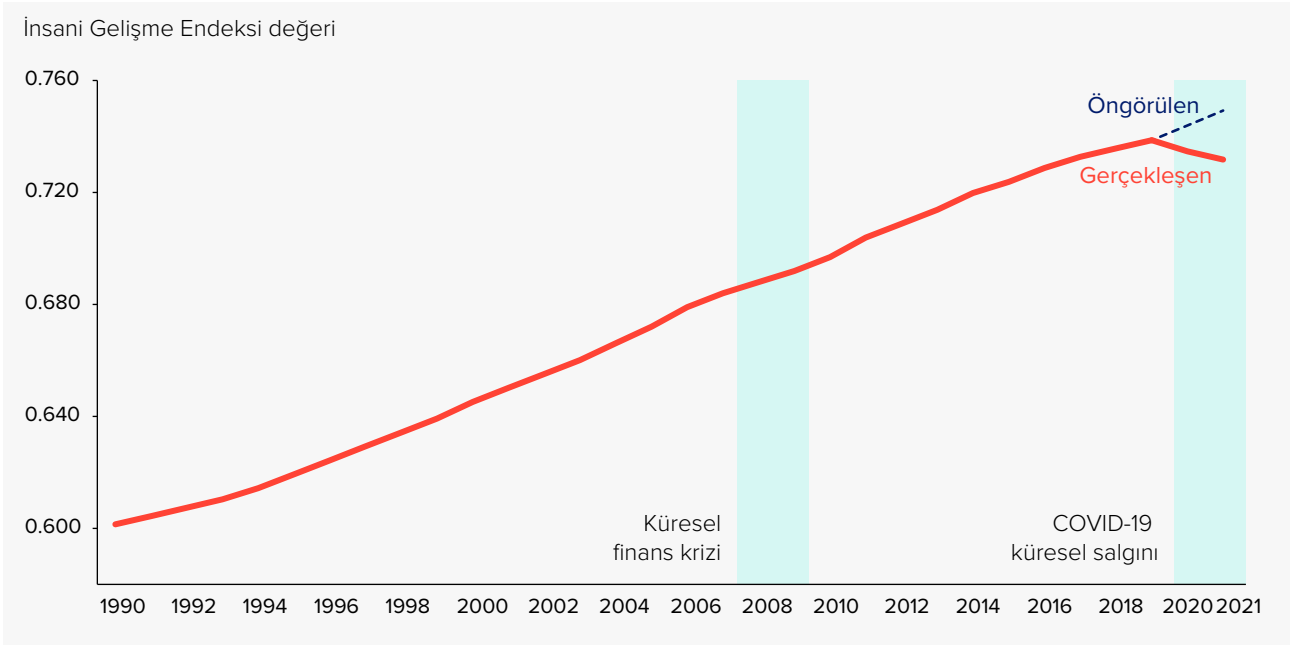
duyguları ise, en az on yıldır oluşan ve COVID-19 küresel salgınından ve küresel insani gelişme alanında buna eşlik eden bunalımdan çok öncelere dayanan bir eğilim oluşturuyor (Şekil 2).

Küresel düzeyde her 7 kişiden en az 6'sı COVID-19 küresel salgınından önce dahi güvensiz hissediyordu.⁵ Bu, İGR tarafından izlenen insani gelişme metriklerinin birçoğu da dahil olmak üzere, uzun vadede klasik esenlik önlemleri bakımından dünya genelinde (COVID-19 küresel salgınının etkilerine rağmen) kaydedilen olağanüstü ilerleme bağlamında gerçekleşti. Neler oluyor? İnsani gelişmenin geniş açılı merceği, güvensizliğe ilişkin ilerlemelerdeki bariz çelişkiyi anlamamıza ve ele almamıza nasıl yardımcı olacak? İşte bu türden sorular bu yılki raporun tartışma eksenini oluşturuyor (Kutu 1).

Her şey yolunda değil, ancak her şey kaybedilmiş de değil. YSY'ye, yani yatırım, sigorta ve yeniliğe odaklanan politikalar insanların yeni belirsizlik bileşkesinde yönlerini bulmaları ve bu bileşke karşısında gelişmelerine büyük katkı sağlayacaktır (raporun tam versiyonunda Bölüm 6'ya bakınız).

- **Yatırım:** Yenilenebilir enerjiden küresel salgına ve aşırı doğal tehlikelere hazırbulunuşluğa kadar birçok şeye yönelik yatırımlar, gezegensel baskıları hafifletecek ve toplumları küresel şoklarla daha iyi başa çıkabilmeye hazırlayacaktır. 2004'te Hint

Şekil 2 Küresel İnsani Gelişme Endeksi değeri üst üste iki yıl düşerek önceki beş yılın kazanımlarını yok etti

Not: Küresel finans krizinin kapsadığı dönem endikatiftir.

Kaynak: Barro ve Lee (2018), IMF (2021b, 2022), UNDESA (2022a, 2022b), UNESCO İstatistik Enstitüsü (2022), UNSD (2022) ve Dünya Bankası (2022) verilerine göre yapılan İGRO hesaplamaları

Kutu 1 2021/2022 İGR, önceki raporlarda tartışılan konuların kapsamını genişletiyor

Bu yılki İGR, Antroposen, amaçlı toplumsal dönüşüm ve yoğunlaşan kutuplaşmanın yarattığı bugünkü belirsizlik bileşkesini nasıl anlayacağımız ve yönümüzü nasıl bulacağımız konularına odaklanıyor. Geçtiğimiz on yılda, haklı olarak, eşitsizliklere oldukça dikkat çekildi. Gerçekten de, 2019 İGR'nin¹ odağında eşitsizlikler ve ortaya çıkan boyutları yer aldı ve sonraki yılın, Antroposen'in yarattığı sosyo-ekolojik baskılar konulu raporunda bu tartışma bir adım ileriye taşındı.² Ulusların hem kendi aralarında hem de kendi içlerindeki fırsat ve sonuçlardaki farklılıklar aynı zamanda insanların yaşamında da meydana geliyor ve güvensizliğin daha fazla sayıda ve daha yeni türlerine yol açıyor; bu türler Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından bu yılın başlarında yayınlanan İnsan Güvenliği Özel Raporu'nda irdelenmişti.³ 2021/2022 İGR, değişimin nasıl yaşandığı, insani gelişme açısından ne anlama geldiği ve bunun karşısında nasıl geliştireceğimize yönelik bu tartışmaları belirsizlik teması altında bir araya getirerek sürdürüyor.

Notlar

1. UNDP 2019. 2. UNDP 2020. 3. UNDP 2022.

Okyanusu'ndaki tsunaminin⁶ ardından deprem bilimi, tsunami bilimleri ve afet riskinin azaltılması alanlarındaki gelişmeleri düşünün. Akıllı ve pratik yatırımlar işe yarar.

- *Sigorta* da işe yarar. Herkesin belirsiz bir dünyada gerçekleşen beklenmedik durumlara karşı korunmasına katkı sağlar. COVID-19 küresel salgınının ardından dünya genelinde sosyal korumanın hızla artması aynen bunu başardı, diğer yandan da sosyal koruma kapsamının eskiden ne kadar az olduğunun ve bu konuda katedilecek daha ne kadar yol olduğunun altını çizdi. Sağlık ve eğitim gibi evrensel temel hizmetlere yönelik yatırımlar da sigorta görevi görüyor.
- *Yenilik* -teknolojik, ekonomik, kültürel gibi birçok biçimiyle- insanlığın karşı karşıya kalacağı bilinmeyen ve bilinemez güçlüklerle mücadelede hayati önem taşıyacaktır. Yenilik bütün toplumu ilgilendirmekle birlikte, bu bakımdan hükümetler, kapsayıcı yenilik için doğru politika teşviklerinin oluşturulmasının yanı sıra süreç boyunca etkin bir ortak olma açısından da can alıcı öneme sahiptir.

Tüm düzeylerde politika geliştiren ve uygulayan kurumların temelini oluşturan varsayımlar daha da

derindir. İnsanların nasıl karar aldığına ilişkin varsayımlar çoğunlukla aşırı basite indirgeniyor. Bu varsayımların hakimiyeti, politika seçeneklerinden oluşan kümenin, yeni belirsizlik bileşkesinde yönümüzü bulmak için ihtiyaç duyulanlara göre daha dar olmasına neden oluyor (raporun tam versiyonunda Bölüm 3'e bakınız). Politika seçeneği kümesinin genişletilmesi, karar alma süreçlerinde her birimizin bilişsel önyargı ve tutarsızlıklarını kabul edebilmekle başlar. Ayrıca, verdiğimiz karar sıklıkla değer verdiğimiz şeyler üzerine kuruludur. Buna karşılık, değer verdiklerimiz ise sosyal bağlamımıza dayalıdır. Bağlamsal ve şekillendirilebilir haldedir. İleriye dönük araç setinde, işe yaramayan toplumsal eylemsizliklerin incelenmesi ve yeni anlatıların denenmesi yer almalıdır (raporun tam versiyonunda Bölüm 3'e bakınız).

Araç seti teknolojiyi de içermelidir. Teknolojinin sihirli çözümden ziyade iki tarafı keskin kılıç olduğu doğrudur. Fosil yakıtlı teknolojiler gezegende ısınmaya yol açarken nükleer füzyon ise güneşi şişelere doldurmayı vad ederek yeni sınırsız, temiz enerji çağını müjdeliyor. İnternette yapılan her arama, retweet ve beğeniyle dijital ayak izlerimiz hiç olmadığı kadar fazla veri üretiyor; ancak bunlar herkesin iyiliği için kullanılamıyor, hatta bazıları tarafından bilerek kötüye kullanılıyor. Verilerimizin daha fazlasına sahip olmak isteyen teknoloji devleri doymak bilmez bir kargaşa içinde, herkesin yaşamı üzerinde giderek daha fazla gücü ellerinde topluyor. Bizim için püf noktası, teknolojinin züccaciye dükkanına giren, önüne geleni kırıp döken bir fil görevi görmesine izin vermek yerine teknolojiyi eski ve yeni tüm güçlüklerle yönelik kapsayıcı ve yaratıcı çözümler üretecek biçimde, amaçlı olarak biçimlendirmektir. İşgücünü yerinden etmek yerine işgücünü takviye edecek, geleneksel işleyiş biçimlerini gelişigüzel değil seçici biçimde kökten değiştirecek teknolojilere ihtiyacımız var.

Bu yeni belirsizlik bileşkesine daha fazla sürüklenedikçe, bilinmez güçlükler, kolayca cevaplanamayan daha zor sorular, iklim ve teknoloji açısından COVID-19 için olduğu kadar geçirgen sınırlara geri çekilmeye yönelik kendi kendini engelleyici daha fazla fırsat ortaya çıkıyor. Eğer küresel salgını dünyanın ortak geleceğinde yönümüzü nasıl bulacağımıza ilişkin bir deneme olarak değerlendirirsek, o zaman daha iyisini, hatta çok daha iyisini yapabilmek için iyisiyle kötüsüyle bundan ders çıkarmamız gerekir.

COVID-19 küresel salgını yeni gerçekliğe açılan bir pencere

Üçüncü yılını geçiren COVID-19 küresel salgını, dünya genelinde insanların yaşamı ve geçim kaynakları üzerinde korkunç bedellere mal oldu. COVID-19 küresel salgını, normal rotadan sapmanın çok daha fazlasını temsil ediyor; derin, simgesel aykırılıklara sancılı bir bakış atan, birçok kırılmanın birleşimini ifşa eden, yeni gerçekliğe açılan bir pencere.

Diğer yandan, modern bilimin etkileyici bir başarısını, yeni bir virüse karşı güvenli ve etkili aşılardan bir yıldan kısa sürede geliştirilmesini içerdi. Son yüzyılda, başta çocuklar olmak üzere onlarca, yüzlerce hatta milyonlarca hayatı kurtaran aşılardan insanlığın

tarihteki en büyük, en maliyet etkin teknolojik yeniliklerinin arasında yer alıyor.⁷ COVID-19 aşılmasının etkililiği buna istisna oluşturmuyor. Yalnız 2021’de, COVID-19 aşı programları yaklaşık 20 milyon ölümü engelledi.⁸ Bu, teknolojinin insan yaşamını kötü yönde dönüştürebileceği çok şey duyduğumuz bu dönemde, teknolojinin insan yaşamını daha iyi hale getirme gücüne ilişkin ders niteliğinde.

Bununla birlikte COVID-19 aşılmasına erişim, yaşa özgü enfeksiyon ölüm oranlarının yüksek gelirli ülkelerdekine iki katı olduğu Afrika başta olmak üzere gelişmekte olan birçok ülkede (Şekil 3) hala korkunç derecede düşük veya hemen hemen hiç yok.⁹ Soğutma zincirlerinin daha zayıf ve sağlık çalışanlarının sayısının daha az olduğu kırsal alanlara ulaşmak hala

Şekil 3 Ülkelerin COVID-19 aşısına erişiminde eşitsizlik çok büyük

Kaynak: COVID-19 Aşı Adaleti Küresel Göstergesi Tablosu (<https://data.undp.org/vaccine-equity/>), 27 Temmuz 2022’de erişildi.

çok güç. Bununla birlikte, kısmen genel olarak aşılarda ilgili insanların kafasını bulandıran tartışmalar nedeniyle, daha zengin ülkelerin birçoğunda aşılama hız kaybetti.¹⁰ Son düzlük her ülkede oldukça uzun oluyor.

COVID-19 aşılama eşitsiz ve adaletsiz erişim, küresel salgın boyunca insanları ezen birçok eşitsizlikten yalnız birini oluşturuyor. Bu eşitsizlikler, virüsün yayılmasını kamçılıdı. Sağlık ve ekonomi risklerinin ceremesini ise geride bırakılması son derece muhtemel gruplar çekti. Kadınlar ve kız çocukları daha da fazla ev içi ve bakım sorumluluğu üstlenirken, onlara karşı şiddet daha da kötüleşti (raporun tam versiyonunda Bölüm 2'ye bakınız).¹¹ Var olan dijital eşitsizlikler çocukların eğitime erişimi ve eğitim kalitelerindeki uçurumları derinleştirdi.¹² Bazı kişiler bu öğrencilerin “kayıp nesil” olacağından korkuyor.¹³

COVID-19 küresel salgını dünyanın her yerindeki insanlar için kolayca cevaplanamayan sorular yarattı; bunların arasındaki en önemli soru şuydu: Bu iş ne zaman “son bulacak”? Vaka sayısındaki artışlar veya yeni kısıtlamalar, bu soruya verilen cevapların anlık ve yetersiz olduğunu sık sık gösterdi, her defasında başladığımız yere geri döndük. Küresel tedarik zincirlerindeki düğümler inatla düzelmüyor, tüm ülkelerde enflasyona katkıda bulunuyor - bazı ülkelerde bu düzeyde enflasyon rakamları on yıllardır ilk kez görülüyor.¹⁴ Büyük bölümünün küresel finans krizinden aldığı yaralar hala geçmedi, harap olmuş ekonomileri kurtarmayı hedefleyen, daha önce benzeri görülmemiş parasal ve mali önlemlerin sonuçları büyük ölçüde belirsizliğini koruyor. Yeniden artmaya başlayan jeopolitik gerilimlerin yanında, gerçek zamanlı olarak gözlerimizin önüne seriliyor. Küresel salgın virüsten çok daha fazlası, ve hiç de “son bulmadı”.

Ülkeleri defalarca gafil avlayan, art arda gelen dalgalar, sürekli mutasyona uğrayabilme özelliği, ve bir uygulanıp bir uygulanmayan genel tecritlerle birlikte COVID-19 küresel salgını ve bunun biteceğe benzemeyen ayrıntıları -belki de her şeyin ötesinde- inatçı bir belirsizlik ve düzensizlik iklimini sağlamaştırdı. Ve bu yalnızca, şeytan çıkarma seansıyla defedilemeyen bir hayalet gibi, apansız ortaya çıkan tek bir küresel salgın. Uzun zamandır yeni solunum yolu patojenleri riski hakkında uyarılıyorduk.¹⁵ Antroposen'de daha da ilerlerken, bunlardan daha fazlasının olacağı konusunda da uyarılıyoruz.

Yeni bir belirsizlik bileşkesi ortaya çıkıyor

COVID-19 küresel salgınının ekonomiler üzerinde yarattığı etkiler, güçlü yeni teknolojilerin ve bunların neden olacağı tehlikeler ve dönüşümlerin yaratması beklenen büyük değişikliklerin yanında sönük kalıyor. Otomasyon ve yapay zekayı da içeren teknolojik değişikliklerin kafa karıştırıcı hızı karşısında insanların -insani gelişmenin önemli parçalarını oluşturan- eğitimi ve becerilerine yönelik yatırımlar neye benzer? Veya toplumları yeniden yapılandıracak bilinçli ve gerekli enerji geçişleri karşısında? Daha genel olarak, daha önce eşi benzeri görülmemiş tehlikeli gezegensel değişiklikler yaşanırken hangi yetenekler neden önemlidir?

“COVID-19 küresel salgınının ekonomiler üzerinde yarattığı etkiler, güçlü yeni teknolojilerin ve bunların neden olacağı tehlikeler ve dönüşümlerin yaratması beklenen büyük değişikliklerin yanında sönük kalıyor.

Son yıllarda dünya genelinde rekor sıcaklıklar, yangınlar ve fırtınalar kaydedildi. Bunlar iklim krizinin, gezegen düzeyinde Antroposen'in şekillendirdiği diğer değişikliklere eşlik ederek ilerlediğini endişe verici biçimde hatırlatıyor. Biyoçeşitliliğin çöküşünü de içeriyor. 1 milyonu aşkın bitki ve hayvan türü yok olma tehlikesiyle karşı karşıya.¹⁶ COVID-19 küresel salgını her ne kadar bizi hazırlıksız yakalamış ve el yordamıyla ilerlemeye çalışmamıza neden olmuşsa da böceklerin olmadığı bir dünyada nasıl yaşayacağımız hakkında daha az fikir sahibiyiz. Böyle yaşamak yaklaşık 500 milyon yıl boyunca, dünyadaki ilk kara bitkileri ortaya çıkana kadar denenmemişti. Bu bir tesadüf değil. Bolca polen taşıyıcı böceğin yokluğunda, gıda ve diğer tarım ürünlerinin yeterince büyük ölçekte yetiştirilmesine ilişkin akıllara durgunluk veren zorluklarla karşılaşırız.

İnsan toplumları ve ekolojik sistemler hep birbirini etkiledi ve şaşırttı, ancak Antroposen'de gerçekleşen ölçeklerde ve hızlarda değil. Gezegenin istikameti artık insanlar tarafından şekillendiriliyor¹⁷ ve çarpıcı biçimde değişen -küresel sıcaklıklardan tür çeşitliliğine kadar- referans düzeyleri, insanların bin yıllardır kullandığı temel referans çerçevesini de değiştiriyor. Sanki toprak ayaklarımızın altından kayarak, bize bu

konuda rehberlik edecek hiçbir şeyin olmadığı yeni bir gezegensel belirsizliği ortaya çıkarıyor.

Örneğin, madde döngüleri alt üst oldu. Tarihte ilk kez, beton ve asfalt gibi insan yapımı malzemeler Dünya'nın biyokütlesinden daha ağır geliyor. Mikropplastikler artık her yerde: Okyanusta ülke büyüklüğündeki çöp girdaplarında, koruma altındaki ormanlar ve uzaklardaki dağların zirvesinde, insanların akciğerlerinde ve kanında.¹⁸ Kitleler halinde mercan ağarması artık sıra dışı değil, gayet olağan bir durum.¹⁹

Uluslararası İklim Değişikliği Paneli'nin en yeni raporu "insanlık için kırmızı alarm" veriyor.²⁰ Aşırı düzeyde küresel ısınmayı önleyerek en kötü senaryolardan kaçınma olasılığımız hala mevcutken, gezegensel sistemimiz üzerindeki insan kaynaklı değişikliklerin gelecekte de devam etmesi bekleniyor. Esas itibarıyla, bilim ilerledikçe eskisinden daha isabetli hale gelen modeller gelecekte daha fazla oynaklık olacağını öngörüyor.²¹

Antroposen'de gezegen düzeyindeki hızlı ve insan kaynaklı değişikliklerin yalnız biri dahi, yalnız bireyler, topluluklar, hatta ulusların değil, tüm insanlığın kaderine korkutucu yeni belirsizlikler ekleyebilecek güce sahip. Yalnız birkaç on yıl önce, kloroflorokarbonların küresel bilince geldiği dönemi hatırlayın. Ya da ondan daha önce, DDT olarak bilinen böcek öldürücülerin. Veya ondan bile daha önce (ve ne yazık ki, hala günümüzde), nükleer silahların yayılması. Antroposen'de etki yaratan insan kaynaklı güçler atomlarına ayrılmış veya düzenli biçimde sıralı halde değildir. Göreli istikrar denizindeki huzursuzluk adacıkları değildir. Daha ziyade birbirlerinin üzerine istiflenmiş halde, öngörülemez şekillerde etkileşime geçiyor ve büyüyor. İnsanlık tarihinde ilk kez, insan kökenli varoluşsal tehditler, doğal tehlikelerin oluşturduğu tehditlerden daha büyük boyuta sahiptir.²²

“İnsan seçimlerinin, zayıflamış sosyal ekosistemlerimizin bunları absorbe etme kapasitesinin çok daha ötesinde etkiler yaratması nedeniyle, çok boyutlu risklerin katmanlanması ve etkileşiminin yanı sıra tehditlerin üst üste binmesi belirsizliğin yeni boyutlarını ortaya çıkarıyor.

Bu nedenle rapor, belirsizliğin hakim olduğu portreye göre senaryolar oluşturmuyor. Bunun yerine, küresel düzeyde üç yeni belirsizlik kaynağının nasıl üst üste binerek, yaşamlara rahatsızlık veren ve insani

gelişmeyi sürüncemede bırakan yeni bir belirsizlik bileşkesi oluşturduğunu irdeliyor (raporun tam versiyonunda Bölüm 1'e bakınız):

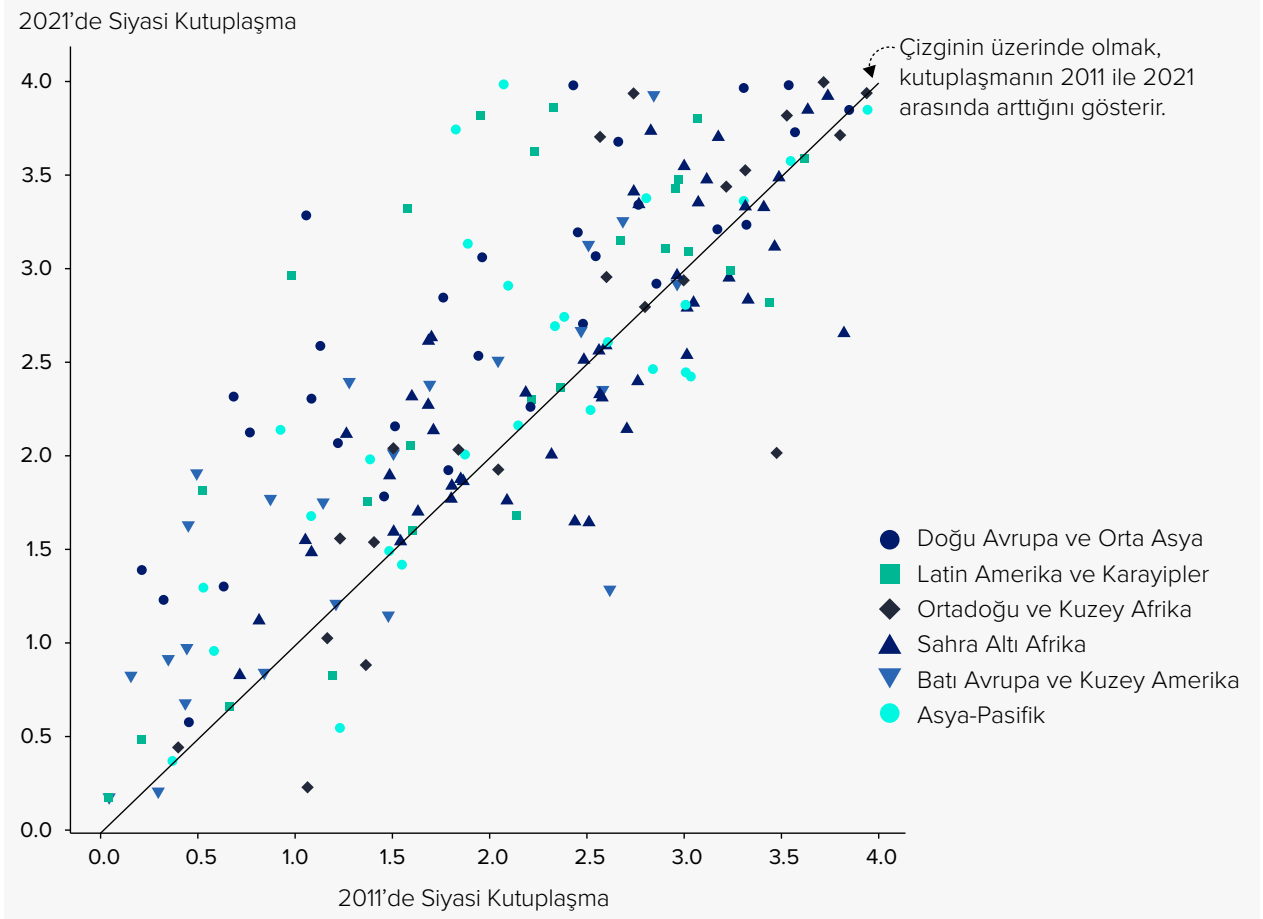
- Birinci yeni belirsizlik, Antroposen'in tehlikeli gezegensel değişimi ve bunun insanlar arasındaki eşitsizlikle birbirini nasıl etkilediğiyle ilgilidir.
- İkincisi, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiştekinе benzer dönüşümler gibi görünen, sanayi toplumunu organize etmenin yeni yollarına doğru belirsiz olduğu kadar amaçlı geçiştir.
- Üçüncüsü, yeni dijital teknolojilerin genellikle kullanıldığı yolların kolaylaştırdığı, ülkeler arasında ve ülkelerin kendi içinde siyasi ve sosyal kutuplaşmanın -ve hem bilgi hakkındaki hem de insan grupları arasındaki yanlış algıların- yoğunlaşmasıdır.²⁴

İnsan seçimlerinin, zayıflamış sosyal ekosistemlerimizin bunları absorbe etme kapasitesinin çok daha ötesinde etkiler yaratması nedeniyle, çok boyutlu risklerin katmanlanması ve etkileşiminin yanı sıra tehditlerin üst üste binmesi belirsizliğin yeni boyutlarını ortaya çıkarıyor. Bu yeni belirsizlik bileşkesinde, şoklar dağılarak yok olmak yerine artabilir ve birbirini etkileyebilir; sistemler tarafından dengede tutulmak yerine sistemlerin içinde yayılabilir.

Madalyonun bir yüzünde, doğal sistemler üzerinde eşi benzeri görülmemiş yoğunluk ve ölçeklerde insan darbesi var. Diğer yüzündeyse insani gelişmedeki açıklar da dahil olmak üzere, inatçı toplumsal açıklar var ve öngörülemez sonuçların içinden yönümüzü bulmayı ve bu darbeleri hafifletmeyi daha da zorlaştırıyor. Varyantlar ve aşılarda olduğu kadar eşitsizlikler, kötü yönetim ve güvensizlikle ilgili olan COVID-19 küresel salgını düşünün. Veya, çevre kaynaklarına yönelik, genellikle çatışmaya dönüşmeyen rekabetleri. Stres altındaki ekosistemler şikayetlere paralel gitmekle birlikte, şikayetler toplumsal dengesizlikler nedeniyle çatışmalara dönüşüyor.²⁵ Siyasi iktidar, eşitsizlikler ve ötekileştirme, doğal kaynaklara erişimden çok çevresel çatışmalara katkıda bulunuyor.

Siyasi kutuplaşma işleri daha karmaşık hale getiriyor (Şekil 4). Son dönemlerde artan siyasi kutuplaşma hem belirsizlikleri ağırlaştırıyor, hem de belirsizlikler tarafından ağırlaştırılıyor (raporun tam versiyonunda Bölüm 4'e bakınız). Çok sayıda insan siyasi sistemlerinden usanmış ve dışlanmış hissediyor.²⁶ Salt 10 yıl önceki durum tersine dönmüş olarak, demokratik bozulma artık ülkeler genelinde yaygın bir eğilim.²⁷ Bu durum, dünyada demokrasiye yüksek destek

Şekil 4 Dünya genelinde siyasi kutuplaşma artıyor

Kaynak: Boese vd. 2022'den uyarlanmıştır.

verilmesine rağmen böyle. Özellikle kırılğan olarak nitelendirilen bağların dışında da, silahlı çatışmalar artıyor.²⁸ Tarihte ilk kez, birçoğu kendi ülkeleri içinde olmak üzere, 100 milyonu aşkın insan zorla yerinden oldu.²⁹

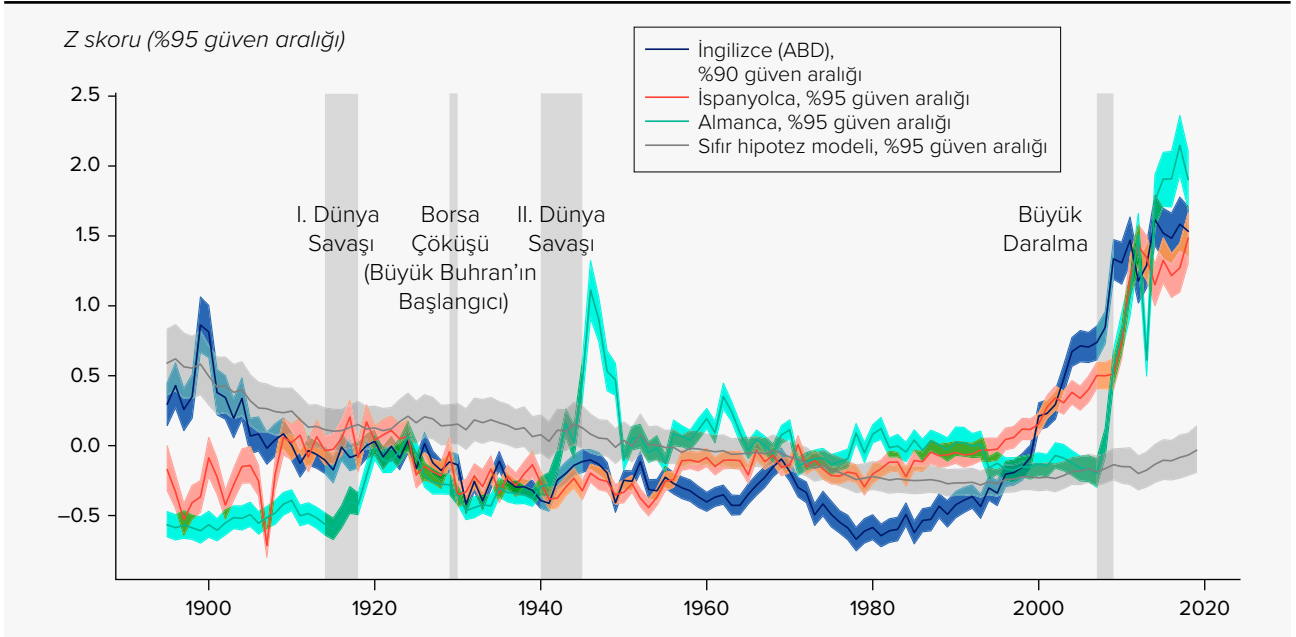
Belirsizlik ve kutuplaşmanın birleşimi felç edici olabilir ve insanların gezegen üzerindeki baskılarını sınırlamaya yönelik eylemleri geciktirebilir. Günümüzün gerçek çelişkisiyse, gezegen üzerindeki insan baskılarının ekolojik ve toplumsal sistemler üzerinde yarattığı sıkıntıya ilişkin güçlü kanıtlara rağmen, eyleme geçemeyişimizdir. İnsan ilişkilerinin endişe verici durumuna çözüm bulamadığımız sürece, Antroposen'in iniş ve çıkışlarıyla ancak bir elimiz arkamıza bağlı halde yüzleşiriz.

Sigortanın çeşitli türleri gibi klasik krize müdahale ve risk yönetim mekanizmaları, düzgün çalıştıklarında bile, düzeni küresel ve birbiriyle bağlantılı biçimde kökten değiştirme görevine uygun değildir.

COVID-19 küresel salgınına yönelik eşgüdüksüz müdahaleler buna örnek gösterilebilir. Küresel düzeyde senkronize edilmiş, gerçekleşme ihtimali az olaylar için yeni stratejiler gerekiyor. Oynaklık sistemin yalnız bazı bölümlerini değil, tamamını etkilediğinde, çeşitlenme yoluyla risklerle mücadele etmek zorlaşıyor. Bununla birlikte, dünyada çok sayıda ülke, risk paylaşımını birçok biçimde ve sürekli olarak aşındırıyor.³⁰ Teknoloji destekli gig (kısa süreli işler) ekonomilerinde yeni çalışma biçimleri ve beraberinde getirdikleri belirsizlikler daha önemli hale geldi. Sonuçta, belirsizlik uzun zamandır artıyor.

Ayrıca bazı gruplar için, diğerlerinden çok daha fazla artış gösteriyor. Birbirini etkileyen yeni belirsizlikler ortamında, güç, varlık veya ayrıcalık sahibi olanlar, bir dereceye kadar, kendilerini özel olarak koruyabilme ve yükün daha büyük bölümünü başkalarının omzuna yükleyebilme imkanına sahip. Geride bırakılma ihtimali en yüksek olan gruplar, belirsizliklerin

Şekil 5 Dünyayla ilgili olumsuz görüşler hızla artarak daha önce görülmemiş düzeylere çıktı

Not: Olumsuz görüşler, son 125 yılda İngilizce, İspanyolca ve Almanca dillerinde yayınlanan 14 milyon kitapta, bir ila beş kelime dizilerde depresyon, kaygı ve diğer bozulmaları yansıtan bilişsel bozulmanın metinsel benzerleri olarak tanımlanmaktadır. Yayınlarında bu kelime dizilerinin yaygınlığı, karşılaştırılabilirlik elde etmek amacıyla Z skorlarına dönüştürülmüştür. Yayın hacimleri ve standartlarına ilişkin zaman içindeki değişiklikleri hesaba katan bir sıfır hipotez modeli ile karşılaştırılmıştır.

Kaynak: Bollen vd., 2021.

kalıcı ayrımcılık ve insan hakkı ihlalleri üzerine yığıldığı ve büyük bölümünün kendilerine yönelik olduğu, karmaşık yeni belirsizliklerle dolu bir dünyaya göğüs geriyor.³¹ Mesele yalnız insanların çevre üzerindeki etkileri nedeniyle tayfunların daha büyük ve ölümcül hale gelmesi değil; sanki bunların yıkım rotaları, toplumsal seçimlerimiz aracılığıyla, aramızdaki en kırılğan kişilere yöneltiliyor gibi görünüyor.

Endişe hissi dünyanın neredeyse her yerinde artıyor

Son 125 yıl içinde üç yaygın dilde yayınlanan 14 milyon aşkın kitabın analizine göre, kaygı ve endişe ifadeleri dünyanın birçok bölgesinde keskin biçimde arttı (Şekil 5).³² Daha küçük zaman cetvellerinde yapılan araştırmalarda COVID-19 salgını baş göstermeden çok önce, 2012 yılından bu yana belirsizlikle ilgili kaygılarda istikrarlı artış ifade ediyor.³³

Bu yılın başlarında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsan Güvenliği Özel Raporu da algılanan belirsizliğin benzer biçimde tedirgin edici olduğunu gösterdi. COVID-19 küresel salgını öncesinde bile,

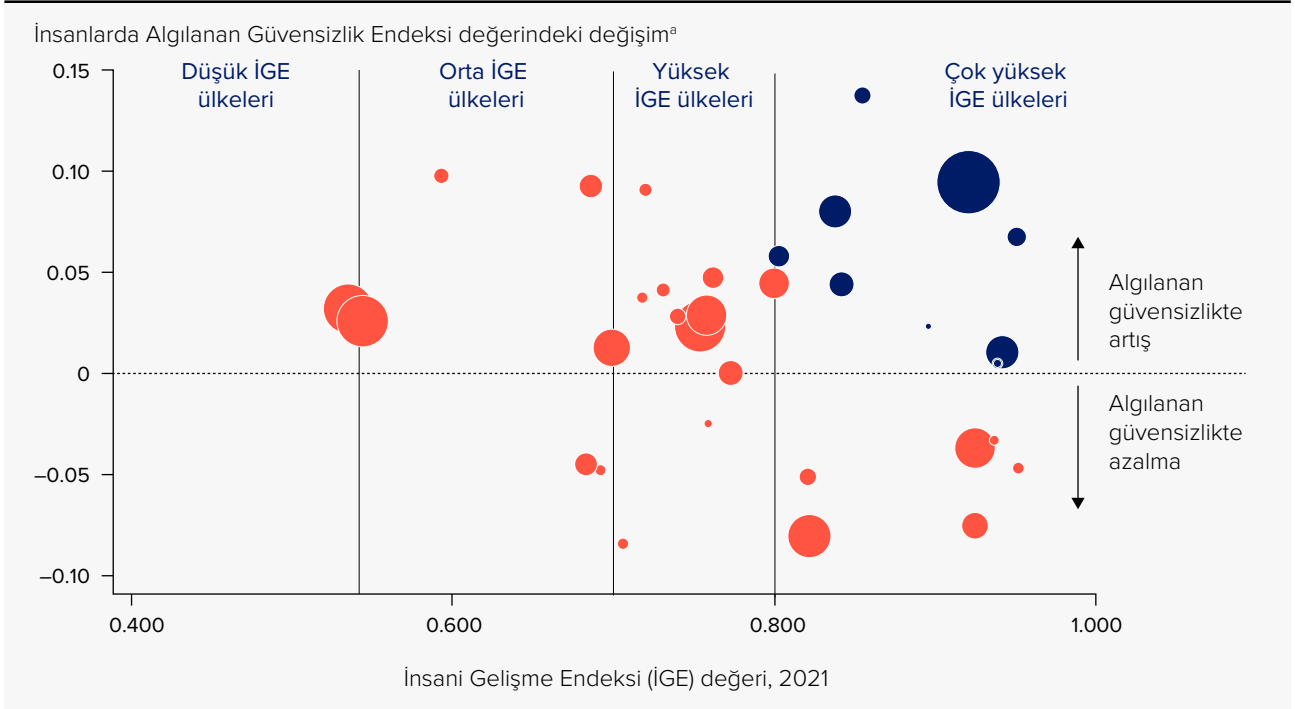
dünya genelinde her 7 kişiden en az 6'sı güvensiz hissediyordu.³⁴ İnsanlarda algılanan güvensizlik düzeyi tüm İnsani Gelişme Endeksi (İGE) gruplarında oldukça yüksek, ve çok yüksek İGE kategorisinde olan ülkelerin bazılarında bile artış gösterdi (Şekil 6). Son yıllarda kutuplaşma da bununla birlikte hareketlendi. Bunlara paralel olarak, güven konusunda büyük çöküş gerçekleşti: Dünya genelinde insanların %30'undan daha azı, insanların çoğunun güvenilir olduğunu düşünüyor; bu, tarihte kaydedilmiş en düşük değerdir (raporun tam versiyonunda Bölüm 4'e bakınız).

Bunlar ve başka veriler, insanların yaşamları ve içinde buldukları toplumlarla ilgili algılarının, İGE ve bu rapora eşlik eden diğer endeksler gibi eski çok boyutlu ölçümler de dahil olmak üzere, tarih boyunca yüksek düzeydeki toplu refah ölçümleriyle taban tabana zıt olduğu kafa karıştırıcı bir tablo çiziyor. Özetle, ikiz çelişki var: Güvensizlik ile birlikte ilerleme ve kutuplaşma ile birlikte ilerleme.

Peki, neler oluyor?

Çoğu zaman cevap, verilerin veya insanların hatalı olup olmadığına ilişkin kusur bulmaya yönelik sorulara indirgeniyor. Ancak büyük ihtimalle ne veriler ne

Şekil 6 İnsanlarda algılanan güvensizlik -İnsani Gelişme Endeksinde çok yüksek insani gelişme kategorisinde olan ülkelerin bazılarında bile- artıyor

Note: Baloncukun büyüklüğü, ülkenin nüfusunu temsil etmektedir.

a. Dünya Değerler Araştırması'nın 6. ve 7. turları arasında, karşılaştırılabilir verilere sahip ülkeler için, İnsanlarda Algılanan Güvensizlik Endeksi'ndeki değişimi belirtmektedir.

Kaynak: UNDP 2022.

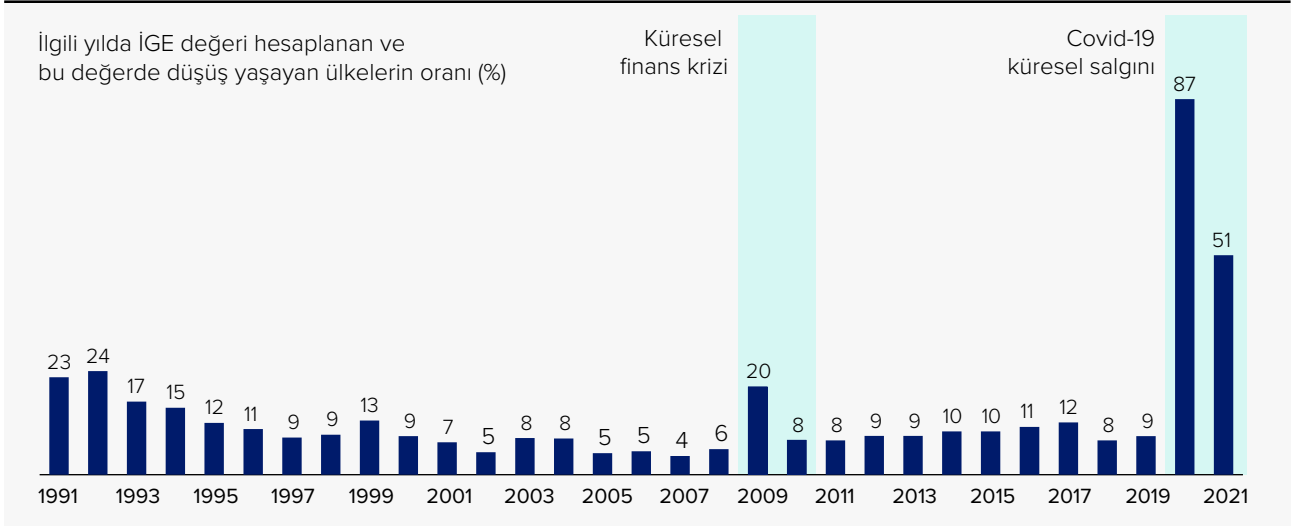
de insanlar hatalı. İnsanlar her ne kadar yaşadıkları deneyimleri bütüncül biçimde ifade etme eğiliminde olsa da yaşamları hakkında sorulan sorular genellikle bu deneyimlerin spesifik ve ölçülebilir altkümelerine odaklanıyor: Eğitim süresi, beklenen yaşam süresi, gelir. Bu metrikler ne kadar önemli de olsa, ki önemliler, yaşanmış deneyimlerin bütününe yansıtıyor. Hiçbir zaman da, esenlik alanında yoksulluk veya açlığın azaltılması gibi başarımların çok ötesine geçen insani gelişme kavramının tümünü yansıtmayı veya insanların yaşamlarında olasılıklara ilişkin bilinci artıran özgürlük ve eylemlilik gibi eşit öneme sahip kavramları içermeyi amaçlamış değiller. Bireysel başarımlar her zaman sosyal uyum ve güveni yansıtıyor, ancak bunlar hem kendi içinde hem de ortak hedeflere yönelik çalışma bakımından insanlar için önemli. Kısacası, ikiz çelişkiler insanları “ilerleme”yi dar bir kavram olarak görmeyi enine boyuna irdelemeye davet ediyor.

2019 İGR'de, birçok ülkede yetenekler açısından geniş ve artan farklılıkları anlamak üzere ortalamaların ötesine geçilmesi gerektiği vurgulanıyor. Yüksek

öğretime erişim ve beklenen yaşam süresinin 70 yıl olması gibi artmış yeteneklerde derinleşen, aynı zamanda insanların yaşamları hakkında söyledikleri ve bizim bunlara ilişkin ölçümlerimiz arasındaki bariz kopukluğu açıklamaya yardımcı olan açıkları tanımlıyor. Bunlar, “ya bu ya da şu” türünden iki seçeneqli açıklamalar değildir; hepsi mümkündür, hatta muhtemeldir.³⁵

Yetenekler, insanların yeni çağın sistemsel belirsizlikleri içinde yönünü bulmasına yardımcı olmak için her zamankinden önemli hale gelmekle birlikte, daha oynak bir gelecekle karşı karşıya kalıyor. Başarımların elde edilmesi zorlaşırken, bunları güvence altına almak çok daha zorlaşacak. Gerileme çok daha ani veya yaygın, veya hem ani hem yaygın olabilir; bu COVID-19 küresel salgını sırasında çoktan su yüzüne çıktı. Kayıtlara göre ilk kez küresel İGE değeri inişe geçerek dünyayı 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ve Paris Anlaşması'nın kabul edilmesinden hemen sonraki döneme geri döndürdü. Her yıl birkaç farklı ülkenin İGE değerleri düşüyor. Ya 2020 ya da 2021 yılında ülkelerin %90'ının İGE'sinde düşüş gerçekleşti

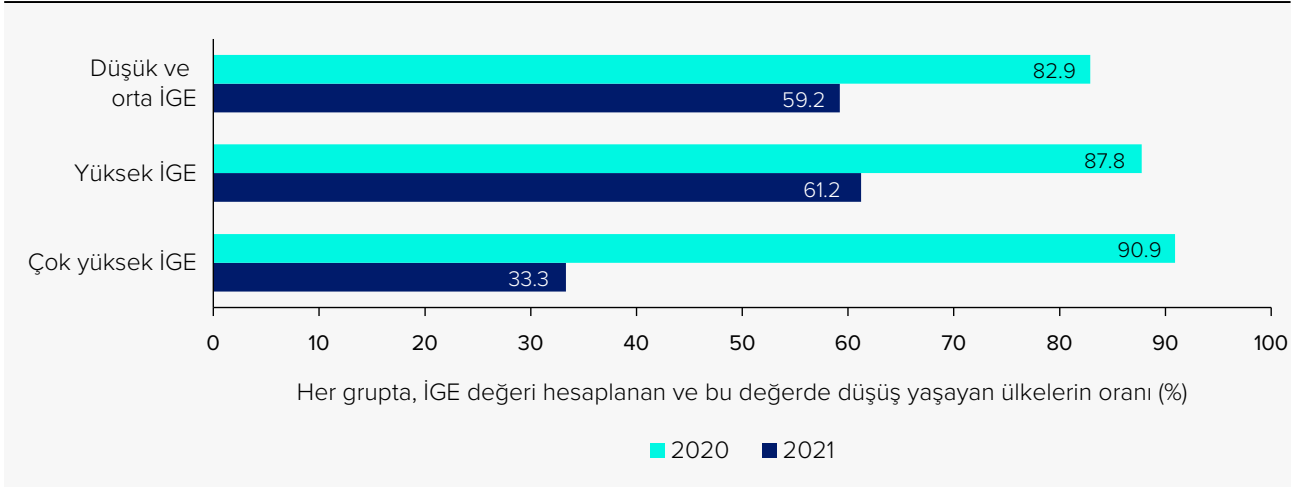
Şekil 7 Son yıllarda İnsani Gelişme Endeksi (İGE) değerlerinde yaygın düşüşler yaşandı; 2020 ve 2021'de ülkelerin %90'ından fazlasında düşüş oldu

Not: Küresel finans krizinin kapsadığı dönem endikatiftir.

Kaynak: Barro ve Lee (2018), IMF (2021b, 2022), UNDESA (2022a, 2022b), UNESCO İstatistik Enstitüsü (2022), UNSD (2022) ve Dünya Bankası

Şekil 8 COVID-19 küresel salgınının ilk yılında hemen hemen tüm ülkeler insani gelişmede gerileme yaşadı; düşük, orta ve yüksek İGE ülkelerinin çoğunda düşüş ikinci yılda da sürdü

Kaynak: Barro ve Lee (2018), IMF (2021b, 2022), UNDESA (2022a, 2022b), UNESCO İstatistik Enstitüsü (2022), UNSD (2022) ve Dünya Bankası (2022) verilerine göre yapılan İGRO hesaplamaları.

(Şekil 7); bu rakam küresel finans krizinin ardından tersine dönen rakamları çok aştı. Geçtiğimiz yıl küresel düzeyde, kısmi ve dengesiz de olsa, bir miktar iyileşme gerçekleşti: İGE değerleri çok yüksek olan ülkelerin büyük bölümü iyileştirmeler sağlarken, geri kalan ülkelerin çoğunluğu sürekli düşüş yaşadı (Şekil 8).

İnsani gelişme, esenlik başarımlarının ötesine geçerek eylemlilik ve özgürlükleri de kapsayacak biçimde insanların yeteneklerini artırarak, değerlerine

göre yaşam sürdürmelerine katkı sağlamayı amaçlar. Belirsizlik insani gelişmenin tüm yönleri üzerinde fırtına bulutları estirirse, eylemlilik fikri üzerine şimşekler çaktırır. İnsanları güçsüzleştirir. Seçimler, kişinin değerleri ve adanmışlıklarının başarımlara dönüştürülmesine aracılık eder, ancak yaptığımız seçimlerin arzuladığımız sonuçları doğuracağından şüphe ettiğimiz takdirde, ne kadar eğitilmiş veya sağlıklı olursak olalım, seçim yapma fikri her zamankinden

daha soyut hale gelir. Algılanan kontrole hiç sahip olmamak yerine bunu kaybetmek, ve bunun yarattığı ikincil etkiler, kendi olumsuz sonuçlarını doğurur: Bu durumun sorumlusu veya suçlusunu tespit etme eğilimi, kurumlara ve seçkinlere güvensizlik, ve daha fazla dar görüşlülük, milliyetçilik ve sosyal uyumsuzluk. Belirsizlik, zehir kazanını kaynatan ateşi daha da şiddetlendirebiliyor.

Teknoloji kullanımı iki tarafı keskin kılıçtır

Güçlü yeni teknolojiler bunu daha da şiddetlendiriyor. Bize servis edilen haber, ürün ve reklamlardan internet üzerinden ve gerçek hayatta kurduğumuz ilişkilere kadar, yaşamlarımızın giderek daha büyük bölümü algoritmalar, özellikle de yapay zeka tarafından belirleniyor. Çevrimiçi ortamda bulunan kişilerin yaşamının tüm yönleri metalaştırılabilir veriler haline gelerek kimlerin hangi bilgiye, özellikle hangi kişisel bilgilere erişebildiği ve bunların nasıl kullanıldığıyla ilgili endişe verici sorulara yol açıyor.³⁶

Siyasi, ticari ve kişisel şeyler, insanların dikkatini çeken ve böylelikle reklam ve diğer gelirler için cazip hale gelen, seslerin yükseldiği yankı odalarından oluşan sosyal medyada birbirine karışıyor. İnternetteki gürültünün en az yarısı ortalığı karıştırmak üzere tasarlanmış botlardan (robot hesaplar) kaynaklanıyor.³⁷ Yanlış bilgiler, mantıklı incelemeye tabi tutulan bilgilerden daha hızlı ve daha uzaklara yayılarak güvensizlik yaratıyor ve belirsizliğin belki de en ağır biçimine yelpaze tutuyor: İkiisi arasında ayırım yapmayı bilmemek. Bu ayırımı yapmak, hatları açıkça belirlenmiş biçimde nesnellığın veya kabul edilmiş bilimsel ya da diğer evrensel gerçeklere bel bağlamanın ötesine geçiyor. Kişilerin halihazırda sahip olduğu inançları takviye eden olgular, uzmanlar ve diğer güvenilir bilgi kaynaklarını seçmesini içeren güdülenmiş muhakeme, tüm siyasi yelpazeler ve eğitim düzeylerinde yaygınlık gösteriyor (raporun tam versiyonunda Bölüm 3'e bakınız). Farklı gruplar birbirinden tamamen farklı olgular, ve dolayısıyla gerçeklikler doğrultusunda faaliyet gösterdiğinde, özellikle de bu gerçeklikler grup kimliklerine derinden bağlıysa, kutuplaşma çok tehlikeli biçimler alabilir. O zaman teknolojiler, basit anlaşmazlıkları ölüm-kalım savaşına dönüştürüyor (raporun tam versiyonunda Bölüm 4'e bakınız).

Teknoloji kullanımının toplumsal düzeyde ortamı nasıl kızıştırabileceği göz önüne alındığında, topluluk ve birey düzeylerindeki zararlı etkileri şaşırtıcı değildir. Yaşamın birçok alanında yer alan teknoloji iki tarafı keskin kılıç gibidir. Yapay zeka, görevleri hem yaratacak hem de yok edecek, düzenin muazzam şekilde kökten değişmesine yol açacaktır. Sentetik biyoloji bir yandan sağlık ve tıpta yeni ufuklar açarken diğer yandan insan olmanın ne anlama geldiği hakkında temel soruları gündeme getirir. Yazının icadından Gutenberg'in matbaasına ve Marconi'nin ilk radyo yayınına kadar, çeşitli teknolojiler, insanları yeni yollarla hiç olmadığı kadar hızlı, hatta artık büyük mesafeler arasında anlık olarak birbirine bağlıyor. Günümüzde özellikle dijital bağlantılara sahip kırsal alanlarda değer gören teletıp, küresel salgın sırasında da zihinsel ve bedensel sağlık ve esenlik açısından hayati rol oynadı.³⁸

Aynı zamanda, teknoloji çelişkili bir biçimde insanları yalıtabiliyor. Bulgulara göre internet kullanımı çevrim dışı etkileşimi, siyasi katılımı, ve çeşitli toplumsal ve kültürel katılım türlerini azaltıyor.³⁹ Gerçeğin dijitalle ikame edilmesi, sanal dünyalar -yani metaverse- daha geniş alan kapladıkça daha da karmaşık hale gelecek sonuçlar yaratıyor. Siber zorbalık sosyal medyada sorun yaratırken, zaman zaman yanlış bilgilerle harekete geçen öfkeli Twitter çeteleri, insanları gerçek hayatta olduğundan çok daha hızlı biçimde karalayabiliyor. Bazen bu durum gerçek hayatta şiddet veya politikalara kadar yayılıyor. Dijital bağımlılık son derece gerçek bir mesele. Instagram veya TikTok üzerinden gelen beğeniler veya tıklama tuzağının getirdiği adrenalın patlaması gibi gelişigüzel ödüller özünde, gerçek hayattaki kumarhanelerde sıkça kullanılan bilişsel hilelerden başka bir şey değil (raporun tam versiyonunda Bölüm 2'ye bakınız).⁴⁰

Ruhsal esenlik saldırı altında

Ruhsal esenlik, tek bir teknolojik veya başka etkeni olmayan, dünya genelinde görülen oldukça önemli ve karmaşık bir konudur. Ruhsal sıkıntıları önlemek genel olarak ruhsal esenlik için önemli olmakla birlikte bu sıkıntılar, şu sayılanlar gibi her çeşit belirsizlik ve güvensizlik nedeniyle daha şiddetlenir: İklim değişikliği; ayrımcılık, dışlama, çatışma ve şiddet gibi asırlık belalar; ve sosyal medya ve diğer teknolojiler

gibi nispeten daha yeni unsurları içeren, Antroposen'e özgü önemli olgular.

Antroposen'in içerdiği belirsizliklerin, insanların ruhsal esenliğini dört temel yoldan sarsması bekleniyor: Travmatik olaylar, bedensel hastalıklar, iklimle ilgili genel kaygılar, ve gıda güvensizliği (raporun tam versiyonunda Bölüm 2'ye bakınız). Bu ve diğer yollar beyin ve beden gelişimini değiştirerek, özellikle toplumun daha alt basamaklarındaki ailelerde, çocuklar üzerinde daha da derin etkiler bırakır ve potansiyel olarak çocukların hayatta başarabileceklerini azaltır. 2019 İGR'de insani gelişme alanındaki eşitsizliklerin nesiller arasında nasıl kalıcılaştığı irdelendi;⁴¹ ruhsal sıkıntılar, eşitsizlik ve güvensizlik bir araya geldiğinde insani gelişmeyi sürüncemede bırakan, benzer derecede yaralayıcı, nesiller arası bir döngü yarattığını görmek hiç zor değildir.

“Antroposen'in içerdiği belirsizliklerin, insanların ruhsal esenliğini dört temel yoldan sarsması bekleniyor: Travmatik olaylar, bedensel hastalıklar, iklimle ilgili genel kaygılar ve gıda güvensizliği.

Şiddet -hatta şiddet tehlikesi, ve bunun yarattığı belirsizlik- ruhsal sıkıntıların önemli etkenlerindedir. Bazı şiddet mağdurları ve tanıkları, uygun biçimde müdahale edilmedikçe, diğer kronik sağlık sorunlarının yanı sıra travma sonrası stres bozukluğuna dönüşebilecek ve kişileri kendilerine sunulan seçeneklerden caydırabilecek travmalar geçirir. Şiddet tek kişiye veya bir grup kişiye yönelik olabilir, ancak etki çapındaki herkesi etkiler. Tıpkı örgütlü suçlar veya çete şiddetinde olduğu gibi, şiddetin failleri bile genellikle çevrelerindeki şiddet nedeniyle travmalar geçirebilir.⁴²

Şiddetin yol açtığı kayıplar, doğrudan bedensel, zihinsel veya duygusal yara veya travmaların ötesine uzanır. Şiddet, kendileri başlı başına ruhsal sıkıntıların önemli etkenlerini oluşturan her türlü güvensizliğe -gıda, ekonomik, vb.- yol açar ve bunları daha şiddetlendirir. Kişilerarası şiddetten örgütlü suçlar ve silahlı çatışmalara kadar şiddetin birçok türü, tanıdığımız ve tanımadığımız insanlara duyduğumuz güveni sarsar. Güven sarsıntıları ise daha fazla istikrarsızlığa ve şiddete yol açar.

“Ruhsal bozukluklar insani gelişmeyi birçok yönden etkiler. Başlı başına bir sağlık sorunu olarak genellikle diğer sağlık sorunlarıyla bağlantılıdır. Okula devam ve öğrenmenin yanı sıra iş bulma ve işte tam üretkenliği de engelleyebilir. Ruhsal bozukluklara sıkça eşlik eden yaftalar işleri daha da kötüleştirir.

Başka bir mesele de şiddet nedeniyle oluşan eylemlilik kaybıdır. Yetki asimetrisine bağlı olarak güçlerin karmaşık biçimde etkileşimi yakın partnerler arasındaki şiddette güçlü rol oynar; mağdurları ağırlıklı olarak kadınlar olan bu şiddet türü kadınların ekonomik bağımlılığına ilişkin bazı ölçülerle ilişkilidir (raporun tam versiyonunda Bölüm 2'ye bakınız). Toplumsal ve kurumsal düzeylerde hakimiyet kurma yolları, güvenli bir alan olması gereken dört duvar içinde -özellikle kadınlar, çocuklar ve yaşlılar için- yoğun ve kötücül biçimler alabilir ve aile içi şiddete maruz kalanları, hiçbir kaçış olmadığı algısı veya gerçeğiyle baş başa bırakabilir. Bunun sonucunda insanların kapana kısılması ise insan haklarına aykırıdır, eylemliliği kısıtlar ve en nihayetinde son derece çalkantılı yeni çağda kolektif olarak yönümüzü bulma kapasitelerimizi zedeler.

COVID-19 küresel salgını, birçok yönden korkutucu düzeyde aydınlatıcıydı. Salgının ilk yılında, dünya genelinde depresyon ve kaygının görülme sıklığı yüzde 25'ten fazla arttı.⁴³ Kira ve gıda gibi temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çekenler başta olmak üzere, düşük gelirli kişiler birçok ülkede orantısız etkilendi.⁴⁴ Okulların kapandığı dönemlerde ve genel tecrübeler sırasında oluşan ilave ev ve bakım işlerini üstlenen kadınlar,⁴⁵ kriz öncesindekinden çok daha yüksek düzeyde ruhsal sıkıntılar çekti.⁴⁶

Stres yükleyicilerin ruhsal sıkıntılara yol açmak için genelleşmiş travma düzeyine ulaşması gerekmez. Aslında, ruhsal esenliğe yönelik en ciddi ekonomik tehditlerden biri, özellikle yoksullar ve erkekler için, gelir kaybı gibi tekrarlı mali şoklardan kaynaklanıyor.⁴⁷ Ekonomik güvencesizlik -veya geçici bile olsa güvencesizlik algısı- önemli faktörler arasında yer alıyor. İster küreselleşme, ister otomasyon, isterse fosil yakıtların aşamalı olarak durdurulmasından kaynaklanan ekonomi temelli iş kayıplarının bazı büyük ve önemi azımsanan riskler taşımalarının nedenlerinden biri ruhsal sıkıntılardır.

Şiddetli ve tedavi edilmeyen ruhsal sıkıntılar, travma sonrası stres bozukluğu ve depresyon gibi ruhsal

bozukluklara dönüşebilir. Neredeyse 1 milyar insan -kabaca her sekiz kişiden biri- ruhsal bozukluğa sahiptir,⁴⁸ ki bu rakam, daha geniş bir ruhsal sıkıntı sorununun alt sınırdaki tahmini ölçüsüdür. Ruhsal sağlık sorunları, dünya genelinde engelliliğin önde gelen nedenidir. Buna rağmen, ruh sağlığı muayenesi veya tedavisine ihtiyaç duyanların yalnız %10'u bu hizmeti alıyor.⁴⁹ Ülkeler sağlık hizmetlerine ayırdıkları bütçelerin ortalama yüzde ikisinden daha azını ruh sağlığı için harcıyor.⁵⁰

Ruhsal bozukluklar insani gelişmeyi birçok yönden etkiler. Başlı başına bir sağlık sorunu olarak genellikle diğer sağlık sorunlarıyla bağlantılıdır. Okula devam ve öğrenmenin yanı sıra iş bulma ve işte tam üretkenliği de engelleyebilir. Ruhsal bozukluklara sıkça eşlik eden yaftalar işleri daha da kötüleştirir. Ruhsal bozukluklar benzersiz biçimde zorlayıcıdır, çünkü ruhsal bozukluğa sahip kişiler yaşamdaki zorlukları aşmanın birincil aracı olan zihinlerine bel bağlayamaz. Bel bağladığımız başka bir şey ise ilişkilerimizdir. Onlar da zarar gördüğü takdirde, insanlar çok daha yalıtılmış ve kırılğan hale gelir.

Amaçlı dönüşümler kendilerine özgü belirsizlikleri beraberinde getirir

Günümüzün yeni belirsizlik bileşkesi yalnız Antroposen'in gezegensel baskıları ve siyasi ve toplumsal kutuplaşmayla değil, aynı zamanda gezegensel baskıları hafifletmeyi ve yeni teknolojilerin olumlu potansiyellerinden yararlanmayı hedefleyen amaçlı toplumsal dönüşümlerle ilgilidir (raporun tam versiyonunda Bölüm 1'e bakınız). Enerji sistemlerinden gıda üretimi ve ulaşımaya kadar, gezegensel baskıların hafifletilmesi dünyanın şu anki işleyişinde büyük ölçüde köklü değişiklikler gerektirir. Ahlaki, çevresel ve ekonomik açılardan hem gerekli hem de zahmet harcamaya son derece değer bir yatırım olmakla birlikte özellikle ekonomiler, geçim kaynakları ve bütçeler için kendine özgü önemli belirsizlikleri beraberinde getirir.⁵¹

İklim krizine karşı koymak için gereken enerji dönüşümleri, işlerin en iyi gittiği dönemlerde bile zordur. Eşitsizlik ve toplumsal bölünme, hızlı teknolojik kopuş, ve tehlikeli gezegensel değişimlerle üst üste geldiğinde daha da zorlaşır. Bazı ülkelerde çeşitli enerji vergilendirme veya karbon fiyatlandırma

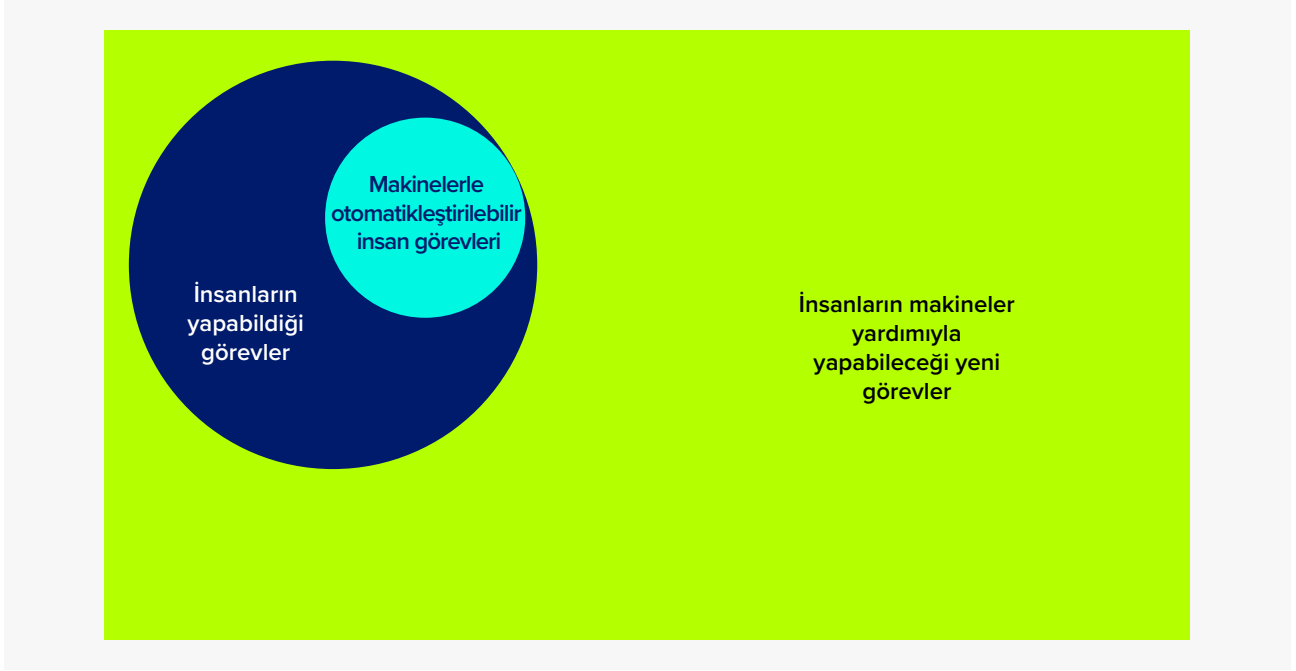
biçimlerinin olumsuz tepkiler alması buna bir örnektir. Yeni yenilenebilir enerji teknolojileri rekabetçi piyasa fiyatlarında ne kadar hoş karşılanırsa karşılanırsın, dünyanın dört bir yanındaki güneş panelleri ve rüzgar türbinleri için gereken malzemelerin tedariki amacıyla madencilikle ilgili olanlar da dahil olmak üzere, kendilerine özgü çevresel maliyetler ve riskler taşır.⁵²

Ufukta büyük bir değişim görüldüğünde, insanlar haklı olarak kazananlar ve kaybedenler hakkında endişelenir. Evet, yeşil ekonomi 2030'a kadar dünya genelinde 24 milyonu aşkın yeni iş yaratabilir.⁵³ Bu hem insanlar hem de gezegen için heyecan verici bir fırsattır. Ancak bu işler her zaman, fosil yakıt endüstrileri kapatıldıkça iş kaybı yaşayacak bölgelerde yaratılmayacak. Fosil yakıt temelli ekonomiyle aynı becerileri de gerektirmeyecek. Hiç kimse, eğer kendi payı çok daha küçülecekse tüm pastanın büyümesiyle ilgilenmez.

İnsanlar -ne kadar iyi planlanırsa planlansın veya ne kadar "iyi" ya da kötü olursa olsun- toplumsal dönüşümlerin yaşadıkları toplulukları kökünden değiştirerek, genellikle işler kötüye giderse "yeni baştan yapmanın" mümkün olmadığı beklenmedik yollarla yeniden şekillendirdiğini bilmek için öngörülere veya tarih kitaplarına ihtiyaç duymaz. Dünyada birçok kişi ömürleri boyunca, bazıları hala devam eden dönüşümlere kendi gözleriyle tanıklık etti. Mevcut durumda Antroposen'de malzeme ve enerji bakımından gereken dönüşümler, bazılarının tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş kadar büyük olduğunu düşündüğü çok daha fazla çalkantıya işaret ediyor.⁵⁴

Tarımın icadı olsun, Sanayi Devrimi olsun, önceki devasa değişiklikler genellikle birden çok nesle yayıldı. Artık değişiklikler sadece birkaç yıl içinde, tek bir nesilde meydana gelebiliyor ve yeni belirsizlik veya endişe türlerini beraberinde getiriyor. İster öngörü ister deneyim yoluyla olsun, bu insanların yaşamları, aileleri ve buldukları topluluklar hakkında düşünme, bunlara yatırım yapma, ve yöneticilerini sorumlu tutma biçimlerini etkileyecektir. Ancak bu nedenler yeşil ekonomiden vazgeçmeyi gerektirmez; havlu atmayı göze alamayız. Ancak insanların güncel ve gelecekteki kaygılarını anlamaz, bunların altında yatan etkenlerle mücadele etmez ve güven oluşturarak daha iyi bir gelecek vaadinde bulunmazsak amaçlı, adil ve sürdürülebilir dönüşümlere yönelik ilerlemeler çok daha zor kaydedilir.

Şekil 9 Yapay zeka, mevcut görevlerin/işlerin otomatize edilmesine kıyasla, insan faaliyetlerinin genişletilmesi alanında çok daha büyük olanaklar sunuyor

Not: Şekil, tarif amaçlıdır.

Kaynak: Brynjolfsson 2022 verilerine göre, İnsani Gelişme Raporu Ofisi (İGRO).

Günümüzün belirsizlik bileşkesi kalkınma üzerinde derin nihai sonuçlar yaratıyor. Yeni, birbirini etkileyen belirsizliklerde yönümüzü bulmak için gerekenler ile, toplumsal düzenlemelere (politikalar, kurumlar bakımından - ne yapılacak?) ve sosyal bağlam, kültür ve anlatıların şekillendirdiği davranışlara (yaygın kimlikler, değerler ve inançlar bakımından - nasıl yapılacak?) göre kategorize edilen mevcut durum arasında uyumsuzluklar giderek artabilir. Güçlerin etkileşimi -ölçekleri, hızları, bilinmeyen etkileşimleri ve sonuçları- eşanlı olarak gelişme yollarını çok daha az belirgin ve çok daha açık hale getirdi. Daha sonra olacaklara artık kesin gözüyle bakılamaz. Düşük gelirli ülkelerin daha yüksek gelirli ülkelerin peşine düştüğü doğrusal ilerleme hattı daha az önem taşıyor. Tüm ülkeler, bunu başarmak için birlikte çalışıp çalışmadıklarına bakılmaksızın, yeni bir gezegenel rota çizmeye çalışan, bir bakıma gelişmekte olan ülkelerdir.

“Tüm ülkeler, bunu başarmak için birlikte çalışıp çalışmadıklarına bakılmaksızın, yeni bir gezegenel rota çizmeye çalışan, bir bakıma gelişmekte olan ülkelerdir.

Asıl soru artık bazı ülkelerin A noktasından B noktasına nasıl geldiği değil; tüm ülkelerin buldukları konumdan N, T veya W -veya yeni bir alfabenin harflerinden oluşan- noktalara doğru nasıl harekete geçip rotalarını yolda ilerlerken nasıl düzelttikleridir. Gelişmeyi belki de hem baş gösteren bilinmedik gerçekliğe uyum sağlamak, hem de gezegenel baskıların hafifletilmesi ve kapsayıcılığı artırmak için ekonomiler ve toplumların amaçlı olarak dönüştürülmesiyle nitelenen bir süreç olarak görmek daha iyidir.⁵⁵

Belirsizlik, vaatleri ve fırsatları içerir

Tüm icatlar ihtiyaçtan doğar; o nedenle günümüzün belirsizliklerine yol açan güçler aynı zamanda bu belirsizlikler içinde yönümüzü bulmanın yollarını da sunar. Belirsizlik, daha iyi yönde de değişim olasılığını yaratır. Ezber bozan bir tehdit olduğu kadar ezber bozan bir fırsat da olan yapay zekayı düşünün. İşgücünü iyileştirme potansiyeli, otomatize etme potansiyelinden daha büyüktür. Yeni görevler, yeni işler ve yeni endüstrilerin hepsi mümkündür (Şekil 9). Pek çok işin kısmen, yeni teknolojilerin görev yaratıcı etkileri sayesinde

oluşturduğunu hatırlayalım: Günümüzde ABD'deki insanların yaklaşık %60'ı, 1940 yılında var olmayan mesleklerde çalışıyor.⁵⁶ Bununla birlikte bizler, uzun vadede oturup bekleme lüksüne sahip değiliz. Hele ki gelişimine emeğin yerine geçecek teşvikler hakim olursa, yapay zekanın insanların yerinden edilmesine ilişkin olumsuz etkileri fazla büyük, fazla olası ve fazla hızlı olacaktır. Yapay zekanın olumlu yönde dönüştürme potansiyelini açığa çıkarmak ve başlangıçta bu potansiyeli desteklemek için, yapay zekayı insanlardan uzaklaştırmak yerine insanlara doğru itecek politikalar ve kurumlar devreye alınmalıdır.

Birçok alanda yapay zekanın olumlu yönlerine tanıklık etmeye başladık bile (raporun tam versiyonunda Bölüm 5'e bakınız). İklimle ilgili yapay zeka uygulamalarının arasında, iklim değişikliği etkilerinin modellenmesi ve afetlerin öngörülmesine yardımcı olmak da yer alıyor. Eğitim alanında, bireysel öğrenmeyi kolaylaştırıyor ve erişilebilirliği artırıyor. Biyoloji alanında ise protein katlanma kestiriminde devrim yaratarak tıp bilimine büyük bir yardım yaptı.⁵⁷

COVID-19 küresel salgını, birçok şeyin yanı sıra hayal gücümüzün de zincirlerini kırdı. Nelerin mümkün olduğu konusundaki referans noktalarının kapsamını genişletti (raporun tam versiyonunda Bölüm 5'e bakınız). Bir bölümü birçok başka hastalığın önlenmesi ve tedavi edilmesi açısından umut vadeden yeni mRNA teknolojilerine dayalı, güvenli ve etkili COVID-19 aşılarının (hepsinde olmasa da) birçok ülkede geliştirilmesi ve dağıtımını düşünelim. Küresel salgın ücretli hastalık izinlerini, gönüllülük esaslı sosyal mesafe ve öz-yalıtımı normalleştirdi; bunların hepsi gelecekte gerçekleşecek küresel salgınlara yönelik müdahalelerimiz açısından son derece önemli.

Son iki yılda merkez bankaları tarafından yapılan müdahaleler, on yıl kadar önceki küresel finans krizinde yaptıkları müdahaleleri gölgede bıraktı. Mali politikalar da birçok değişimden geçti. Sosyal koruma hızla artarak, birçok kişiyi COVID-19 küresel salgınının çok daha beter etkilerinden korurken yenilikçi fikirler için büyük ölçekli denemeler sağladı; örneğin, uygunluk durumunun belirlenmesine yönelik ulusal siciller ve veritabanlarını birbirine bağlamak; sigorta kapsamını mülteciler, göçmenler ve kayıt dışı işçiler gibi, daha önce kapsam altında olmayan yararlanıcıları içerecek biçimde genişletmek; ve çığır açan diğer adımların yanı sıra, dijital doğrulama ve teslimat sistemlerini uygulamak.⁵⁸

Sivil toplum da bir ilki gerçekleştirdi; birçok yerde, COVID-19 küresel salgını sivil toplum örgütlerini acil müdahalede bulunmak, hatta bazı durumlarda yeni görevler üstlenmek üzere harekete geçirdi.⁵⁹ Hükümetlerin acil durum yetkilerinin genişletilmesine karşılık olarak bazı sivil toplum kuruluşları gözetim faaliyetlerini güçlendirdi, diğerleri ise küresel salgının gözler önüne serdiği toplumsal, ekonomik ve siyasi eşitsizliklerin ele alınması için baskı yapmaya devam ediyor.

COVID-19 küresel salgınının bizlere gösterdiği gibi, dünyanın bu (veya dönüşüyor olduğu) hali ile işleri anlamının ve yapmanın klasik yolları arasında uyumsuzluğun öylesine artarak yaşamın gitgide daha fazla bölümünün bariz bir yol gösterici hedef veya yapıdan yoksun kalması, yeni bir şeyler yapmaya yönelik fırsat olarak değerlendirilebilir. Bu, tıpkı bir bilim insanı veya sanatçının çalışmalarına benzer şekillerde, hayal kurma, deney yapma ve yaratmaya yönelik bir fırsat olabilir. Yeni liderler, toplumsal hareketler ve normların yanında mevcut kurumlar dönüştürülerek yenileri oluşturulabilir. Tıpkı gerçekçi kişisel ve toplumsal meseleleri sıkça ele alan bilim insanları ve sanatçılar gibi, tüm düzeylerde işleyen sürekli ve yaratıcı yeniden inşa süreci, günümüzün belirsizlik bileşkesine uygulamalı yanıt veriyor. Öngörülemez biçimde değişen dünyada, kaçınılmaz eksiklikleri karşısında kurumları yenilemenin, uyarılmanın ve oluşturmanın yeni yollarını bulmamız gerekecek. Daha da gelişebilmek için denememiz ve işbirliği yapmamız gerekecek.

Eğer bunları yapmazsak -kendisi sorunun bir parçasıyken veya "normale dönüş" amaçlarımızı sınırlandırırken, statükoyu güçlendirirsek- değişen dünya ile yola getirilemez normlar ve kurumlar arasındaki boşluk derinleşerek uçurum haline gelecektir. O zaman yenilik ve iyi liderlik fırsatları, basit reçetelerin cazibesi ve birbirini suçlamanın verdiği zahmetsiz hazların bir araya gelerek sorunu kötüleştirdiği bir ortamda, iktidarı elinde tutan ve giderek daha tehlikeli hale gelen bir hava boşluğuna dönüşecektir. Belirsizlik ve geleneksel işleyiş biçimlerinde kökten değişim, hem umut hem de tehlike içerir; umudun ağır basmasını sağlamak ise bizim elimizdedir.

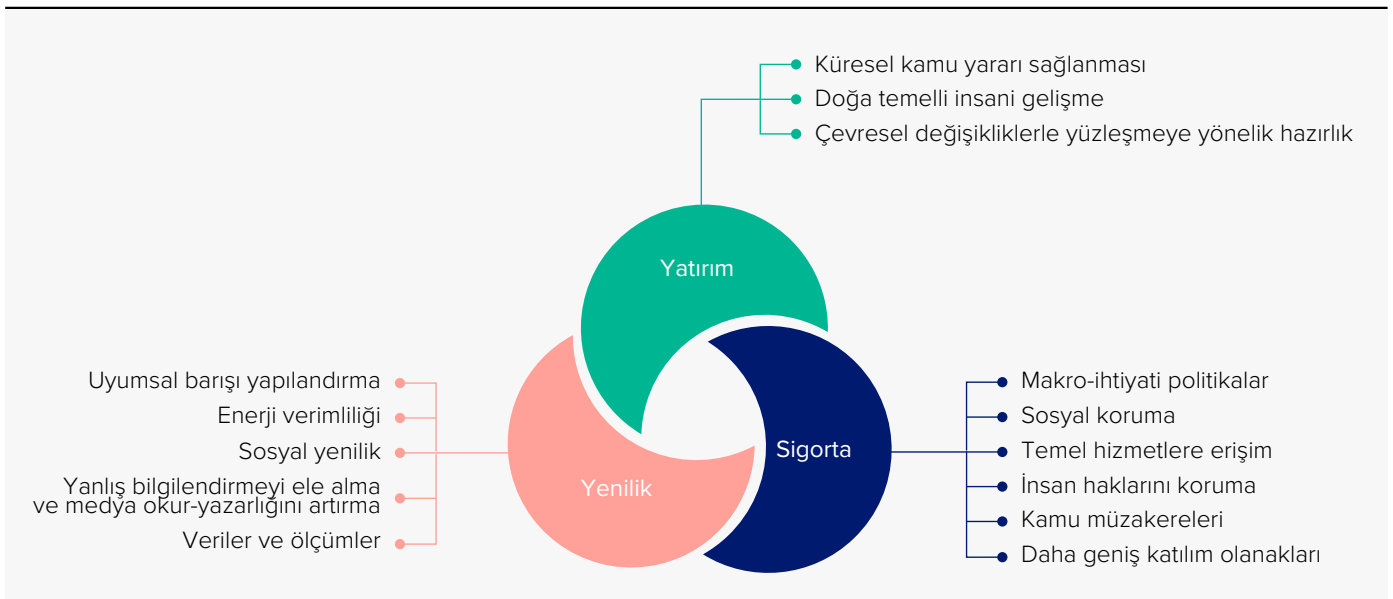
Endişe dolu bir dünyada, bakış açılarını içeren ve gitgide gelişen bir portföy yarar sağlar

Umudun daha ağır basmasını sağlamak için, ortaya çıkan bağlamların gerektirdiği gibi yararlanacağımız, bir araya getirip birbirine uyduracağımız bakış açılarını içeren, gitgide gelişen bir portföyden yararlanmak üzere klasik düşünme tarzının sınırlarını zorlamamız gerekir. Örneğin, tüm düzeylerdeki politikalar ve kurumlar, insanların yalnızca, hatta ağırlıklı olarak çıkarıcı olduğunu varsaymanın ötesine geçmelidir (raporun tam versiyonunda Bölüm 3'e bakınız). Bu varsayım hala son derece önemli olmakla birlikte insan davranışının bütününe kapsamaz. Sınırları, davranışsal iktisat alanındaki tamamlayıcı ve öncü çalışmalar ile vurgulandı ve kısmen de olsa ele alındı. Yine de insani karar verme süreçlerine yönelik olarak, duyguların ve kültürün oynadığı rolleri dikkate alan, insanların kendileri ve ait oldukları çeşitli topluluklar hakkında, değerlerin aşılandığı anlatıları nasıl ilmek ilmek işlediği ve değiştirdiğini irdeleyen daha geniş bakış açılarına ulaşmaya çalışmamız gerekir. Örneğin, doğayla ilişkimizin yenilenmesi gerekir; bunun temelini ise kültürel anlatılar oluşturur.

“Günümüzün belirsizlik bileşkesine yaratıcı ve çevik biçimde yanıt verebilmek için insanların hayal güçleri, kimlikleri ve ağlarının önündeki engelleri yıkmamız ve insanların yaşamlarında nelerin mümkün olduğuna ilişkin ufuklarını açmamız gerekir.

Tıpkı insan davranışlarıyla ilgili bakış açımızı genişletmemiz gerektiği gibi, insani gelişmeye yönelik anlayışların da, ne kadar önemli olsalar da esaslikle ilgili başarımlar üzerindeki odağın ötesine geçerek insanların değerlerine göre yaşamasına yardımcı olunmasında önemli rol oynayan eylemlilik ve özgürlükleri içermesi gerekir (raporun tam versiyonunda Bölüm 3'e bakınız). Bunu yaparak çağımızın gözle görünür çelişkilerine ışık tutabiliriz: Güvensizlik ile birlikte ilerleme ve kutuplaşma ile birlikte ilerleme. İnsani gelişmenin kapsamlı biçimde benimsenmesi, basmakalıp politikalarından oluşan listelerin kesinlikle yeterli olmadığı çalkantılı dönemlerde yol gösterici rehber görevi görecektir. Günümüzün belirsizlik bileşkesine yaratıcı ve çevik biçimde yanıt verebilmek için insanların hayal güçleri, kimlikleri ve ağlarının önündeki engelleri yıkmamız ve insanların yaşamlarında nelerin mümkün olduğuna ilişkin ufuklarını açmamız gerekir. Krizler her ne kadar çığır açıcı eylemlere yönelik fırsatlar sunsa da, kronik acil müdahale halinden ziyade bilinçli ve önalıcı biçimde

Şekil 10 Yatırım, sigorta ve yenilik yoluyla insanları daha güvenli kılmak

Kaynak: İnsani Gelişme Raporu Ofisi (IGRO).

hareket etmemiz daha iyi olacaktır. Katmanlı ve etkileşimli belirsizlikler çağında, özgürlükler güvenilir biçimde istenen başarımlar veya sonuçlara dönüşmeyebilir. Bu talihsiz bir haber olmakla birlikte bireyler, aileler ve topluluklar, yoksulluğa, tek bir kimliğe veya tek bir kültürel anlatıya hapsolme korkusu yaşamaksızın hem kendileri hem de başkalarının yararına deneyimler edinmek ve yeni şeyler denemek üzere güçlendirilebilir.

Fikirlerde, ağlarda veya anlatılarda olsun birçok boyuttaki katılımlar, insan yaratıcılığını mengene gibi sıkarak; değişen dünyaya tepki olarak yeni fikirlerin oluşturulmasını kısıtlar. Bunun panzehiri ise eylemlilik ve özgürlüklerdir. Bunları destekleyen politikalar, kurumlar ve kültürel değişimler, harekete geçirici şu dört ilkenin yaygınlaştırılmasıyla desteklenir: Esneklik, dayanışma, yaratıcılık, ve kapsayıcılık (raporun tam versiyonunda Bölüm 6'ya ayrıca bakınız). Birbirini pekiştirebilen bu ilkeler, amaca daha uygun politika ve kurumların oluşturulmasına çokça katkı sağlayacaktır.

Bu dört ilke kendi içlerinde de çeşitli gerilimler içerebilir. Örneğin, bazı dengeleyici fazlalıklarla oluşturulan sistemlerin çevik müdahale kapasitelerine karşı dengelenmesi gerekir. Ancak insan, mali çöküşler, yeni bir virüs veya anormal bir kasırga tarafından sürekli yere seriliyorsa, çabucak ayağa kalkması oldukça zordur. Benzer biçimde, yaratıcı keşif ve insan haklarına sıkı sıkıya bağlı, uyumlu, amaçlı eylemler arasında karşılıklı ödünler mevcuttur. Kilit nokta, harekete geçirici dört ilke arasında doğru dengeyi kurmaktır ve bunu başarmak için güven esastır. İnsanlar, sürekli olarak oturdukları sandalyenin altlarından çekileceği korkusunu hissederse, müzakere masasından şüphe duyacaktır. Politika geliştirme ise hepimizin birbirinden bir şeyler öğrenmesi gereken, yinelemeli, deneme ve yanılmaya dayalı bir süreç olacaktır.

Yatırım, sigorta ve yenilik yapmaya yönelik politikalar ve kurumlar

Her derde deva bir politika, herkese uyan tek beden yaklaşımı diye bir şey yoktur. Yine de, bazı politikalar, günümüzün belirsizlik bileşkesinden daha umutlu yarınlara doğru ilerlerken ülkeler ve topluluklar için yapı taşları oluşturur. Birbiriyle örtüşen ve birbirini pekiştiren üç kategoriye ayrılır: Yatırım, sigorta ve

yenilik - yani, YSY (Şekil 10, ayrıca raporun tam versiyonunda Bölüm 6'ya bakınız).

Bu noktalar yatırım ile birleştirilmelidir. Doğa temelli insani gelişme doğal kaynakları korur ve iyileştirirken insanları şoklardan korur, ekonomik güvenlik ve gıda güvenliğini destekler, ve mevcut seçeneklerini artırır. Bu tür yatırımlar asıl etkilenen kesimdeki insanlarla bağlantılı, politika ve kurumsal bariyerler arasında köprüler oluşturan ve herkesin sesini duyurmasını sağlayan yönetim şekline yatırım yapma ihtiyacına dikkat çektiğinden, yerel düzeyde özellikle önemlidir. Diğer taraftan, küresel kamu yararı için de yatırımlara ihtiyaç vardır. Yeni belirsizlik bileşkesi genellikle küresel olgulardan kaynaklanıyor, bu yüzden bunlara müdahale etmek için küresel işbirliği gerekebilir. Gelecekte küresel salgınları önlemeye yönelik ek yatırımların yılda yalnız 15 milyar ABD doları tutarında olduğu tahmin ediliyor.⁶⁰ Bu tutar COVID-19 küresel salgınının, üretim kaybında 7 trilyon dolar ve acil mali müdahaleler için harcanan 16,9 trilyon dolar değerindeki ekonomik maliyetinin çok küçük bir kısmıdır.⁶¹ İnsanlar üzerindeki yıkıcı bedelleri göz önüne alındığında, dünya genelinde küresel salgına hazırlanışına yapılacak yatırımlar oldukça mantıklıdır.

Sigorta, belirsizlik karşısında temel dengeleyici gücü sağlar. İlk olarak, öncelikle çeşitli sosyal koruma türlerinde, insanların yaşamındaki çeşitli riskleri yöneten yapıların, özellikle kayıt dışı istihdamda veya gig işçileri (kısa süreli işlerde çalışan işçiler) gibi güvencesiz istihdamdakiler için yeniden canlandırılması ve çağdaştırılması gerekir. Riskleri bölümlenmenin tam tersi yönde hareket ederek risklerin daha genel paylaşıldığı yöne doğru ilerlemeliyiz. Daha konjonktürel sosyal koruma önlemleri, iş kaybı veya gelir azalması gibi belirli göstergeler tarafından otomatik olarak tetiklenebilirken, bunların kapsam altına alınmasını da sağlar. Bu tür önlemler birçok ülkede insanların küresel finans krizi ve COVID-19 küresel salgınının en kötü etkilerinden bazılarını karşı korunmasında önemli rol oynadı. Otomatik tetikleyicilerin yararlarından biri, halihazırda stresli durumlarda daha az siyasi itişme-kakışma gerektirmesi ve siyasi sermayenin, sızdıran güvenlik ağlarındaki delikleri sürekli tıkamaya çalışmak yerine yeni bir güçlüğü benzersiz özelliklerini hedef almasını sağlamaya yardımcı olmasıdır.

Sağlık ve eğitim gibi evrensel temel hizmetler, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nda kanıtlandığı gibi

başlı başına önemli yatırımlar olmakla birlikte insani gelişme kapsamının kapsayıcı biçimde genişlemesi için de önemlidir. Aynı zamanda acımasız görünen şoklar karşısında insanlara istikrar kazandırmaya yarayan önemli bir sigorta işlevi görür. Bu, yeni yollar denenmesini teşvik edebilir. İnsanlar, kendileri veya ailelerinin sağlığı ve eğitimini tehlikeye atacak ve kendilerini geri dönülemez biçimde sosyo-ekonomik merdivenin daha alt basamaklarına itmekle tehdit eden yeni şeyleri yapmaktan son derece çekinir.

“Önümüzdeki birçoğu öngörülemez ve bilinemez güçlükler arasında başarıyla yönümüzü bulmanın merkezinde yenilik yatacaktır.

Yalnız şoklara değil, aynı zamanda toplumsal geçişlere hazırbulunuşluğa yönelik yatırımlar, mal oldukları bedellere ziyadesiyle değebilir. İnsan haklarının desteklenmesi ve korunmasına, ve katılımcı ve kapsayıcı kamusal muhakemeye imkan tanıyan müzakere mekanizmalarına yönelik yatırımlar da eşit önemdedir. Hep birlikte, insanların kutuplaşmaya karşı güvence altına alınmasına katkı sağlar.

Önümüzdeki birçoğu öngörülemez ve bilinemez güçlükler arasında başarıyla yönümüzü bulmanın merkezinde yenilik yatacaktır. Bazı hazır araçlardan yararlanılacak, diğer araçlar yeni bağlamlara göre değiştirilecek ve güncellenecek, başka araçlar ise sıfırdan oluşturulacaktır. Yenilik, kısmen yeni teknolojiler ve bunların herkese erişmesini sağlamakla ilgilidir. Milyonlarca Apollo ay yolculuğu görevine karşılık gelen bilişimsel kapasite artık akıllı telefon sahiplerinin, yani hemen hemen herkesin elindedir.⁶² Gelişmekte olan ülkelerde cep telefonları mali transferlere, ve hava durumu ve toptan piyasa fiyatları gibi bilgilere erişimi yeniden şekillendirdi. Yeni karmaşık risk paradigmalarına; yani coğrafyalar ve sektörler arasında giderek daha senkronize hale gelen, nesillere yayılan ve doğal kaynaklara zarar veren risklere yanıt verecek yeni sigorta modellerine ihtiyaç duyuluyor.

Hükümetlerin yenilik konusundaki “doğru” rolü önemli bir sorudur; hükümetler, yenilikçi iklimlerin teşvik edilmesinde önemli rol oynar. Hükümetler, o zamanlar kanıtlanmamış teknolojiler için ön siparişler verme taahhüdünde bulunarak COVID-19 aşılıklarını tüm varlıklarıyla desteklediği dönem yaygın destek görmüştür. Hayat kurtaran yeni bir teknolojiyi

hayret verici hızlarda getiren ve uygulayan hükümetler, süreç boyunca itici güçlerden ve etkin gelişim ve dağıtım ortaklarından biri olmuştur. (En az COVID-19 kadar acil olan iklim değişikliğine yönelik nispeten daha cansız eylemler ile arasındaki tezat oldukça keskindir). Rekabet ve patent kanunları gibi diğer alanlarla arasında yakın bağlar olan yenilik politikaları çerçeveleri; ilaç ve enerjiye erişimden gıda ve su güvenliğine kadar pek çok sektör genelinde devasa etkiler yaratır.

Büyük sonuçlar yaratmak için yeniliğin büyük olması gerekmez. Önemli sosyal medya platformları, yanlış bilgilendirmeye mücadele etmek için bildirimler, uyarılar ve bağlantılar gibi çeşitli politikaları uygulamaya koydu. Örneğin Instagram, Facebook, YouTube ve TikTok'ta COVID-19'dan söz edilen paylaşımların altında Dünya Sağlık Örgütü'nün yayınladığı resmi bilgilerin bağlantıları paylaşılıyor. Twitter ise bir makaleyi bağlantıyı açmadan paylaşan kullanıcılarına hatırlatmada bulunuyor (raporun tam versiyonunda Bölüm 4'e bakınız). Dolayısıyla buna paralel olarak aynı platformlarda kullanıcılar tarafından bilgi doğrulama girişimlerinin oluşturulması, ve medya çokluğunun genellikle yerel ve taban düzeylerde geleneksel medya ortamında var olamayacak veya bilgilendirme yollarından yoksun olan yeni ve bağımsız yayın organları aracılığıyla güçlendirilmesi olumlu. Hükümetler, bir yandan insan hakları ve özgürlüklere saygı duyar ve bunları teşvik ederken, yanlış bilgilendirmeyle mücadeleye yönelik basiretli adımlar atabilir.

Bazen yanıt, karmaşık olmayabilir de. Twitter'da retweet düğmesinin eklenmesi, bilginin ve yanlış bilginin tek düğmeye basış ile viral olmasına yol açıyor. Bazı insanların savunduğu üzere, bu kullanımın değiştirilmesi, sosyal medyanın daha sorunlu özelliklerinden bir kısmının sınırlandırılmasında büyük yarar sağlayabilir.⁶³ Rotanın bu biçimde düzeltilmesi -pratik sorunlara pratik çözümler getirilmesi- bu yeni belirsizlik bileşkesinde yolumuza devam etmemizin anahtarı olacaktır.

Yenilik, aşılabilir veya akıllı telefonlar gibi klasik olarak anladığımız teknolojilerden çok daha fazlasıdır. Bütün toplumun çabasını gerektiren sosyal yenilik de eşit derecede önemlidir. Belirli bir reçeteye bağlı kalmaktansa tabandan tepeye boy gösteren katılımcı süreçlere odaklanan uyumsal barışı yapılandırma bunun tipik örneğidir.⁶⁴ Ruanda'da iyileşme, geçiş

dönemi adaleti ve çatışma çözümüne yönelik uygulamalarından çok ders çıkarılabilir (raporun tam versiyonunda Bölüm 6'ya bakınız).

Kültürel değişim, toplu eylem için fırsatlar yaratıyor

Politikalar ve kurumlar sosyal bağlamlarda yerleşiktir, dolayısıyla anlatılar gibi yönleri de son derece önemlidir. Kültür, arka planda çalışan sabit bir değişken olarak değil, zaman içinde değişen ve bireyler ve grupların toplumda stratejik biçimde kullandığı bir araç kiti olarak anlaşıldığı için, tüm insanlar zaman içinde değişen sosyal bağlamlarda yaşar.

Söz konusu gelecekle ilgili seçimler olduğunda, geleceğin getireceklerine ilişkin kolektif anlatılardan ziyade doğruluğu daha az senaryoların insanları daha fazla motive ettiği görülür.⁶⁵ Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli veya Biyoçeşitlilik ve Ekosistem Hizmetleri Hükümetler Arası Bilim-Politika Platformu⁶⁶ tarafından yayınlananlar gibi, gelecek hakkında değerlendirme biçimindeki mevcut bilgilerin büyük bölümü ileriye yöneliktir. Bunlar son derece önemli olmakla birlikte, daha cazip yarınlara yönelik değerlendirmeler yapılması da değerlendirilmelidir.⁶⁷

Kültürün önemi, ekonomi ve hukuk gibi birçok başka alanda da yer buluyor. Robert Shiller tarafından yapılan çalışmalar, varlık fiyatlarında ve iş döngülerindeki dinamikleri “anlatımsal ekonomi” üzerinden açıklıyor.⁶⁸ Karla Hoff ve James Walsh, hukukun teşvikleri ve bilgiyi (koordinasyon işlevi) değiştirerek veya (toplumsal normlar için rehber olarak) anlatımcı rolü aracılığıyla davranışları etkilemesinin yanı sıra, bunu kültürel kategorileri değiştirme potansiyelini kullanarak da yaptığını öne sürüyor.⁶⁹

Kültür iyi veya kötü yönde değiştirilebilir ve bu değişim hızlı olabilir. Eğitim, yalnız müfredat yoluyla değil, okulların kapsayıcılık ve çeşitlilik içeren alanlar olarak planlanması yoluyla da genç nesillerde yeni perspektifler için olanaklar yaratacak güçlü bir araç olabilir. Siyasetçiler ve ünlülerden sosyal medya fenomenleri ve topluluk liderlerine kadar, her türden seçkin tarafından toplumsal takdir görmek, kültürel değişim açısından önemli bir mekanizmadır. Birçok biçimiyle basın da burada büyük rol oynar. Bangladeş'te popüler bir çizgi dizi, kırsal alanlarda kız çocuklarının okula gitmesine ilişkin kültürel ve dinsel yaftaları azaltarak okula devamlarını artırdı.⁷⁰ Gana

ve Kenya'da ise Time to Change (Değişim Zamanı) kampanyası, ruh sağlığına ilişkin yaftaları azaltmanın yolunu açıyor.⁷¹

Mesele yalnız program yararlanıcıları veya hedef kitleler değil, aynı zamanda ilgili mesajlara kimin karar verdiği ve ilettiğiyle ilgilidir. Örneğin, siyasi organlarda kadınların temsili, politika önceliklerini değiştirerek diğer kadınlar ve kız çocuklarının sahip olduğu büyük amaçların kapsamını genişletir. İnsan haklarının ilerletilmesinin yanı sıra kültürel norm ve anlatıların değiştirilmesinde, eylemliliğin ve özgürlüklerin yaygınlaştırılmasında toplumsal hareketler de önemli roller oynar (raporun tam versiyonunda Bölüm 6'ya bakınız).

“Sosyal bağlantılarımız arasındaki duvarlar belki de sinsice, ulusların aralarındaki duvarlardan daha zarar verici ve kutuplaştırıcıdır.

Her insanın farklı sosyal bağlamlarda farklı kimliklere sahip olma ve bunlar arasında yaşama özgürlüğü, daha umutlu yarınlara yönelik güven ve toplumsal uyum oluşturulmasında esnek ve uyarlanabilir anlatılar açısından esastır (raporun tam versiyonunda Bölüm 4'e bakınız).⁷² Sosyal bağlantılarımız arasındaki duvarlar belki de sinsice, ulusların aralarındaki duvarlardan daha zarar verici ve kutuplaştırıcıdır. Farklı grupları birbirine bağlayan köprüler en önemli varlıklarımızdandır. İyi liderler bunları rehabilite eder, güçlendirir ve özellikle bilinmezlikler karşısında kullanmamıza yardımcı olur. Demagoglar ise akışkan bağlantılar, alışverişler ve öğrenmeyi sıfır sonuçlu, ‘bize karşı onlar’ gibi anlatılarla ikame ederek bunları yakıp kül etmeye çalışır. Tam da kültürel kodları denemenin en önemli olduğu zamanlarda, insanlar bunları denemek yerine bunlar tarafından kapanı kısılr.

Bu noktadan nereye gideceğimiz bize bağlı

Tıpkı COVID-19 ile yaşamayı öğrenmemiz gerektiği gibi, günümüzün belirsizlik bileşkesiyle yaşamayı da öğrenmeliyiz. Bu yılki İGR, bizi yalnızca uyum sağlamaktan daha fazlasının peşine düşmeye çağırıyor. İnsani potansiyelimizi açığa çıkararak, yaraticılığımızdan ve güven ve dayanışmaya bağlı çeşitliliğimizden yararlanarak, başarıyla geliştireceğimiz

yarınları hayal etmemiz ve gerçekleştirmemiz için bize meydan okuyor. Merhum büyük şair ve medeni haklar aktivisti Maya Angelou'nun yüreklendirici sözleri artık kulağa daha doğru geliyor: "Her yüzleşmeye tüm enerjimizi vermeli, beklediğimiz şeyin gerçekleşmediği zaman bunu fark edecek ve kabul edecek kadar esnek kalabilmeliyiz. Hepimizin içindeki yaratıcılıkla yaratıldığını ve ihtiyacımız oldukça yeni senaryolar yaratabileceğimizi hatırlamaya ihtiyacımız var." ⁷³

Bu noktadan nereye gideceğimiz bize bağlı. Türümüzün tarihinde alınan en büyük derslerden biri, ortak amaçlar doğrultusunda birlikte çalışırsak çok az şeyle pek çok şey başarabileceğimiz. İnsan büyü-şünün içeriğinde gizli bir bileşen varsa, o da bu olsa gerek. Antroposen'de ve köklü toplumsal dönüşümlerdeki güçlükler, en büyük ve haksız yoksunluklarla mücadele eden ülkeler ve topluluklar için son derece büyük, hatta göz korkutucudur. Güvensizlik ve kutuplaşma ise işleri daha da kötüleştiriyor. Bu kadar belirsizliğin ortasındaki gerçek, her şeyi çoğu zaman tam olması gerektiği gibi yapamayacağımızdır. Bu yeni çalkantılı çağda yönümüzü belirleyebiliriz, ancak sonucu garanti edemeyiz. İyi haberse, elimizde yönümüzü bulmaya ve rotamızı düzeltmeye yardımcı olacak her zamankinden daha fazla aracın mevcut olduğu. Ancak en yüksek derecede teknolojik ustalık bile iyi liderlik, toplu eylem veya güvenin yerini tutamaz. Gezegenin defter-i kebirinin insani yönünü tamir edebilirsek -ki bu rapor bunu nasıl başaracağımızı vurgulamaya çalışıyor- gelecek, ne kadar belirsiz de olsa, tıpkı olması gerektiği gibi tehlikeden daha fazla umut içerecektir.

Notlar

- 1 Antroposen'in yeni bir jeolojik çağ olarak tanımlanabilirliği hakkında tartışmaları dikkate alan rapor, Antroposen'i devam eden jeolojik bir olay (Bauer vd., 2021) ve aynı zamanda tarihsel bir olay olarak görüyor. Wagner-Pacifiçi'nin (2017, s.1) görüşüne göre: "Tarihsel olaylar büyük bir belirsizlik duygusu yaratır. Dünya rayından çıkmış görünüyor; günlük rutinler en hafif tabiriyle alt üst olmuş durumda. İnsanlar, yeni bir gerçekliğin veya çağın doğuyor olabileceğini haber veren bir baş dönmesi hissediyorlar; gelen her ne ise, belirli bir biçim veya rota veya bilinen sonuçlara sahip değil. [Olaylar] "bildiğini yitirme" ve ardından olayların dönüştürdüğü dünyayı "yeniden bilme"yi içeren karmaşık bir dinamik [olduğunu gösteriyor]. Raporun vurguladığı Antroposen ile ilişkili belirsizlik katmanıyla ilintisi bakımından yazar sözlerini şöyle sürdürüyor: "Gezegensel çevresel kriz, zeminin olay haline geldiği bir olaydır." (Wagner-Pacifiçi 2017, s. 165).
- 2 UN 2022a, 2022b.
- 3 UN Global Crisis Response Group on Food, 2022.
- 4 FAO vd., 2021.
- 5 UNDP, 2022b.
- 6 Satake 2014.
- 7 Toor vd., 2021. Tahminlerine göre çalışmalarının kapsadığı aşilar, 2000 ila 2019 arasında 50 milyon ölüme önlemiştir. 20. Yüzyılın başından bu yana ABD tahminleri için bkz. ayrıca van Panhuis vd., 2013.
- 8 Watson vd., 2022.
- 9 Levin vd., 2022.
- 10 Mathieu vd., 2021, Our World in Data (<https://ourworldindata.org/covid-vaccinations>, erişim tarihi: 7 Haziran 2022) verilerine dayalı olarak.
- 11 UN Women 2021a.
- 12 Haelermans 2022; Saavedra 2021.
- 13 Gill ve Saavedra 2022; UNICEF 2020.
- 14 Reinhart ve Graf von Luckner 2022.
- 15 Payne ve Bellamy 2014.
- 16 IPBES 2019b; Pörtner vd., 2021.
- 17 Bkz. UNDP (2020).
- 18 Jenner 2022.
- 19 Hughes vd., 2018.
- 20 UN, 2021
- 21 IPCC 2021.
- 22 Ord, 2020. Bu paragrafa katkıları için Toby Ord'a müteşekkirimiz.
- 23 Bu iki belirsizlik katmanı, mali istikrar için iklim değişikliğinin etkilerine ilişkin değerlendirmelerden kaynaklanan çerçeveyi yansıtıyor (bkz. örneğin BIS, 2021). Bu değerlendirmeler varlık değerlendirmesinde iki risk kaynağı arasında ayırım güdüyor: Fiziksel riskler ve geçiş riskleri. Fiziksel riskler, iklim değişikliğinin ağırlaştırdığı tehlikelerin varlık değerlerini nasıl azaltabileceğiyle ilişkilidir; örneğin, sellerin deniz kenarında veya sel yaşanan alanlardaki evlerin değerlerini azaltabilmesi gibi. Geçiş riskleri ise, düzenlemelerde veya tüketicilerin zevkinde meydana gelen ve varlıkların değerini kaybetmiş hale gelmesine yol açan değişikliklere ilişkindir; örneğin, kömür yakıtı termik santraller yasaklanır veya tüketiciler tarafından reddedilirse (kullanılmaz olursa), kömür madenleri ve kömür yakıtlı termik santrallerin değeri dibe vurabilir. Bölüm 1, Antroposen bağlamıyla ilişkili daha geniş güçlükler kümesini dikkate almak üzere iklim değişikliğinin fiziksel risklerinin ötesine bakmak ve gezegensel baskıları hafifletecek geçişle ilişkili daha geniş öğeler kümesini dikkate almak üzere iklim geçişinin de ötesine bakmak suretiyle, bu çerçeveyi daha da genişletiyor.
- 24 Pinto vd., 2022.
- 25 Bkz. Black vd., 2022'de Bölüm 2'deki tartışma.
- 26 Diamond 2015; Hyde 2020.
- 27 Boese vd., 2022.
- 28 Østby, Aas Rustad ve Arasmith, 2021; UNDP, 2022b.
- 29 UNHCR 2022.
- 30 Hinrichs 2021; ILO 2018.
- 31 Bkz. UNDP 2019.
- 32 Bollen vd., 2021.
- 33 Örneğin Ahir, Bloom ve Furceri, 2022, Economist Dergisi İstihbarat Birimi'nin raporlarının metin analizine dayalı olarak bir "Dünya Belirsizlik Endeksi" yaratmıştır. Belirsizlik endişelerinin 2012 yılından bu yana düzenli olarak arttığını, COVID-19 küresel salgınının ise endeksi rekor yüksekliğe taşıdığını ortaya koymuştur.
- 34 UNDP 2022.
- 35 UNDP 2019.
- 36 Bkz. Zuboff (2019).
- 37 Zeifman 2017.
- 38 Demeke vd., 2021; Palozzi, Schettini ve Chirico, 2020.
- 39 Geraci vd., 2018.
- 40 Bkz. Polak ve Trotter, 2020
- 41 UNDP 2019.
- 42 Connolly ve Jackson, 2019; Maguen vd., 2009; Nydegger vd., 2019; Osman ve Wood, 2018.
- 43 WHO 2022a.
- 44 Newson vd., 2021.
- 45 Küresel salgından önce dahi, ücretsiz bakım işinin büyük kısmı kadınların omuzlarında; salgını sınırlama önlemleri boyunca da, bazı durumlarda bakarak daha fazla sorumluluk üstlendiler (Andrew vd., 2020; Power, 2020; Seedat ve Rondon 2021; UN Women, 2021).
- 46 Etheridge ve Spantig 2020; Hammarberg vd., 2020; UN Women, 2021; Wade vd., 2021; WHO 2022a; Xue ve McMunn, 2021.
- 47 Watson ve Osberg 2017.
- 48 *The Lancet Global Health* 2020.
- 49 PAHO 2019.
- 50 WHO 2022b.
- 51 Adil geçişlerde yönetilmesi gereken farklı risk türlerine ilişkin ayrıntılı açıklamalar ve adil geçiş nasıl yapılacağına ilişkin rehber ilkeler ve tavsiyeler dahil, çevre-güvenlik başına ilişkin irdeleme için bkz. Black vd., 2022.
- 52 Sonter vd., 2020.
- 53 Kimbrough 2021.
- 54 Folke vd. 2021; Zaremba 2022.
- 55 "Dönüşümler, uyarlamalar gibi, ayrıık olaylar olarak değil, daha ziyade çok boyutlu düzen değişiklikleri ve gelişim rotalarında bunlarla ilintili nitel değişiklikleri içeren dinamik basamaklar olarak görülmeye başladı." (Clark ve Harley 2020., s. 355).
- 56 Autor, Salomons ve Seegmiller 2021.
- 57 Baek vd., 2021; Tunyasuvunakool vd., 2021.
- 58 Hammad, Bacil ve Soares 2021.
- 59 Youngs 2020.
- 60 Okonjo-Iweala, Shanmugaratnam ve Summers 2021.
- 61 IMF 2021a.
- 62 Statista, 2022'nin tahminlerine göre, 2022 yılında akıllı telefon aboneliği sayısı yaklaşık 6,6 milyar, diğer ifadeyle küresel nüfusun yaklaşık %84'ünü oluşturuyor. Önümüz beş yılda 1 milyar abonelinin daha eklenmesi bekleniyor.
- 63 Weiss 2022.
- 64 Bkz. de Coning (2018).

-
- 65 Clark ve Harley 2020, p. 367.
-
- 66 IPBES 2019a.
-
- 67 Mach ve Field 2017; Pereira vd., 2020.
-
- 68 Shiller 2019.
-
- 69 Hoff ve Walsh 2019.
-
- 70 Anis ve White 2017.
-
- 71 Potts ve Henderson 2021.
-
- 72 Baldassarri ve Page 2021.
-
- 73 Angelou 1993., s. 65-66.

İnsani Gelişme Endeksleri

İGE Sıralaması	İnsani Gelişme Endeksi (İGE)		Eşitsizliğe Uyarlanmış İGE (EUIGE)		Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi		Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi		Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi ^a				
	Değer	Değer	Toplam Kayıp ^b (%)	İGE Sıralamasından Farkı ^c	Değer	Grup ^d	Değer	Sıralama	Değer	Kişi Sayısı (%)	Yoksulluk Yoğunluğu (%)	Yıl ve Araştırma ^e	
													2021
Çok Yüksek İnsani Gelişme													
1	İsviçre	0.962	0.894	7.1	-3	0.967	2	0.018	3
2	Norveç	0.961	0.908	5.5	0	0.983	1	0.016	2
3	İzlanda	0.959	0.915	4.6	2	0.976	1	0.043	8
4	Hong Kong, Çin (ÖİB)	0.952	0.828	13.0	-19	0.976	1
5	Avustralya	0.951	0.876	7.9	-6	0.968	2	0.073	19
6	Danimarka	0.948	0.898	5.3	3	0.980	1	0.013	1
7	İsveç	0.947	0.885	6.5	0	0.988	1	0.023	4
8	İrlanda	0.945	0.886	6.2	2	0.987	1	0.074	21
9	Almanya	0.942	0.883	6.3	1	0.978	1	0.073	19
10	Hollanda	0.941	0.878	6.7	1	0.968	2	0.025	5
11	Finlandiya	0.940	0.890	5.3	6	0.989	1	0.033	6
12	Singapur	0.939	0.817	13.0	-15	0.992	1	0.040	7
13	Belçika	0.937	0.874	6.7	1	0.978	1	0.048	10
14	Yeni Zelanda	0.937	0.865	7.7	0	0.975	1	0.088	25
15	Kanada	0.936	0.860	8.1	1	0.988	1	0.069	17
16	Lichtenştayn	0.935
17	Lüksemburg	0.930	0.850	8.6	0	0.993	1	0.044	9
18	Birleşik Krallık	0.929	0.850	8.5	1	0.987	1	0.098	27
19	Japonya	0.925	0.850	8.1	2	0.970	2	0.083	22
20	Kore Cumhuriyeti	0.925	0.838	9.4	-3	0.944	3	0.067	15
21	Amerika Birleşik Devletleri	0.921	0.819	11.1	-5	1.001	1	0.179	44
22	İsrail	0.919	0.815	11.3	-8	0.992	1	0.083	22
23	Malta	0.918	0.849	7.5	2	0.980	1	0.167	42
24	Slovenya	0.918	0.878	4.4	13	0.999	1	0.071	18
25	Avusturya	0.916	0.851	7.1	9	0.980	1	0.053	12
26	Birleşik Arap Emirlikleri	0.911	0.953	2	0.049	11
27	İspanya	0.905	0.788	12.9	-12	0.986	1	0.057	14
28	Fransa	0.903	0.825	8.6	2	0.990	1	0.083	22
29	Kıbrıs	0.896	0.819	8.6	2	0.972	2	0.123	35
30	İtalya	0.895	0.791	11.6	-7	0.970	2	0.056	13
31	Estonya	0.890	0.829	6.9	7	1.021	1	0.100	28
32	Çekya	0.889	0.850	4.4	14	0.989	1	0.120	34
33	Yunanistan	0.887	0.791	10.8	-4	0.969	2	0.119	32
34	Polonya	0.876	0.816	6.8	4	1.008	1	0.109	31
35	Bahreyn	0.875	0.927	3	0.181	46
35	Litvanya	0.875	0.800	8.6	2	1.030	2	0.105	30
35	Suudi Arabistan	0.875	0.917	4	0.247	59
38	Portekiz	0.866	0.773	10.7	-4	0.994	1	0.067	15
39	Letonya	0.863	0.792	8.2	2	1.025	1	0.151	40
40	Andorra	0.858
40	Hırvatistan	0.858	0.797	7.1	4	0.995	1	0.093	26
42	Şili	0.855	0.722	15.6	-8	0.967	2	0.187	47
42	Katar	0.855	1.019	1	0.220	54
44	San Marino	0.853
45	Slovakya	0.848	0.803	5.3	8	0.999	1	0.180	45
46	Macaristan	0.846	0.792	6.4	6	0.987	1	0.221	55
47	Arjantin	0.842	0.720	14.5	-6	0.997	1	0.287	69
48	Türkiye	0.838	0.717	14.4	-7	0.937	3	0.272	65
49	Karadağ	0.832	0.756	9.1	2	0.981	1	0.119	32	0.005	1.2	39.6	2018 M
50	Kuveyt	0.831	1.009	1	0.305	74
51	Bruney Darüsselam	0.829	0.984	1	0.259	61
52	Rusya Federasyonu	0.822	0.751	8.6	1	1.016	1	0.203	50
53	Romanya	0.821	0.733	10.7	1	0.994	1	0.282	67
54	Umman	0.816	0.708	13.2	-7	0.900	4	0.300	72
55	Bahamalar	0.812	0.329	78
56	Kazakistan	0.811	0.755	6.9	5	0.998	1	0.161	41	0.002 ^e	0.5 ^e	35.6 ^e	2015 M
57	Trinidad ve Tobago	0.810	0.985	1	0.344	81	0.002 ^e	0.6 ^e	38.0 ^e	2011 M
58	Kosta Rika	0.809	0.664	17.9	-17	0.996	1	0.256	60	0.002 ^{e,f}	0.5 ^{e,f}	37.1 ^{e,f}	2018 M
58	Uruguay	0.809	0.710	12.2	-3	1.022	1	0.235	58
60	Belarus	0.808	0.765	5.3	10	1.011	1	0.104	29
61	Panama	0.805	0.640	20.5	-19	1.017	1	0.392	96
62	Malezya	0.803	0.982	1	0.228	57
63	Gürcistan	0.802	0.706	12.0	-2	1.007	1	0.280	66	0.001 ^e	0.3 ^e	36.6 ^e	2018 M
63	Morityus	0.802	0.666	17.0	-11	0.973	2	0.347	82

Continued

İGE Sıralaması	İnsani Gelişme Endeksi (İGE)		Eşitsizliğe Uyarlanmış İGE (EUIGE)		Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi		Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi		Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi ^a				
	Değer	Değer	Toplam Kayıp ^b (%)	İGE Sıralamasından Farkı ^b	Değer	Grup ^c	Değer	Sıralama	Değer	Kişi Sayısı (%)	Yoksulluk Yoğunluğu (%)	Yıl ve Araştırma ^d	
	2021	2021	2021	2021	2021	2021	2021	2021	2009-2020	2009-2020	2009-2020	2009-2020	
63	Sırbistan	0.802	0.720	10.2	5	0.982	1	0.131	36	0.000 ^{e,g}	0.1 ^{e,g}	38.1 ^{e,g}	2019 M
66	Tayland	0.800	0.686	14.3	-2	1.012	1	0.333	79	0.002 ^e	0.6 ^e	36.7 ^e	2019 M
Yüksek İnsani Gelişme													
67	Arnavutluk	0.796	0.710	10.8	5	1.007	1	0.144	39	0.003	0.7	39.1	2017/2018 D
68	Bulgaristan	0.795	0.701	11.8	2	0.995	1	0.210	52
68	Grenada	0.795
70	Barbados	0.790	0.657	16.8	-9	1.034	2	0.268	64	0.009 ^h	2.5 ^h	34.2 ^h	2012 M
71	Antigua ve Barbuda	0.788
72	Seyşeller	0.785	0.661	15.8	-7	0.003 ^{i,j}	0.9 ^{i,j}	34.2 ^{i,j}	2019 N
73	Sri Lanka	0.782	0.676	13.6	-2	0.949	3	0.383	92	0.011	2.9	38.3	2016 N
74	Bosna-Hersek	0.780	0.677	13.2	0	0.940	3	0.136	38	0.008 ^h	2.2 ^h	37.9 ^h	2011/2012 M
75	Saint Kitts ve Nevis	0.777
76	İran İslam Cumhuriyeti	0.774	0.686	11.4	5	0.880	5	0.459	115
77	Ukrayna	0.773	0.726	6.1	18	1.012	1	0.200	49	0.001 ⁱ	0.2 ⁱ	34.4 ⁱ	2012 M
78	Kuzey Makedonya	0.770	0.686	10.9	7	0.945	3	0.134	37	0.001	0.4	38.2	2018/2019 M
79	Çin	0.768	0.651	15.2	-3	0.984	1	0.192	48	0.016 ^{k,l}	3.9 ^{k,l}	41.4 ^{k,l}	2014 Nm
80	Dominik Cumhuriyeti	0.767	0.618	19.4	-9	1.014	1	0.429	106	0.015 ⁱ	3.9 ⁱ	38.9 ⁱ	2014 M
80	Moldova Cumhuriyeti	0.767	0.711	7.3	16	1.010	1	0.205	51	0.004	0.9	37.4	2012 M
80	Palau	0.767
83	Küba	0.764	0.961	2	0.303	73	0.003 ^e	0.7 ^e	38.1 ^e	2019 M
84	Peru	0.762	0.635	16.7	-3	0.950	2	0.380	90	0.029	7.4	39.6	2018 N
85	Ermenistan	0.759	0.688	9.4	13	1.001	1	0.216	53	0.001	0.2	36.2	2015/2016 D
86	Meksika	0.758	0.621	18.1	-3	0.989	1	0.309	75	0.026 ^h	6.6 ^h	39.0 ^h	2016 Nn
87	Brezilya	0.754	0.576	23.6	-20	0.994	1	0.390	94	0.016 ^{e,l,o}	3.8 ^{e,l,o}	42.5 ^{e,l,o}	2015 No
88	Kolombiya	0.752	0.589	21.7	-14	0.984	1	0.424	102	0.020 ⁱ	4.8 ⁱ	40.6 ⁱ	2015/2016 D
89	Saint Vincent ve Grenadinler	0.751	0.970	2	0.390	94
90	Maldivler	0.747	0.594	20.5	-9	0.925	3	0.348	83	0.003	0.8	34.4	2016/2017 D
91	Cezayir	0.745	0.598	19.7	-7	0.880	5	0.499	126	0.005	1.4	39.2	2018/2019 M
91	Azerbaycan	0.745	0.685	8.1	14	0.974	2	0.294	70
91	Tonga	0.745	0.666	10.6	11	0.965	2	0.631	160	0.003	0.9	38.1	2019 M
91	Türkmenistan	0.745	0.619	16.9	0	0.956	2	0.177	43	0.001 ⁱ	0.2 ⁱ	34.0 ⁱ	2019 M
95	Ekvator	0.740	0.604	18.4	0	0.980	1	0.362	85	0.018 ^e	4.6 ^e	39.9 ^e	2013/2014 N
96	Moğolistan	0.739	0.644	12.9	10	1.031	2	0.313	76	0.028 ^p	7.3 ^p	38.8 ^p	2018 M
97	Mısır	0.731	0.519	29.0	-21	0.882	5	0.443	109	0.020 ⁱ	5.2 ⁱ	37.6 ⁱ	2014 D
97	Tunus	0.731	0.588	19.6	-7	0.931	3	0.259	61	0.003	0.8	36.5	2018 M
99	Fiji	0.730	0.931	3	0.318	77
99	Surinam	0.730	0.532	27.1	-18	1.001	1	0.427	105	0.011	2.9	39.4	2018 M
101	Özbekistan	0.727	0.944	3	0.227	56
102	Dominika	0.720
102	Ürdün	0.720	0.617	14.3	7	0.887	5	0.471	118	0.002	0.4	35.4	2017/2018 D
104	Libya	0.718	0.975	1	0.259	61	0.007	2.0	37.1	2014 P
105	Paraguay	0.717	0.582	18.8	-6	0.990	1	0.445	111	0.019	4.5	41.9	2016 M
106	Filistin Devleti	0.715	0.584	18.3	-4	0.891	5	0.002	0.6	35.0	2019/2020 M
106	Saint Lucia	0.715	0.559	21.8	-8	1.011	1	0.381	91	0.007 ^h	1.9 ^h	37.5 ^h	2012 M
108	Guyana	0.714	0.591	17.2	3	0.978	1	0.454	114	0.007	1.7	38.8	2019/2020 M
109	Güney Afrika	0.713	0.471	33.9	-22	0.944	3	0.405	97	0.025	6.3	39.8	2016 D
110	Jamaika	0.709	0.591	16.6	5	0.990	1	0.335	80	0.018 ^h	4.7 ^h	38.7 ^h	2014 N
111	Samoa	0.707	0.613	13.3	13	0.957	2	0.418	99
112	Gabon	0.706	0.554	21.5	-3	0.908	4	0.541	140	0.070	15.6	44.7	2012 D
112	Lübnan	0.706	0.882	5	0.432	108
114	Endonezya	0.705	0.585	17.0	4	0.941	3	0.444	110	0.014 ⁱ	3.6 ⁱ	38.7 ⁱ	2017 D
115	Vietnam	0.703	0.602	14.4	14	1.002	1	0.296	71	0.019 ^j	4.9 ^j	39.5 ^j	2013/2014 M
Orta İnsani Gelişme													
116	Filipinler	0.699	0.574	17.9	2	0.990	1	0.419	101	0.024 ⁱ	5.8 ⁱ	41.8 ⁱ	2017 D
117	Botsvana	0.693	0.981	1	0.468	117	0.073 ^q	17.2 ^q	42.2 ^q	2015/2016 N
118	Bolivya Çokuluslu Devleti	0.692	0.549	20.7	-1	0.964	2	0.418	99	0.038	9.1	41.7	2016 N
118	Kırgızistan	0.692	0.627	9.4	23	0.966	2	0.370	87	0.001	0.4	36.3	2018 M
120	Venezuela Bolivar Cumhuriyeti	0.691	0.592	14.3	14	0.983	1	0.492	123
121	Irak	0.686	0.554	19.2	4	0.803	5	0.558	145	0.033	8.6	37.9	2018 M
122	Tacikistan	0.685	0.599	12.6	19	0.909	4	0.285	68	0.029	7.4	39.0	2017 D
123	Belize	0.683	0.535	21.7	1	0.975	1	0.364	86	0.017	4.3	39.8	2015/2016 M
123	Fas	0.683	0.504	26.2	-4	0.861	5	0.425	104	0.027 ^r	6.4 ^r	42.0 ^r	2017/2018 P
125	El Salvador	0.675	0.548	18.8	5	0.964	2	0.376	88	0.032	7.9	41.3	2014 M
126	Nikaragua	0.667	0.516	22.6	1	0.956	2	0.424	102	0.074	16.5	45.3	2011/2012 D
127	Butan	0.666	0.471	29.3	-6	0.937	3	0.415	98	0.175 ^e	37.3 ^e	46.8 ^e	2010 M

İGE Sıralaması	İnsani Gelişme Endeksi (İGE)		Eşitsizliğe Uyarlanmış İGE (EUIGE)		Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi		Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi		Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi ^a			
	Değer	Değer	Toplam Kayıp ^b (%)	İGE Sıralamasından Farkı ^b	Değer	Grup ^c	Değer	Sıralama	Değer	Kişi Sayısı (%)	Yoksulluk Yoğunluğu (%)	Yıl ve Araştırma ^d
	2021	2021	2021	2021	2021	2021	2021	2021	2009-2020	2009-2020	2009-2020	2009-2020
128 Cabo Verde	0.662	0.981	1	0.349	84
129 Bangladeş	0.661	0.503	23.9	0	0.898	5	0.530	131	0.104	24.6	42.2	2019 M
130 Tuvalu	0.641	0.541	15.6	8
131 Marshall Adaları	0.639
132 Hindistan	0.633	0.475	25.0	-2	0.849	5	0.490	122	0.123	27.9	43.9	2015/2016 D
133 Gana	0.632	0.458	27.5	-6	0.946	3	0.529	130	0.111	24.6	45.1	2017/2018 M
134 Mikronezya Federal Devletleri	0.628
135 Guatemala	0.627	0.460	26.6	-3	0.917	4	0.481	121	0.134	28.9	46.2	2014/2015 D
136 Kiribati	0.624	0.516	17.3	8	0.080	19.8	40.5	2018/2019 M
137 Honduras	0.621	0.479	22.9	4	0.960	2	0.431	107	0.093 ^s	20.0 ^s	46.5 ^s	2011/2012 D
138 Sao Tome ve Principe	0.618	0.503	18.6	7	0.907	4	0.494	124	0.048	11.7	40.9	2019 M
139 Namibya	0.615	0.402	34.6	-10	1.004	1	0.445	111	0.185	40.9	45.2	2013 D
140 Laos Demokratik Halk Cumhuriyeti	0.607	0.459	24.4	1	0.949	3	0.478	120	0.108	23.1	47.0	2017 M
140 Doğu Timor	0.607	0.440	27.5	-3	0.917	4	0.378	89	0.222	48.3	45.9	2016 D
140 Vanuatu	0.607e	..e	..e	..
143 Nepal	0.602	0.449	25.4	0	0.942	3	0.452	113	0.074	17.5	42.5	2019 M
144 Esvatini Krallığı	0.597	0.424	29.0	-3	0.986	1	0.540	138	0.081	19.2	42.3	2014 M
145 Ekvator Ginesi	0.596
146 Kamboçya	0.593	0.479	19.2	11	0.926	3	0.461	116	0.170	37.2	45.8	2014 D
146 Zimbabve	0.593	0.458	22.8	4	0.961	2	0.532	134	0.110	25.8	42.6	2019 M
148 Angola	0.586	0.407	30.5	-2	0.903	4	0.537	136	0.282	51.1	55.3	2015/2016 D
149 Myanmar	0.585	0.944	3	0.498	125	0.176	38.3	45.9	2015/2016 D
150 Suriye Arap Cumhuriyeti	0.577	0.825	5	0.477	119	0.029 ^a	7.4 ^a	38.9 ^a	2009 P
151 Kamerun	0.576	0.393	31.8	-6	0.885	5	0.565	148	0.232	43.6	53.2	2018 D
152 Kenya	0.575	0.426	25.9	3	0.941	3	0.506	128	0.171	37.5	45.6	2014 D
153 Kongo	0.571	0.432	24.3	5	0.934	3	0.564	147	0.112	24.3	46.0	2014/2015 M
154 Zambiya	0.565	0.390	31.0	-4	0.965	2	0.540	138	0.232	47.9	48.4	2018 D
155 Solomon Adaları	0.564
156 Komorlar	0.558	0.310	44.4	-21	0.891	5	0.181	37.3	48.5	2012 D
156 Papua Yeni Gine	0.558	0.397	28.9	0	0.931	3	0.725	169	0.263 ^l	56.6 ^l	46.5 ^l	2016/2018 D
158 Moritanya	0.556	0.389	30.0	-2	0.890	5	0.632	161	0.261	50.6	51.5	2015 M
159 Fildişi Sahili	0.550	0.358	34.9	-8	0.887	5	0.613	155	0.236	46.1	51.2	2016 M
Düşük insani gelişme												
160 Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti	0.549	0.418	23.9	8	0.943	3	0.560	146	0.284	57.1	49.8	2015/2016 D
161 Pakistan	0.544	0.380	30.1	0	0.810	5	0.534	135	0.198	38.3	51.7	2017/2018 D
162 Togo	0.539	0.372	31.0	-1	0.849	5	0.580	149	0.180	37.6	47.8	2017 M
163 Haiti	0.535	0.327	38.9	-12	0.898	5	0.635	163	0.200	41.3	48.4	2016/2017 D
163 Nijerya	0.535	0.341	36.3	-7	0.863	5	0.680	168	0.254	46.4	54.8	2018 D
165 Ruanda	0.534	0.402	24.7	11	0.954	2	0.388	93	0.259	54.4	47.5	2014/2015 D
166 Benin	0.525	0.334	36.4	-7	0.880	5	0.602	152	0.368	66.8	55.0	2017/2018 D
166 Uganda	0.525	0.396	24.6	9	0.927	3	0.530	131	0.281	57.2	49.2	2016 D
168 Lesotho	0.514	0.372	27.6	5	0.985	1	0.557	144	0.084 ^l	19.6 ^l	43.0 ^l	2018 M
169 Malavi	0.512	0.377	26.4	7	0.968	2	0.554	142	0.252	54.2	46.5	2015/2016 D
170 Senegal	0.511	0.354	30.7	2	0.874	5	0.530	131	0.263	50.8	51.7	2019 D
171 Cibuti	0.509
172 Sudan	0.508	0.336	33.9	-1	0.870	5	0.553	141	0.279	52.3	53.4	2014 M
173 Madagaskar	0.501	0.367	26.7	7	0.956	2	0.556	143	0.384	69.1	55.6	2018 M
174 Gambiya	0.500	0.348	30.4	4	0.924	4	0.611	153	0.204	41.6	49.0	2018 M
175 Etiyopya	0.498	0.363	27.1	8	0.921	4	0.520	129	0.367	68.7	53.3	2019 D
176 Eritre	0.492
177 Gine-Bissau	0.483	0.306	36.6	-5	0.867	5	0.627	159	0.341	64.4	52.9	2018/2019 M
178 Liberya	0.481	0.330	31.4	2	0.871	5	0.648	164	0.259	52.3	49.6	2019/2020 D
179 Kongo Demokratik Cumhuriyeti	0.479	0.341	28.8	7	0.885	5	0.601	151	0.331	64.5	51.3	2017/2018 M
180 Afganistan	0.478	0.681	5	0.678	167	0.272 ^l	55.9 ^l	48.6 ^l	2015/2016 D
181 Sierra Leone	0.477	0.309	35.2	0	0.893	5	0.633	162	0.293	59.2	49.5	2019 D
182 Gine	0.465	0.299	35.7	-4	0.850	5	0.621	157	0.373	66.2	56.4	2018 D
183 Yemen	0.455	0.307	32.5	1	0.496	5	0.820	170	0.245	48.5	50.6	2013 D
184 Burkina Faso	0.449	0.315	29.8	5	0.903	4	0.621	157	0.523	84.2	62.2	2010 D
185 Mozambik	0.446	0.300	32.7	0	0.922	4	0.537	136	0.417	73.1	57.0	2011 D
186 Mali	0.428	0.291	32.0	-2	0.887	5	0.613	155	0.376	68.3	55.0	2018 D
187 Burundi	0.426	0.302	29.1	3	0.935	3	0.505	127	0.409	75.1	54.4	2016/2017 D
188 Orta Afrika Cumhuriyeti	0.404	0.240	40.6	-3	0.810	5	0.672	166	0.461	80.4	57.4	2018/2019 M
189 Nijer	0.400	0.292	27.0	2	0.835	5	0.611	153	0.601	91.0	66.1	2012 D
190 Çad	0.394	0.251	36.3	1	0.770	5	0.652	165	0.517	84.2	61.4	2019 M
191 Güney Sudan	0.385	0.245	36.4	1	0.843	5	0.587	150	0.580	91.9	63.2	2010 M
Diğer ülkeler ve topraklar												
.. Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti
.. Monako
.. Nauru
.. Somali

Continued

İGE Sıralaması	İnsani Gelişme Endeksi (İGE)				Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi		Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi		Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi ⁸			
	Eşitsizliğe Uyarlanmış İGE (EUIGE)		İGE		Değer	Grup ^c	Değer	Sıralama	Değer	Kişi Sayısı (%)	Yoksunluk Yoğunluğu (%)	Yıl ve Araştırma ^d
	Değer	Değer	Toplam Kayıp ^a (%)	Sıralamasından Farkı ^b								
İnsani gelişme grupları												
Çok yüksek insani gelişme	0.896	0.805	10.2	-	0.986	-	0.155	-	0.002	0.5	36.6	-
Yüksek insani gelişme	0.754	0.627	16.8	-	0.973	-	0.329	-	0.016	4.0	40.5	-
Orta insani gelişme	0.636	0.481	24.4	-	0.880	-	0.494	-	0.119	26.7	44.7	-
Düşük insani gelişme	0.518	0.359	30.7	-	0.864	-	0.577	-	0.298	55.6	53.6	-
Gelişmekte Olan Ülkeler	0.685	0.538	21.5	-	0.937	-	0.487	-	0.105	21.7	48.6	-
Bölgeler												
Arap Devletleri	0.708	0.534	24.6	-	0.871	-	0.536	-	0.071	14.5	48.7	-
Doğu Asya ve Pasifik	0.749	0.630	15.9	-	0.978	-	0.337	-	0.023	5.4	42.5	-
Avrupa ve Orta Asya	0.796	0.714	10.3	-	0.961	-	0.227	-	0.004	1.0	38.0	-
Latin Amerika ve Karayipler	0.754	0.601	20.3	-	0.986	-	0.381	-	0.030	6.9	42.8	-
Güney Asya	0.632	0.476	24.7	-	0.852	-	0.508	-	0.131	29.0	45.2	-
Sahra Altı Afrika	0.547	0.383	30.0	-	0.907	-	0.569	-	0.286	53.4	53.5	-
En Az Gelişmiş Ülkeler	0.540	0.390	27.8	-	0.894	-	0.562	-	0.278	53.2	52.3	-
Gelişmekte Olan Küçük Ada Devletleri	0.730	0.557	23.7	-	0.962	-	0.461	-	0.111	23.3	47.4	-
Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü	0.899	0.800	11.0	-	0.985	-	0.185	-	0.023	5.9	39.4	-
Dünya	0.732	0.590	19.4	-	0.958	-	0.465	-	0.105	21.7	48.6	-

Notlar

- a Her ülke için tüm göstergelere ulaşılammıştır; bu nedenle ülkeler arası kıyaslamalar dikkatle yapılmalıdır. Bir göstergenin eksik olduğu durumlarda, mevcut göstergelerin ağırlıkları toplam %100'e düzeltilmiştir. Daha fazla ayrıntı için https://hdr.undp.org/sites/default/files/2021-22_HDR/hdr2021-22_technical_notes.pdf adresindeki Teknik Not 5'e bakınız.
- b Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi değerinin hesaplandığı ülkeler temel alınmıştır.
- c Ülkeler İGE değerlerindeki toplumsal cinsiyet eşitliğinden mutlak sapmalara göre beş gruba ayrılmıştır.
- d D harfi, Nüfus ve Sağlık Araştırmalarından, M harfi Çok Göstergeli Küme Araştırmalarından, N harfi ulusal araştırmalardan ve P harfi de Pan-Arap Nüfus ve Aile Sağlığı Araştırmalarından elde edilen verileri göstermektedir (Ulusal araştırmalar listesine ulaşmak için <https://hdr.undp.org/mpi-2021-faq> adresini ziyaret edin).
- e Araştırmanın çocukların ölüm tarihlerine ilişkin bilgi toplamamış olması nedeniyle herhangi bir zamanda gerçekleşen çocuk ölümlerini dikkate almaktadır.
- f Pişirme yakacağı konusunda kayıp gösterge
- g Ölçümler yapılmadığı için çocukların büyük bir kısmının hariç tutulması nedeniyle, tahminler 2019 Sırbistan Çoklu Gösterge Küme Araştırması'na dayanmaktadır ve ihtiyatla yorumlanmalıdır. Çok boyutlu yoksulluk hesaplamasında kullanılan ağırlıklandırılmamış örneklem boyutu %82.8'dir.
- h Çocuk ölüm oranı konusunda kayıp gösterge.
- i Okula devam konusunda kayıp gösterge..
- j Beslenme konusunda kayıp gösterge.
- k Verilerde yer alan bilgi ışığında, çocuk ölüm oranı araştırmalar arasındaki, yani 2012-2014 yılları arasındaki ölümlere dayanarak belirlenmiştir. Ölüm tarihinin bildirilmesinden dolayı hanedeki bir yetişkin erkek tarafından bildirilen çocuk ölümleri dikkate alınmıştır.
- l Konut konusunda kayıp gösterge
- m Verilerin 7 Haziran 2016 tarihinde erişilen versiyonuna dayanmaktadır.
- n Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi tahminleri 2016 Ulusal Sağlık ve Beslenme Araştırması'na dayanmaktadır. 2015 Çoklu Gösterge Küme Araştırması'na dayanan tahminler Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi değeri için 0.010, Çok Boyutlu Yoksulluk Kişi Sayısı (%) için 2.6, araştırma yılı Çok Boyutlu Yoksulluk Kişi Sayısı için 3,207,000, 2019 yılı Çok Boyutlu Yoksulluk Kişi Sayısı için 3,317,000, Yoksunluk Yoğunluğu için 40.2, Ağır Çok Boyutlu Yoksulluk içindeki nüfus için 0.4, Çok Boyutlu Yoksulluk bakımından hassas nüfus için 6.1, yoksunluğun sağlığa katkısı için 39.9, yoksunluğun eğitime katkısı için 23.8 ve yoksunluğun yaşam standartlarına katkısı için 36.3'tür.

- o Metodoloji beslenme konusundaki kayıp gösterge ve çocuk ölüm oranı konusundaki eksik göstergeleri açıklayacak şekilde uyarlanmıştır (araştırmada çocuk ölümlerinin tarihine ilişkin bilgi toplanmamıştır).
- p Sanitasyon konusundaki gösterge, döşemeli çukur tuvaletin gelişmemiş sayıldığı ulusal sınıflandırmaya göredir.
- q Çocuk ölüm oranı göstergesi sadece, son beş yılda ölen 5 yaş altı çocukları ile son iki yılda ölen 12-18 yaş arası çocukları kapsamaktadır.
- r Ulusal rapora göre, tuvaletler sanitasyon göstergesi için daha iyi kaynak kabul edilmektedir.
- s Elektrik konusunda kayıp gösterge.

Tanımlar

İnsani Gelişme Endeksi (İGE): İnsani gelişmenin temel üç boyutu olan uzun ve sağlıklı yaşam, bilgi ve insana yakışır yaşam standartları açısından sağlanan ortalama başarıyı ölçen kompozit bir göstergedir. İGE'nin nasıl hesaplandığına dair ayrıntılar için https://hdr.undp.org/sites/default/files/2021-22_HDR/hdr2021-22_technical_notes.pdf adresindeki Teknik Not 1'e bakınız.

Eşitsizliğe Uyarlanmış İGE (EUIGE): İnsani gelişmenin üç temel boyutundaki eşitsizliklere göre düzeltilmiş İGE değeridir. EUIGE'nin nasıl hesaplandığına dair ayrıntılar için https://hdr.undp.org/sites/default/files/2021-22_HDR/hdr2021-22_technical_notes.pdf adresindeki Teknik Not 2'ye bakınız.

Toplam Kayıp: EUIGE değeri ile İGE değeri arasındaki yüzde cinsinden fark.

İGE Sıralamasından Farkı: EUIGE ve İGE değerlerine göre sıralamalar arasındaki fark.

Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi: Kadın ve erkek İGE değerlerinin oranı. Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi'nin nasıl hesaplandığına dair ayrıntılar için https://hdr.undp.org/sites/default/files/2021-22_HDR/hdr2021-22_technical_notes.pdf adresindeki Teknik Not 3'e bakınız.

Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi grupları: Ülkeler İGE değerlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğinden mutlak sapmalarına göre beş gruba ayrılmıştır. Grup 1, kadınlar ve erkekler arasındaki İGE başarıları açısından yüksek eşitliğe sahip ülkeleri içermektedir (yüzde 2.5'ten düşük mutlak sapma); grup 2, kadınlar ve erkekler arasındaki İGE başarıları açısından orta ile yüksek arası eşitliğe sahip ülkeleri içermektedir (yüzde 2.5 - 5 arası mutlak sapma); grup 3 kadınlar ve erkekler arasındaki İGE başarıları açısından orta düzey eşitliğe sahip ülkeleri içermektedir (yüzde 5 - 7.5 arası mutlak sapma); grup 4, kadınlar ve erkekler arasındaki İGE başarıları açısından orta ile düşük arası eşitliğe sahip ülkeleri içermektedir (yüzde 7.5 - 10 arası mutlak sapma); ve grup 5 kadınlar ve erkekler arasındaki İGE başarıları açısından düşük eşitliğe sahip ülkeleri içermektedir (toplumsal cinsiyet eşitliğinden mutlak sapması yüzde 10'dan yüksektir).

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi: Üreme sağlığı, güçlenme ve işgücü piyasası olmak üzere üç boyutta kadınlar ve erkekler arasındaki başarıların eşitsizliğini yansıtan kompozit bir ölçümdür. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi'nin nasıl

hesaplandığına dair ayrıntılar için https://hdr.undp.org/sites/default/files/2021-22_HDR/hdr2021-22_technical_notes.pdf adresindeki Teknik Not 4'e bakınız

Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi: Yoksunlukların yoğunluğuna göre uyarlanmış çok boyutlu yoksulluk içindeki nüfusun yüzdesi. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi'nin nasıl hesaplandığına dair ayrıntılar için https://hdr.undp.org/sites/default/files/2021-22_HDR/hdr2021-22_technical_notes.pdf adresindeki Teknik Not 5'e bakınız.

Çok Boyutlu Yoksulluk Kişi Sayısı: Yoksunluk puanı en az yüzde 33 olan nüfus. Araştırma yılındaki nüfusun oranı, araştırma yılında çok boyutlu yoksul olan kişi sayısı ve 2019 yılı için tahmin edilen çok boyutlu yoksul olan kişi sayısı olarak ifade edilmektedir.

Çok Boyutlu Yoksulluğun Yoksunluk Yoğunluğu: Çok boyutlu yoksulluk içindeki kişiler tarafından deneyimlenen ortalama yoksunluk puanı.

Ana Veri Kaynakları

Sütun 1: Barro ve Lee (2018), IMF (2022), UNDESA (2022a), UNESCO İstatistik Enstitüsü (2022), UNSD (2022) ve Dünya Bankası (2022) verilerine dayanan İGRO Hesaplamaları.

Sütun 2: Teknik Not 2'deki metodoloji (https://hdr.undp.org/sites/default/files/2021-22_HDR/hdr2021-22_technical_notes.pdf) kullanılarak, eşitsizliğe uyarlanmış beklenen yaşam süresi endeksi, eşitsizliğe uyarlanmış eğitim endeksi ve eşitsizliğe uyarlanmış gelir endeksindeki değerlerin geometrik ortalaması olarak hesaplanmıştır.

Sütun 3: Sütun 1 ve 2'deki verilere dayanılarak hesaplanmıştır.

Sütun 4: EUIGE değerlerine ve EUIGE değerinin hesaplandığı ülkelerin yeniden hesaplanmış İGE sıralamalarına dayanılarak hesaplanmıştır.

Sütun 5: Barro ve Lee (2018), ILO (2022), IMF (2022), UNDESA (2022a), UNESCO İstatistik Enstitüsü (2022) ve Dünya Bankası (2022) verilerine dayanan İGRO Hesaplamaları.

Sütun 6: Sütun 5'teki verilere dayanılarak hesaplanmıştır.

Sütun 7: Barro ve Lee (2018), ICF Makro Demografik ve Sağlık Araştırmaları, ILO (2022), IPU (2022), OECD (2022), UNDESA (2022a), UNESCO İstatistik Enstitüsü (2022), UNICEF Çoklu Gösterge Küme Araştırmaları ve WHO, UNICEF, UNFPA, Dünya Bankası Grubu ve Birleşmiş Milletler Nüfus Bölümü (2019) verilerine dayanan İGRO Hesaplamaları.

Sütun 8: Sütun 7'deki verilere dayanılarak hesaplanmıştır.

Sütun 9-11: Teknik Not 5'te açıklanan metodoloji (http://hdr.undp.org/sites/default/files/mpi2022_technical_notes.pdf) kullanılarak, Sütun 10'da listelenen çeşitli araştırmalardaki eğitim, sağlık ve yaşam standartlarında hane yoksunluğu verilerine dayanan İGRO ve Oxford Yoksulluk ve İnsani Gelişme İnisiyatifi (OPHI) hesaplamaları.

Sütun 12: Ülkenin Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi değerini ve bileşenlerini hesaplamak için verileri kullanılan yılı ve araştırma yılı belirtmektedir.

Kaynakça

- Ahir, H., Bloom, N., ve Furceri, D. 2018.** "The World Uncertainty Index." <https://ssrn.com/abstract=3275033>.
- Andrew, A., Cattan, S., Costa Dias, M., Farquharson, C., Kraftman, L., Krutikova, S., Phimister, A., ve Sevilla, A. 2020.** "The Gendered Division of Paid and Domestic Work under Lockdown." IZA Discussion Paper 13500, Institute of Labor Economics, Bonn, Almanya. <https://ftp.iza.org/dp13500.pdf>.
- Angelou, M. 1993.** *Wouldn't Take Nothing for My Journey Now*. New York: Random House.
- Anis, F., ve White, J. 2017.** "The Meena Communicative Initiative in Bangladesh." In Plows, V., ve Whitburn, B., (eds.), *Inclusive Education: Making Sense of Everyday Practice*. Rotterdam, The Netherlands: Sense Publishers.
- Autor, D., Salomons, A., ve Seegmiller, B. 2021.** "New Frontiers: The Origins and Content of New Work, 1940-2018." Working Paper, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, MA.
- Baek, M., DiMaio, F., Anishchenko, I., Dauparas, J., Ovchinnikov, S., Lee, G. R., Wang, J., vd. 2021.** "Accurate Prediction of Protein Structures and Interactions Using a Three-Track Neural Network." *Science* 373(6557): 871-876.
- Baldassarri, D., ve Page, S. E. 2021.** "The Emergence and Perils of Polarization." *Proceedings of the National Academy of Sciences* 118(50): e2116863118.
- Barro, R. J., ve Lee, J. W. 2018.** Dataset of Educational Attainment, June 2018 Revision. <http://www.barolee.com>. Erişim tarihi, 7 Nisan 2022.
- Bauer, A. M., Edgeworth, M., Edwards, L. E., Ellis, E. C., Gibbard, P., ve Merritts, D. J. 2021.** "Anthropocene: Event or Epoch?" *Nature* 597(7876): 332.
- BIS (Bank for International Settlements). 2021.** *Climate-Related Financial Risks—Measurement Methodologies*. Basel, İsviçre.
- Black, R., Busby, J., Dabelko, G. D., de Coning, C., Maalim, H., McAllister, C., Ndiloseh, M., vd. 2022.** *Environment of Peace: Security in a New Era of Risk*. Stockholm, Stockholm International Peace Research Institute.
- Boese, V. A., Alizada, N., Lundstedt, M., Morrison, K., Natsika, N., Sato, Y., Tai, H., ve Lindberg, S. I. 2022.** *Democracy Report 2022: Autocratization Changing Nature?* Gothenburg, İsveç: Varieties of Democracy Institute at the University of Gothenburg.
- Bollen, J., Ten Thij, M., Breithaupt, F., Barron, A. T., Rutter, L. A., Lorenzo-Luaces, L., ve Scheffer, M. 2021.** "Historical Language Records Reveal a Surge of Cognitive Distortions in Recent Decades." *Proceedings of the National Academy of Sciences* 118(30): e2102061118.
- Brynolfsson, E. 2022.** "The Turing Trap: The Promise & Peril of Human-Like Artificial Intelligence." *Daedalus* (Spring 2022).
- Clark, W. C., ve Harley, A. G. 2020.** "Sustainability Science: Toward a Synthesis." *Annual Review of Environment and Resources* 45(1): 331-386.
- Connolly, E. J., ve Jackson, D. B. 2019.** "Adolescent Gang Membership and Adverse Behavioral, Mental Health, and Physical Health Outcomes in Young Adulthood: A within-Family Analysis." *Criminal Justice and Behavior* 46(11): 1566-1586.
- De Coning, C. 2018.** "Adaptive Peacebuilding." *International Affairs* 94(2): 301-317.
- Demeke, H. B., Merali, S., Marks, S., Pao, L. Z., Romero, L., Sandhu, P., Clark, H., vd. 2021.** "Trends in Use of Telehealth among Health Centers During the Covid-19 Pandemic -- United States of America, June 26 - November 6, 2020." *Morbidity and Mortality Weekly Report* 70(7): 240-244.
- Diamond, L. 2015.** "Facing up to the Democratic Recession." *Journal of Democracy* 26(1): 141-155.
- Etheridge, B., ve Spantig, L. 2020.** "The Gender Gap in Mental Well-Being During the Covid-19 Outbreak: Evidence from the UK." ISER Working Paper 2020-08, University of Essex, Institute for Social and Economic Research, Colchester, UK. https://lisaspantig.com/wp-content/uploads/UK_gendergap_covidecon.pdf.
- FAO (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü), IFAD (Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu), UNICEF (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu), WFP (Dünya Gıda Programı) ve WHO (Dünya Sağlık Örgütü). 2021.** *The State of Food Security and Nutrition in the World 2021: Transforming Food Systems for Affordable Healthy Diets*. Rome.
- Folke, C., Polasky, S., Rockström, J., Galaz, V., Westley, F., Lamont, M., Scheffer, M., vd. 2021.** "Our Future in the Anthropocene Biosphere." *Ambio* 50(4): 834-869.
- Geraci, A., Nardotto, M., Reggiani, T., ve Sabatini, F. 2018.** "Broadband Internet and Social Capital." IZA Discussion Paper 11855, Institute of Labor Economics, Bonn, Almanya. <https://ftp.iza.org/dp11855.pdf>.
- Gill, I., ve Saavedra, J. 2022.** "We Are Losing a Generation: The Devastating Impacts of Covid-19." *Voice [blog]*, 1 February. <https://blogs.worldbank.org/voices/we-are-losing-generation-devastating-impacts-covid-19>. Erişim tarihi, 6 Mayıs 2022.
- BM (Birleşmiş Milletler). 2021.** "Secretary-General's Statement on the IPCC Working Group 1 Report on the Physical Science Basis of the Sixth Assessment." 9 August. <https://www.un.org/sg/en/content/secretary-generals-statement-the-ipcc-working-group-1-report-the-physical-science-basis-of-the-sixth-assessment>. Erişim tarihi, 24 Ağustos 2022.
- BM (Birleşmiş Milletler). 2022a.** "Secretary-General's Remarks at the Launch of the Second Brief by the Global Crisis Response Group." 8 June. <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2022-06-08/secretary-generals-remarks-the-launch-of-the-second-brief-the-global-crisis-response-group>. Erişim tarihi, 24 Ağustos 2022.
- BM (Birleşmiş Milletler). 2022c.** "Secretary-General's Remarks to the Global Food Security Call to Action Ministerial [as Delivered]." 18 May. <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2022-05-18/secretary-generals-remarks-the-global-food-security-call-to-action-ministerial-delivered>. Erişim tarihi, 24 Ağustos 2022.
- Haelermans, C., Korthals, R., Jacobs, M., de Leeuw, S., Vermeulen, S., van Vugt, L., Aarts, B., vd. 2022.** "Sharp Increase in Inequality in Education in Times of the Covid-19 Pandemic." *PLOS ONE* 17(2): e0261114.
- Hammad, M., Bacil, F., ve Soares, F. V. 2021.** *Next Practices — Innovations in the COVID-19 Social Protection Responses and Beyond*. Research Report 60. New York and Brasilia: United Nations Development Programme and International Policy Centre for Inclusive Growth.
- Hammarberg, K., Tran, T., Kirkman, M., ve Fisher, J. 2020.** "Sex and Age Differences in Clinically Significant Symptoms of Depression and Anxiety among People in Avustralya in the First Month of Covid-19 Restrictions: A National Survey." *The BMJ* 10(11): e042696.
- Hinrichs, K. 2021.** "Recent Pension Reforms in Europe: More Challenges, New Directions. An Overview." *Social Policy Administration* 55(3): 409-422.
- Hoff, K., ve Walsh, J. S. 2019.** "The Third Function of Law Is to Transform Cultural Categories." *Policy Research Working Paper 8954*, World Bank, Washington, DC.
- Hughes, T. P., Anderson, K. D., Connolly, S. R., Heron, S. F., Kerry, J. T., Lough, J. M., Baird, A. H., vd. 2018.** "Spatial and Temporal Patterns of Mass Bleaching of Corals in the Anthropocene." *Science* 359(6371): 80-83.
- Hyde, S. D. 2020.** "Democracy's Backsliding in the International Environment." *Science* 369(6508): 1192-1196.

- ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü). 2018.** "Social Protection for Older Persons: Policy Trends and Statistics 2017-19." Social Protection Policy Paper 17. Geneva.
- ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü). 2022.** ILO-STAT database. <https://ilostat.ilo.org/data/>. Erişim tarihi, 14 Nisan 2022.
- IMF (Uluslararası Para Fonu). 2021a.** "Fiscal Monitor October 2021: Strengthening the Credibility of Public Finances." Washington, DC.
- IMF (Uluslararası Para Fonu). 2021b.** World Economic Outlook Database. <http://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2021/October>. Erişim tarihi, 21 Nisan 2022.
- IMF (Uluslararası Para Fonu). 2022.** World Economic Outlook Database. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2022/April>. Erişim tarihi, 21 Nisan 2022.
- IPBES (Biyçeşitlilik ve Ekosistem Hizmetleri Hükümetlerarası Bilim-Politika Platformu). 2019a.** Global Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. Bonn, Almanya. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3831673>.
- IPBES (Biyçeşitlilik ve Ekosistem Hizmetleri Hükümetlerarası Bilim-Politika Platformu). 2019b.** Summary for Policymakers of the Global Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. Bonn, Almanya.
- IPCC (Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli). 2021.** Climate Change 2021: The Physical Science Basis: Summary for Policymakers. Geneva.
- IPU (Parlamentolar Arası Birlik). 2022.** Parline database: Monthly ranking of women in national parliaments. <https://data.ipu.org/women-ranking>. Erişim tarihi, 14 Nisan 2022.
- Jenner, L. C., Rotchell, J. M., Bennett, R. T., Cowen, M., Tentzeris, V., ve Sadofsky, L. R. 2022.** "Detection of Microplastics in Human Lung Tissue Using μ FTIR Spectroscopy." *Science of the Total Environment* 831: 154907.
- Kimbrough, K. 2021.** "These Are the Sectors Where Green Jobs Are Growing in Demand." <https://www.veforum.org/agenda/2021/09/sectors-where-green-jobs-are-growing-in-demand/>. Erişim tarihi, 24 Ağustos 2022.
- The Lancet Global Health. 2020.** "Editorial: Mental Health Matters." *The Lancet Global Health* 8(11): E1352.
- Levin, A. T., Owusu-Boaitey, N., Pugh, S., Fosdick, B. K., Zwi, A. B., Malani, A., Soman, S., vd. 2022.** "Assessing the Burden of Covid-19 in Developing Countries: Systematic Review, Meta-Analysis and Public Policy Implications." *BMJ Global Health* 7(5): e008477.
- Mach, K. J., ve Field, C. B. 2017.** "Toward the Next Generation of Assessment." *Annual Review of Environment and Resources* 42: 569–597.
- Maguen, S., Metzler, T. J., Litz, B. T., Seal, K. H., Knight, S. J., ve Marmar, C. R. 2009.** "The Impact of Killing in War on Mental Health Symptoms and Related Functioning." *Journal of Traumatic Stress* 22(5): 435–443.
- Mathieu, E., Ritchie, H., Ortiz-Ospina, E., Roser, M., Hasell, J., Appel, C., Giattino, C., ve Rodés-Guirao, L. 2021.** "A Global Database of Covid-19 Vaccinations." *Nature Human Behavior* 5: 947–953.
- Newson, J., Pastukh, V., Sukhoi, O., Taylor, J., ve Thiagarajan, T. 2021.** Mental State of the World 2020. Sapiens Labs. <https://sapienlabs.org/wp-content/uploads/2021/03/Mental-State-of-the-World-Report-2020-1.pdf>.
- Nydegger, L. A., Quinn, K., Walsh, J. L., Pacella-La-Barbara, M. L., ve Dickson-Gomez, J. 2019.** "Polytraumatization, Mental Health, and Delinquency among Adolescent Gang Members." *Journal of Traumatic Stress* 32(6): 890–898.
- OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü). 2022.** OECD.Stat. <https://stats.oecd.org>. Erişim tarihi, 7 Nisan 2022.
- Okonjo-Iweala, N., Shanmugaratnam, T., ve Summers, L. H. 2021.** "Rethinking Multilateralism for a Pandemic Era." *Finance & Development*, December: 4–9.
- Ord, T. 2020.** *The Precipice: Existential Risk and the Future of Humanity*. Abingdon, UK: Bloomsbury.
- Osman, S., ve Wood, J. 2018.** "Gang Membership, Mental Illness, and Negative Emotionality: A Systematic Review of the Literature." *International Journal of Forensic Mental Health* 17(3): 223–246.
- Østby, G., Aas Rustad, S., ve Arasmith, A. 2021.** "Children Affected by Armed Conflict 1990 - 2020." *Conflict Trends* 4, Peace Research Institute Oslo, Oslo.
- PAHO (Pan Amerikan Sağlık Örgütü). 2019.** "Mental Health Problems Are the Leading Cause of Disability Worldwide, Say Experts at PAHO Directing Council Side Event." https://www3.paho.org/hq/index.php?option=com_content&view=article&id=15481:mental-health-problems-are-the-leading-cause-of-disability-worldwide-say-experts-at-paho-directing-council-side-event&Itemid=72565&lang=en. Erişim tarihi, 25 Haziran 2022.
- Palozzi, G., Schettini, I., ve Chirico, A. 2020.** "Enhancing the Sustainable Goal of Access to Healthcare: Findings from a Literature Review on Telemedicine Employment in Rural Areas." *Sustainability* 12(8): 3318.
- Payne, B., ve Bellamy, R. 2014.** "Novel Respiratory Viruses: What Should the Clinician Be Alert For?" *Clinical Medicine* 14(6): s12–s16.
- Pereira, L., Frantzeskaki, N., Hebinck, A., Charli-Joseph, L., Drimie, S., Dyer, M., Eakin, H., ve diğerleri. 2020.** "Transformative Spaces in the Making: Key Lessons from Nine Cases in the Global South." *Sustainability Science* 15(1): 161–178.
- Pinto, P., Hammond, D., Killelea, S., ve Etchell, A. 2021.** "The Paradox of Progress with Polarisation." Background paper for Human Development Report 2021/2022, UNDP–HDRO, New York.
- Polak, S., ve Trottier, D., (eds.) 2020.** *Violence and Trolling on Social Media: History, Affect, and Effects of Online Vitriol*. Amsterdam: Amsterdam University Press BV.
- Pörtner, H. O., Scholes, R. J., Agard, J., Archer, E., Arneth, A., Bai, X., Barnes, D., ve diğerleri. 2021.** "IPBES-IPCC Co-Sponsored Workshop Report on Biodiversity and Climate Change." Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services, Bonn, Germany, and Intergovernmental Panel on Climate Change, Geneva. https://ipbes.net/sites/default/files/2021-06/20210609_workshop_report_embargo_3pm_CEST_10_june_0.pdf.
- Potts, L. C., ve Henderson, C. 2021.** "Evaluation of Anti-Stigma Social Marketing Campaigns in Ghana and Kenya: Time to Change Global." *BMC Public Health* 21: 886.
- Power, K. 2020.** "The Covid-19 Pandemic Has Increased the Care Burden of Women and Families." *Sustainability: Science, Practice and Policy* 16(1): 67–73.
- Reinhart, C., ve Graf von Luckner, C. 2022.** "The Return of Global Inflation." *Voices from the Third World* [blog], 14 February. <https://blogs.worldbank.org/voices/return-global-inflation>. Erişim tarihi, 24 Ağustos 2022.
- Saavedra, J. 2021.** "A Silent and Unequal Education Crisis: and the Seeds for Its Solution." Education for Global Development [blog], 5 January. <https://blogs.DünyaBankası.org/education/silent-and-unequal-education-crisis-and-seeds-its-solution>. Erişim tarihi, 24 Ağustos 2022.
- Satake, K. 2014.** "Advances in Earthquake and Tsunami Sciences and Disaster Risk Reduction since the 2004 Indian Ocean Tsunami." *Geoscience Letters* 1: 15.
- Seedat, S., ve Rondon, M. 2021.** "Women's Wellbeing and the Burden of Unpaid Work." *The BMJ* 374: n1972.
- Shiller, R. J. 2019.** "Narrative Economics." Cowles Foundation Discussion Paper 2069, Yale University, Cowles Foundation for Research in Economics, New Haven, CT.
- Sonter, L. J., Dade, M. C., Watson, J. E., ve Valenta, R. K. 2020.** "Renewable Energy Production Will Exacerbate Mining Threats to Biodiversity." *Nature Communications* 11(1): 1–6.
- Statista. 2022.** "Number of Smartphone Subscriptions Worldwide from 2016 to 2027." <https://www.statista.com/statistics/330695/number-of-smartphone-users-worldwide/>. Erişim tarihi, 13 Temmuz 2022.
- Toor, J., Echeverria-Londono, S., Li, X., Abbas, K., Carter, E. D., Clapham, H. E., Clark, A., ve diğerleri. 2021.** "Lives Saved with Vaccination for 10 Pathogens across 112 Countries in a Pre-Covid-19 World." *Elife* 10.
- Tunyusuvunakool, K., Adler, J., Wu, Z., Green, T., Zielinski, M., Židek, A., Bridgland, A., ve diğerleri. 2021.** "Highly Accurate Protein Structure Prediction for the Human Proteome." *Nature* 596(7873): 590–596.
- BM Gıda, Enerji ve Finans Küresel Kriz Müdahale Grubu. 2022.** "Global Impact of the War in Ukraine: Billions of People Face the Greatest Cost-of-Living Crisis in a Generation." Brief 2, New York.
- UN Women (Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlenmesi Birimi). 2021a.** Measuring the Shadow Pandemic: Violence against Women During Covid-19. New York.

UN Women (Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlenmesi Birimi). 2021b. "Surveys Show That Covid-19 Has Gendered Effects in Asia and the Pacific." <https://data.unwomen.org/resources/surveys-show-covid-19-has-gendered-effects-asia-and-pacific/>. Erişim tarihi, 1 Ekim 2022.

UNDESA (Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı). 2022a. World Economic Situation and Prospects 2022. New York. <https://www.un.org/development/desa/dpad/publication/world-economic-situation-and-prospects-2022/>. Erişim tarihi, 4 Mayıs 2022

UNDESA (Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı). 2022b. World Population Prospects: The 2022 Revision. New York. <https://population.un.org/wpp/>. Erişim tarihi, 11 Temmuz 2022.

UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı). 2019. Human Development Report 2019: Beyond Income, Beyond Averages, Beyond Today: Inequalities in Human Development in the 21st Century. New York.

UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı). 2020. Human Development Report 2020: The Next Frontier: Human Development and the Anthropocene. New York.

UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı). 2022. New Threats to Human Security in the Anthropocene: Demanding Greater Solidarity. New York.

UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) İstatistik Enstitüsü. 2022. UIS Developer Portal, Bulk Data Download Service. <https://apiportal.uis.unesco.org/bdds/>. Erişim tarihi, 28 Nisan 2022.

UNHCR (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği). 2022. "UNHCR: Ukrayna, Other Conflicts Push Forcibly Displaced Total over 100 Million for the First Time." Press Release, 23 May. <https://www.unhcr.org/news/press/2022/5/628a389e4/>

unhcr-Ukrayna-other-conflicts-push-forcibly-displaced-total-100-million.html. Erişim tarihi, 25 Temmuz 2022.

UNICEF (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu). 2020. "Averting a Lost Covid Generation: A Six Point Plan to Respond, Recover and Reimagine a Post-Pandemic World for Every Child." New York.

UNSD (Birleşmiş Milletler İstatistik Bölümü). 2022. National Accounts Main Aggregates Database. <http://unstats.un.org/unsd/snaama/>. Erişim tarihi, 27 Nisan 2022.

van Panhuis, W. G., Grefenstette, J., Jung, S. Y., Chok, N. S., Cross, A., Eng, H., Lee, B. Y., vd. 2013. "Contagious Diseases in the Amerika Birleşik Devletleri from 1888 to the Present." *New England Journal of Medicine* 369(22): 2152–2158.

Wade, M., Prime, H., Johnson, D., May, S. S., Jenkins, J. M., ve Browne, D. T. 2021. "The Disparate Impact of Covid-19 on the Mental Health of Female and Male Caregivers." *Social Science & Medicine* 275: 113801.

Wagner-Pacifi, R. 2017. *What Is an Event?* Chicago, IL: University of Chicago Press.

Watson, B., ve Osberg, L. 2017. "Healing and/or Breaking? The Mental Health Implications of Repeated Economic Insecurity." *Social Science & Medicine* 188: 119–127.

Watson, O. J., Barnsley, G., Toor, J., Hogan, A. B., Winskill, P., ve Ghani, A. C. 2022. "Global Impact of the First Year of Covid-19 Vaccination: A Mathematical Modelling Study." *The Lancet Infectious Diseases*.

Weiss, B. 2022. "Why the Past 10 Years of American Life Have Been Uniquely Stupid." *The Atlantic*, 11 April.

WHO (Dünya Sağlık Örgütü). 2022a. "Mental Health and Covid-19: Early Evidence of the Pandemic's Impact."

Scientific Brief. https://www.who.int/publications/item/WHO-2019-nCoV-Sci_Brief-Mental_health-2022.1. Erişim tarihi, 3 Mart 2022.

WHO (Dünya Sağlık Örgütü). 2022b. World Mental Health Report: Transforming Mental Health for All. Geneva. <https://www.who.int/publications/item/9789240049338>. Erişim tarihi, 22 Haziran 2022.

WHO (Dünya Sağlık Örgütü), UNICEF (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu), UNFPA (Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu), Dünya Bankası Grubu ve Birleşmiş Milletler Nüfus Bölümü. 2019. Trends in Maternal Mortality: 2000 to 2017: Estimates by WHO, UNICEF, UNFPA, World Bank Group and the United Nations Population Division. Geneva: World Health Organization. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/327596>. Erişim tarihi, 7 Şubat 2022.

Dünya Bankası. 2022. World Development Indicators Database. Washington, DC.

Xue, B., ve McMunn, A. 2021. "Gender Differences in Unpaid Care Work and Psychological Distress in the UK Covid-19 Lockdown." *PLOS ONE* 16(3).

Youngs, R. 2020. "Introduction." In *Global Civil Society in the Shadow of Coronavirus*. Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace.

Zaremba, H. 2022. "John Kerry: Green Transition Will Be Bigger Than the Industrial Revolution." *Oilprice.com*. <https://oilprice.com/Energy/Energy-General/John-Kerry-Green-Transition-Will-Be-Bigger-Than-The-Industrial-Revolution.html>. Erişim tarihi, 24 Ağustos 2022.

Zeifman, I. 2017. "Bot Traffic Report 2016." <https://www.imperva.com/blog/bot-traffic-report-2016/>. Erişim tarihi, 8 Haziran 2022.

Zuboff, S. 2019. *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: PublicAffairs.

İGE 2021: ÜLKELER VE SIRALAMALARI

Afganistan	180	Fas	123	Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti		Portekiz	38
Almanya	9	Fiji	99	Kosta Rika	58	Romanya	53
Amerika Birleşik Devletleri	21	Fildişi Sahili	159	Kuveyt	50	Ruanda	165
Andorra	40	Filipinler	116	Kuzey Makedonya	78	Rusya Federasyonu	52
Angola	148	Filistin Devleti	106	Küba	83	Saint Kitts ve Nevis	75
Antigua ve Barbuda	71	Finlandiya	11	Laos Demokratik Halk Cumhuriyeti	140	Saint Lucia	106
Arjantin	47	Fransa	28	Lesotho	168	Saint Vincent ve Grenadinler	89
Arnavutluk	67	Gabon	112	Letonya	39	Samoa	111
Avustralya	5	Gambiya	174	Liberya	178	San Marino	44
Avusturya	25	Gana	133	Libya	104	Sao Tome ve Principe	138
Azerbaycan	91	Gine	182	Lihtenştayn	16	Senegal	170
Bahamalar	55	Gine-Bissau	177	Litvanya	35	Sejšeller	72
Bahreyn	35	Grenada	68	Lübnan	112	Sırbistan	63
Bangladeş	129	Guatemala	135	Lüksemburg	17	Sierra Leone	181
Barbados	70	Guyana	108	Macaristan	46	Singapur	12
Belarus	60	Güney Afrika	109	Madagaskar	173	Slovakya	45
Belçika	13	Güney Sudan	191	Malavi	169	Slovenya	23
Belize	123	Gürcistan	63	Maldivler	90	Solomon Adaları	155
Benin	166	Haiti	163	Malezya	62	Somali	
Birleşik Arap Emirlikleri	26	Hırvatistan	40	Mali	186	Sri Lanka	73
Birleşik Krallık	18	Hindistan	132	Malta	23	Sudan	172
Bolivya Çokuluslu Devleti	118	Hollanda	10	Marshall Adaları	131	Surinam	99
Bosna-Hersek	74	Honduras	137	Meksika	86	Suriye Arap Cumhuriyeti	150
Botsvana	117	Hong Kong, Çin (ÖB)	4	Mısır	97	Suudi Arabistan	35
Brezilya	87	Irak	121	Mikronezya Federal Devletleri	134	Şili	42
Bruney Darüsselam	51	İran İslam Cumhuriyeti	76	Moğolistan	96	Tacikistan	122
Bulgaristan	68	İrlanda	8	Moldova Cumhuriyeti	80	Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti	160
Burkina Faso	184	İspanya	27	Monako		Tayland	66
Burundi	187	İsrail	22	Moritanya	158	Togo	162
Butan	127	İsveç	7	Morityus	63	Tonga	91
Cabo Verde	128	İsviçre	1	Mozambik	185	Trinidad ve Tobago	57
Cezayir	91	İtalya	30	Myanmar	149	Tunus	97
Cibuti	171	İzlanda	3	Namibya	139	Tuvalu	130
Çad	190	Jamaika	110	Nauru		Türkiye	48
Çekya	32	Japonya	19	Nepal	143	Türkmenistan	91
Çin	79	Kamerun	151	Nijer	189	Uganda	166
Danimarka	6	Kanada	15	Nijerya	163	Ukrayna	77
Doğu Timor	140	Karadağ	49	Nikaragua	126	Umman	54
Dominika	102	Katar	42	Norveç	2	Uruguay	58
Dominik Cumhuriyeti	80	Kazakistan	56	Orta Afrika Cumhuriyeti	188	Ürdün	102
Ekvator	95	Kenya	152	Özbekistan	101	Vanuatu	140
Ekvator Ginesi	145	Kıbrıs	29	Pakistan	161	Venezuela Bolivar Cumhuriyeti	120
El Salvador	125	Kırgızistan	118	Palau	80	Vietnam	115
Endonezya	114	Kiribati	136	Panama	61	Yemen	183
Eritre	176	Kolombiya	88	Papua Yeni Gine	156	Yeni Zelanda	13
Ermenistan	85	Komorlar	156	Paraguay	105	Yunanistan	33
Estonya	31	Kongo	153	Peru	84	Zambiya	154
Esvatini Krallığı	144	Kongo Demokratik Cumhuriyeti	179	Polonya	34	Zimbabve	146
Etiyopya	175	Kore Cumhuriyeti	19				

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
1 UN Plaza, New York,
NY 10017 USA
www.undp.org